

Onderwijsdeelname vierjarigen

Zicht op aard, omvang en bepalende factoren

IJsbrand Jepma, Karin Vander Heyden en Carien Welles (Sardes)
Tyas Prevoo, Julia de Groot en Harriët Prins (SEO)

Onderzoek in
opdracht van het
ministerie van OCW

Mei 2026

seo • economisch onderzoek

 SARDES

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1. Inleiding	10
2. Onderzoeksopzet	17
3. Onderwijsaanbod	22
3.1 Lesuren groep 1 en 2	22
3.2 Aparte groepen voor starters en wenmomenten	25
3.3 Uit de groepsgesprekken met leerkrachten	28
3.4 Samenvatting van dit hoofdstuk	29
4. Instroom in het onderwijs	31
4.1 Hoeveel vierjarigen staan ingeschreven in het basisonderwijs?	31
4.2 Factoren die bijdragen aan late instroom	35
4.3 Relatie tussen instroom en schoolkenmerken	37
4.4 Uit de groepsgesprekken met leerkrachten	38
4.5 Samenvatting van dit hoofdstuk	39
5. Aan- en afwezigheid	41
5.1 Afwezigheid	41
5.2 Redenen voor afwezigheid	43
5.3 Relatie tussen afwezigheid en schoolkenmerken	44
5.4 Verschil met groep 2	46
5.5 Kwetsbare gezinnen	46
5.6 Uit de groepsgesprekken met ouders	48
5.7 Uit de groepsgesprekken met leerkrachten	49
5.8 Samenvatting van dit hoofdstuk	50
6. Beleid en praktijk	52
6.1 Perspectief van basisonderwijs	52
6.2 Perspectief van ouders	55
6.3 Perspectief van leerplichtambtenaren	56
6.4 Samenvatting van dit hoofdstuk	58
7. Conclusies en discussie	60
7.1 Conclusies	60
7.2 Discussie	64

Bijlage 1. Respons vragenlijst	67
Bijlage 2. Overzicht deelnemers focusgroepen	68
Colofon	70

Samenvatting

Aanleiding en achtergrond

In de beleidsreactie op het onderzoeksrapport 'Kansen op een goede start' heeft het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) aangekondigd te verkennen of verlaging van de leerplichtige leeftijd van vijf naar vier jaar wenselijk is. Aanleiding hiervoor is de veronderstelling dat vooral kinderen uit kwetsbare thuissituaties relatief vaak later instromen of onregelmatig deelnemen aan het onderwijs, waardoor zij risico lopen op ontwikkelings- en onderwijsachterstanden. Vooralsnog ontbreekt in Nederland systematische kennis over de feitelijke onderwijsdeelname van vierjarigen, omdat voor deze leeftijdsgroep landelijke registraties over aanwezigheid ontbreken.

OCW heeft daarom Sardes en SEO Economisch Onderzoek gevraagd verdiepend onderzoek uit te voeren naar de aard, omvang en bepalende factoren van onderwijsdeelname van vierjarigen in het regulier basisonderwijs. Het onderzoek richt zich nadrukkelijk op zowel deelname (instroom) als feitelijk onderwijsgebruik (aan- en afwezigheid), evenals op de wijze waarop scholen, ouders en gemeenten hiermee omgaan.

Een beperking van het onderzoek is dat de resultaten niet volledig representatief zijn voor de landelijke situatie. De vragenlijst is ingevuld door een niet-representatieve groep onderwijsprofessionals uit alleen het regulier basisonderwijs (het gespecialiseerd onderwijs is niet meegenomen), waarbij grotere scholen, scholen met hogere onderwijsachterstandsscores en scholen in stedelijke gebieden oververtegenwoordigd zijn. Daar komt bij dat de focusgroepen met onderwijsprofessionals, ouders en leerplichtambtenaren relatief kleine aantallen deelnemers betroffen. De bevindingen stellen ons dus niet in staat landelijk representatieve aantallen en percentages te tonen, maar laten wel een consistent beeld van de onderwijsdeelname van vierjarigen zien. Een andere opmerking vooraf is dat het onderzoek zich niet richt op vierjarigen en hun ouders die problemen ervaren bij aanmelding en plaatsing in het regulier basisonderwijs, bijvoorbeeld vanwege ondersteuningsvragen en/of zorgbehoeften in het kader van passend onderwijs.

Probleemstelling en onderzoeksvragen

De centrale onderzoeksvraag luidt: *Wat zijn de aard, omvang en bepalende factoren van onderwijsdeelname van vierjarigen in Nederland?*

De onderzoeksvragen zijn onderverdeeld in vier thema's, te weten:

Thema 1: het aanbod van onderwijs aan vierjarigen;

Thema 2: de aard en omvang van deelname;

Thema 3: motieven, kansen en belemmeringen;

Thema 4: beleid en praktijk rondom aanwezigheid en deelname.

Het onderzoek toetst daarnaast een aantal beleidsaannames, waaronder:

- dat vierjarigen onvolledig deelnemen aan het onderwijs;
- dat afwezigheid samenhangt met het ontbreken van leerplicht;
- dat scholen zich zorgen maken over ontwikkelingsrisico's;
- dat grote verschillen bestaan tussen scholen in beleid en praktijk en
- dat behoefte bestaat aan een landelijk kader rond onderwijsdeelname van vierjarigen.

Onderzoeksopzet

Landelijke cijfers over de aanwezigheid van vierjarigen in het onderwijs ontbreken. Scholen registreren de afwezigheid van vierjarigen beperkt en op verschillende manieren. Als alternatief combineert het onderzoek verschillende kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden. Er is gebruikgemaakt van:

- secundaire analyses van landelijke DUO-registraties (instroom);
- een online vragenlijst onder onderwijsprofessionals;
- een literatuurscan;
- focusgesprekken met onderwijsprofessionals, ouders en leerplichtambtenaren.

De vragenlijst is tussen december 2025 en januari 2026 ingevuld door 259 onderwijsprofessionals afkomstig van bijna 200 basisscholen. De respons is niet volledig representatief voor alle Nederlandse reguliere basisscholen.

Daarnaast zijn:

- vier focusgroepen gehouden met in totaal 12 onderwijsprofessionals van 12 basisscholen;
- 12 gesprekken gevoerd met 28 ouders van vijf verschillende basisscholen;
- twee gesprekken gevoerd met leerplichtambtenaren uit vier gemeenten en een beleidsmedewerker van Ingrado.

De combinatie van methoden maakt het mogelijk om zowel landelijke patronen als ervaringen uit de praktijk in beeld te brengen.

Resultaten

Thema 1 – Aanbod van onderwijs aan vierjarigen

Het onderzoek laat zien dat scholen verschillen in de inrichting van het onderwijsaanbod aan vierjarigen. Gemiddeld volgen kleuters circa 28 uur onderwijs per week inclusief pauze, maar de spreiding tussen scholen is aanzienlijk: van 22 tot ruim 31 uur per week. Woensdag en vrijdag zijn vaak kortere dagen. Ongeveer een derde van de scholen werkt met een vijf-gelijke-dagenmodel; andere scholen hanteren vrije middagen of afwijkende roosters voor kleuters. De meeste scholen maken geen onderscheid tussen groep 1 en groep 2, een minderheid laat jongste kleuters minder dagen of kortere dagen volgen.

Tachtig procent van de scholen werkt niet met aparte instroom- of startgroepen. Vijftien procent heeft wel een aparte instroomgroep voor alle startende vierjarigen en vijf procent werkt met specifieke groepen voor kinderen met extra ondersteuningsbehoeften of twijfels over schoolrijpheid.

Vrijwel alle scholen bieden wenmomenten aan. De invulling daarvan varieert sterk: sommige scholen bieden drie hele dagen aan, andere tien halve dagen of een flexibele wenperiode in overleg met ouders. Uit de focusgroepen blijkt dat scholen veel belang hechten aan maatwerk, flexibiliteit en een geleidelijke overgang van voorschool naar basisschool. Gesproken leerkrachten maken zich zorgen over toenemende ‘verschoolsing’ van het kleuteronderwijs en de belasting van jonge kinderen.

Thema 2 – Aard en omvang van deelname

Uit landelijke DUO-data blijkt dat circa 98 procent van de vierjarigen direct rond de vierde verjaardag instroomt in het basisonderwijs. Het aandeel late instromers bedraagt landelijk ongeveer twee procent. Regionaal bestaan echter verschillen; in sommige gemeenten, waaronder gemeenten in de zogenoemde Bijbelgordel, ligt het aandeel hoger.

Leerkrachten rapporteren in de vragenlijst iets hogere percentages late instroom dan uit DUO-registraties blijken, mogelijk omdat scholen met hogere achterstandsscores iets oververtegenwoordigd zijn in de steekproef.

In het onderzoek wordt onderscheid gemaakt tussen incidentele en regelmatige afwezigheid: afwezigheid die slechts af en toe voorkomt vs. afwezigheid die vaker voorkomt. Incidentele afwezigheid komt vooral voor in de eerste twee maanden na de start op school en neemt daarna af. Het gaat na de eerste twee maanden meestal om niet meer dan enkele leerlingen per klas en om maximaal vijf uur per week. Deze afwezigheid hangt vaak samen met het wennen aan het schoolritme. Ongeveer de helft van de leerkrachten ziet incidentele afwezigheid vaker bij kinderen uit kwetsbare thuissituaties.

Regelmatige afwezigheid komt minder vaak voor en neemt na de eerste maanden verder af. Wanneer dit voorkomt, betreft het doorgaans een kleine groep leerlingen. Vaak genoemde reden is vermoeidheid maar ook - meer dan in de eerste twee maanden - een vrijblijvende omgang van ouders met schoolaanwezigheid. De helft van de leerkrachten ziet de afwezigheid vaker bij kinderen uit kwetsbare gezinnen, de andere helft van de leerkrachten ziet dit niet.

Langdurige afwezigheid van aaneengesloten periodes (bijv. i.v.m. reis naar buitenland) komt op de meeste scholen slechts bij een beperkt deel van de leerlingen voor. Slechts een kleine minderheid van de leerkrachten ziet dit bij een groter deel van de groep. Ook hierbij is geen uitgesproken relatie met de vve-doelgroep zichtbaar.

Incidentele afwezigheid komt volgens leerkrachten duidelijk vaker voor in groep 1 (geen leerplicht) dan in groep 2 (wel leerplicht). Ook regelmatige afwezigheid met toestemming en langdurige afwezigheid komt volgens meer dan de helft van de leerkrachten vaker voor in groep 1 dan in groep 2.

Thema 3 – Motieven, kansen en belemmeringen

Aan leerkrachten is gevraagd welke redenen er zijn voor later starten en regelmatige en langdurige afwezigheid op vierjarige leeftijd. Zaken die te maken hebben met het ontbreken van leerplicht, zoals een vrijblijvende omgang met aanwezigheid door ouders en vakanties buiten de schoolweken worden genoemd als vaak/regelmatig voorkomende redenen. Echter: ook niet-leerplicht gebonden factoren spelen een grote rol, zoals vermoeidheid en schoolrijpheid bij leerlingen en gezinsomstandigheden.

Uit de focusgroepen met ouders blijkt dat veel ouders de overgang naar de basisschool als een grote stap ervaren en een opbouw van de aanwezigheid belangrijk vinden. Ouders benadrukken het belang van maatwerk en goede communicatie met school.

Ook onderwijsprofessionals vinden dat jonge kinderen voldoende ruimte moeten krijgen om geleidelijk te wennen aan school en stimuleren in veel gevallen actief een rustige opbouw. Voor sommige kinderen weegt het belang van continuïteit in het schoolprogramma echter ook zwaar, of zelfs zwaarder: het kind is gebaat bij dagelijkse aanwezigheid, het ritme en de ontwikkelingsstimulering vanuit school, omdat deze thuis ontbreekt. Leerkrachten weten doorgaans goed welke kinderen dit betreft en hebben hier aandacht voor.

Opvallend is dat bijna alle leerkrachten in hun overwegingen ook de belangen van de groep (sterk) laten meewegen. Het wennen van startende leerlingen vraagt tijd en aandacht van de leerkracht, die ten koste kan gaan van de kwaliteit van onderwijs aan de andere leerlingen. Sommige scholen maken om die reden bewuste keuzes voor bijvoorbeeld langere wenperiodes (bijv. tien halve ochtenden), instroomgroepen (groepen 0) of stimuleren afwezigheid in de eerste periode actief.

Na een periode van wennen lijken de meeste leerkrachten voorstander van zo volledig mogelijke schoolgang: zo'n 80 procent van de leerkrachten is het (helemaal) eens met de stelling dat verplichte aanwezigheid de onderwijskansen van kinderen uit kwetsbare gezinnen vergroot. Tweederde is het (helemaal) eens met de stelling dat dit ook geldt voor kinderen uit meer kansrijke thuissituaties.

Samenvattend, de meeste leerkrachten ervaren voor de meeste kinderen geen grote problemen als het gaat om afwezigheid op vierjarige leeftijd. Leerkrachten scheppen het beeld dat veruit de meeste vierjarige leerlingen voldoende naar school komen en daar waar dat niet het geval is, daar legitieme redenen voor zijn en hier afstemming met ouders over plaatsvindt.

Thema 4 – Beleid en praktijk

Het onderzoek laat zien dat er verschillen tussen scholen en gemeenten zijn in beleid en praktijk rond aanwezigheid van vierjarigen.

Op zo'n zestig procent van de scholen bestaat een schoolbreed beleid rond aan- en afwezigheid van vierjarigen; op de andere scholen liggen keuzes grotendeels bij individuele leerkrachten. Dit heeft het risico in zich dat persoonlijke opvattingen van leerkrachten een belangrijke rol spelen, wat kan leiden tot verschillen en mogelijk zelfs willekeur of ongelijke behandeling.

Tegelijkertijd benadrukken scholen dat individueel maatwerk een belangrijk onderdeel van de aanpak moet zijn. Aansluiten bij wat het individuele kind nodig heeft vormt de kern van alle gesprekken met leerkrachten.

Driekwart van de leerkrachten geeft in de vragenlijst aan dat zij voldoende middelen in handen hebben om kinderen voldoende naar school te laten komen. Het belangrijkste middel hierin is volgens hen duidelijk schoolbeleid (dat momenteel niet op alle scholen aanwezig is) in combinatie met een persoonlijke relatie met ouders en een goede informatievoorziening.

Leerplichtambtenaren geven aan dat ook gemeenten verschillend omgaan met preventie en vroegsignalering. Sommige gemeenten investeren actief in samenwerking met scholen, kinderopvang, GGD en ouders, terwijl andere gemeenten vooral reactief werken, bijvoorbeeld vanwege capaciteitsproblemen of bezuinigingen.

Samenvattend, scholen en gemeenten lijken al grotendeels actief te sturen op vroege deelname, maar dit beleid is niet overal even expliciet, preventief of systematisch is ingericht.

Landelijke regels en informatievoorziening kunnen volgens respondenten zorgen voor uniformiteit – de verschillen tussen scholen worden er kleiner door. Dit maakt de verwachtingen bij de start van school voor zowel de scholen als ouders eenduidiger. Wat mag van ouders redelijkerwijs worden verwacht in de eerste periode na instroom? Hoeveel ruimte is er voor een rustige opbouw? Wanneer is afwezigheid nog passend binnen een wenperiode en wanneer wordt deze zorgelijk? En welke rol hebben scholen en gemeenten wanneer de onderwijsdeelname structureel beperkt blijft op jonge leeftijd (nog vóór het ingaan van de leerplicht?)?

Conclusies en discussie

De centrale onderzoeksvraag in dit onderzoek luidde wat de aard, omvang en bepalende factoren zijn van onderwijsdeelname van vierjarigen in Nederland. Op basis van de bevindingen – weliswaar niet volledig representatief voor de landelijke situatie – ontstaat een consistent en genuanceerd beeld. Enerzijds laat het onderzoek zien dat bijna alle vierjarigen rond hun vierde verjaardag instromen en dat veel kinderen in de praktijk in zeer behoorlijke mate deelnemen aan het onderwijs. Er is geen sprake van een groot en urgent probleem. Anderzijds is er een relevante minderheid: een weliswaar

kleine, maar beleidsmatig belangrijke groep kinderen met latere instroom, onregelmatige aanwezigheid of langdurige afwezigheid. Die onvolledige deelname concentreert zich niet gelijkmatig over alle kinderen en scholen, maar lijkt zich sterker voor te doen in specifieke contexten, zoals in grotere gemeenten en bij kinderen uit meer kwetsbare thuissituaties. Dit roept vooral de vraag op hoe groot, voor wie, en met welk beleidsinstrumentarium dit het best kan worden aangepakt.

Een relevante vraag is of een landelijke verplichting proportioneel en doelmatig is voor het probleem dat uit dit onderzoek naar voren komt. De meeste scholen hebben weinig zorgen over de aanwezigheid van vierjarigen en zeggen voldoende middelen in handen te hebben om aanwezigheid te stimuleren. Zij wijzen op risico's van leerplichtverlaging op verschooling van het kleuteronderwijs, extra druk op kinderen, ouders en scholen, mogelijke juridisering van ouder-schoolrelaties en onvoldoende ruimte voor ontwikkelingsgericht maatwerk.

Daarbij is van belang dat de verschillen tussen vier- en vijfjarigen niet uitsluitend kunnen worden toegeschreven aan het ontbreken van leerplicht, maar bovenal samenhangen met deelname aan een voorschoolse voorziening, ontwikkelingsverschillen, 'schoolrijpheid', opvattingen van ouders, schoolbeleid en de inrichting van het onderwijsaanbod. Anders gezegd: het onderzoek wijst op een complex samenspel van kind-, ouder-, school- en contextfactoren, en niet op één dominante verklaring.

Een algemene leerplichtverlaging van vijf naar vier jaar zonder aanvullende randvoorwaarden brengt het risico met zich mee dat de formele aanwezigheid wel toeneemt, maar dat tegelijk de druk op jonge kinderen, ouders en scholen groter wordt, terwijl de onderliggende oorzaken van beperkte deelname – zoals non-deelname aan voorschoolse educatie, overbelasting van gezinnen, onbekendheid met het onderwijssysteem of problemen in de overgang vanuit de voorschoolse naar de vroegschoolse voorziening – daarmee niet automatisch worden opgelost.

De gesprekken met leerplichtambtenaren zijn op dit punt ook veelzeggend: zij zien preventieve inzet, vroegsignalering en samenwerking met kinderopvang, consultatiebureau, GGD en ouders als kansrijker dan een algemene verplichting. Een algehele leerplichtverlaging wordt als disproportioneel en ondoelmatig gepercipieerd.

Dat betekent niet dat landelijke actie overbodig is. Integendeel: het onderzoek biedt juist aanleiding om te bezien of meer landelijke duidelijkheid wenselijk is, zonder dat dit per se via een volledige leerplichtverlaging hoeft te verlopen. Een steviger landelijk kader met informatievoorziening zou duidelijkheid kunnen verschaffen rondom rond aanwezigheid, opbouw, (ongeoorloofd) verzuim, registratie en samenwerking informatievoorziening, zodat scholen en ouders hier een overeenkomstig beeld bij hebben. Dit kader kan een positieve bijdrage leveren aan een vroegtijdige en soepele start in het basisonderwijs.

Daarnaast moet het onderzoek worden gezien in het licht van het nieuwe kabinetsvoornemen om een aanmeldplicht vanaf vier jaar in te voeren. Hoewel dit beleidsvoornemen tijdens de uitvoering van het onderzoek nog niet inhoudelijk was uitgewerkt en daarom niet expliciet is onderzocht, raken de onderzoeksbevindingen wel aan deze discussie. Een aanmeldplicht kan bijdragen aan eerdere registratie en zichtbaarheid van kinderen, zonder direct over te gaan tot volledige handhaving van dagelijkse aanwezigheid. Buiten dat blijft ook bij een aanmeldplicht de vraag bestaan hoe scholen, gemeenten en ouders omgaan met maatwerk, opbouw van aanwezigheid en pedagogische afwegingen rond jonge kinderen.

Het onderzoek onderstreept ten slotte dat eventuele beleidsmaatregelen rond onderwijsdeelname van vierjarigen niet los kunnen worden gezien van bredere vraagstukken rond voor- en vroegschoolse

educatie, personeelstekorten en passend onderwijs. Respondenten benadrukken dat structurele verbetering vooral vraagt om een samenhangende aanpak waarin voorschoolse voorzieningen, basisscholen, gemeenten en ouders gezamenlijk optrekken. Daarbij worden onder meer genoemd: versterking van de doorgaande lijn tussen voorschoolse voorziening en basisschool, betere overdracht, kleinere groepen, voldoende specialistische expertise rond het jonge kind en betere ondersteuning van kwetsbare gezinnen.

We benadrukken dat hoewel de resultaten een consistent beeld laten zien, deze niet representatief zijn voor Nederland en daarom geen basis vormen voor harde uitspraken over de landelijke omvang van afwezigheid of over de effectiviteit van mogelijke beleidsmaatregelen. De bevindingen bieden vooral inzicht in de uiteenlopende perspectieven, handelingspraktijken en afwegingen van scholen, ouders en leerplichtambtenaren rond de onderwijsdeelname van vierjarigen in het regulier basisonderwijs. Aanvullend onderzoek blijft noodzakelijk om de wenselijkheid, uitvoering en effecten van beleidsmaatregelen zoals de invoering van een aanmeldplicht beter te kunnen beoordelen.

1. Inleiding

Aanleiding en achtergrond

Voormalig (demonstratie) staatssecretaris funderend onderwijs, Mariëlle Paul, heeft in de Kamerbrief bij het onderzoeksrapport 'Kansen op een goede start'¹ van 21 maart 2025² aangekondigd dat zij mogelijk de leerplicht wil verlagen van vijf naar vier jaar, om op die manier de ontwikkelkansen van kinderen uit kwetsbare milieus te vergroten. Dit zijn kinderen die opgroeien in minder gunstige sociale, culturele en economische omstandigheden, zoals anderstaligheid, armoede en stressvolle opvoedsituaties.

In dit eerdere onderzoek 'Kansen op een goede start' is onderzocht welke beleidsmaatregelen op landelijk niveau kansrijk zijn om de ontwikkelkansen van jonge kinderen te vergroten. Daarvoor zijn in nationaal en internationaal wetenschappelijk onderzoek maatregelen geïdentificeerd die effectief bijdragen aan toegankelijkheid, deelname en kwaliteit van het aanbod. Daarna is op deze selectie van maatregelen een risico- en impactanalyse uitgevoerd om de maatregelen te beoordelen op onder meer praktische uitvoerbaarheid, proportionaliteit en handhaafbaarheid.

De conclusie was dat het vergroten van het bereik en de deelname aan voor- en vroegschoolse educatie vooral vraagt om een samenhangende combinatie van beleidsmaatregelen binnen het huidige versnipperde Nederlandse stelsel van kinderopvang, voorschoolse educatie en basisonderwijs. Een van de genoemde beleidsmaatregelen in deze context is de verlaging van de leerplichtige leeftijd van vijf naar vier jaar. Het invoeren van deze maatregel kan duidelijk maken dat school feitelijk al op vierjarige leeftijd begint en dat alle kinderen vanaf dat moment onder verantwoordelijkheid van het basisonderwijs vallen. Daarmee zou de 'opkomstdiscipline' van ouders toenemen en zouden minder kinderen laat instromen of veel verzuimen in groep 1. Vooral voor doelgroepkinderen – bijvoorbeeld kinderen met een migratieachtergrond of kinderen uit lage SES-wijken – zou eerder en consistentere deelnemen gunstig kunnen zijn, omdat internationale en enkele Nederlandse studies aanwijzingen geven dat vroeger starten positieve effecten heeft op taal- en rekenontwikkeling. Tegelijkertijd benadrukt het rapport dat Nederland al een zeer hoge deelname kent: ongeveer 98 procent van de vierjarigen gaat al naar school, waardoor de directe opbrengst van leerplichtverlaging waarschijnlijk beperkt blijft tot een relatief kleine groep late instromers en verzuimende kinderen.

De maatregel wordt in het rapport niet gepresenteerd als een eenvoudige oplossing, maar als een beleidsingreep met zowel kansen als aanzienlijke risico's. Panelleden en onderzoekers waarschuwen in het rapport voor 'verschoolsing': het risico dat jonge kinderen te vroeg in een te schools, prestatiegericht regime terechtkomen, terwijl vierjarigen juist behoefte hebben aan een rustige opstart, spel, beweging, rust, nabijheid en een pedagogisch rijke omgeving. Volgens het onderzoek moet een eventuele leerplichtverlaging daarom gepaard gaan met versterking van de kwaliteit van het kleuteronderwijs, kleinere groepen, betere beroepskracht-kindratio's en meer expertise over het jonge kind in het basisonderwijs. Ook worden praktische problemen genoemd, zoals personeelstekorten, extra druk op scholen en leerplichtambtenaren, en mogelijke weerstand van ouders. Vooral bij ouders met een migratieachtergrond kan de maatregel botsen met culturele

¹ Jepma, IJ., Vander Heyden, K., Waaijer, C., Welles, C., Hoonhoud, E., Prevoo, T., Prins, H., & De Groot, J. (2024). *Kansen op een goede start. Onderzoek naar het vergroten van onderwijskansen bij de start in het basisonderwijs*. Sardes en SEO Economisch Onderzoek.

² Ministerie van OCW, brief aan Tweede Kamer, *Beleidsreactie onderzoek Kansen op een goede start*, 21 maart 2025.

opvattingen, omdat kinderen in veel herkomstlanden later naar school gaan. Strengere leerplicht kan dan juist tot meer verzuim en handhavingsproblemen leiden.

Hoewel het rapport leerplichtverlaging opneemt in de lijst met zes meest kansrijke beleidsmaatregelen, gebeurt dat nadrukkelijk in combinatie met andere ingrepen, zoals uitbreiding van voorschoolse educatie vanaf 2 jaar, betere toegankelijkheid van voorschoolse voorzieningen, professionalisering van pedagogisch professionals en versterking van de thuissituatie. Gesteld wordt dat losse beleidsmaatregelen waarschijnlijk weinig effect hebben zolang het huidige gescheiden stelsel van kinderopvang, voorschoolse educatie en basisonderwijs blijft bestaan. De kernboodschap is daarom dat leerplichtverlaging naar vier jaar kan bijdragen aan meer kansengelijkheid en een hoger bereik van kwetsbare kinderen, maar alleen als deze maatregel zorgvuldig wordt ingevoerd, pedagogisch verantwoord wordt vormgegeven en gepaard gaat met structurele kwaliteitsverbeteringen en betere toegankelijkheid van voorschoolse voorzieningen.

De veronderstelling bij de voorgenomen leerplichtverlaging is dat vooral kinderen uit kwetsbare milieus op vierjarige leeftijd minder vaak aanwezig zijn op school. Zij volgen daardoor minder onderwijs, wat zorgt voor een risico op een onderwijsachterstand. Op dit moment kan deze redenering echter nog niet goed empirisch (d.w.z. met cijfers) worden onderbouwd. Er zijn alleen gegevens beschikbaar over het moment waarop kinderen worden ingeschreven op een basisschool. Gegevens over de feitelijke deelname van vierjarigen aan het basisonderwijs ontbreken. Wanneer vierjarigen staan ingeschreven op een school is onbekend hoeveel uren onderwijs zij volgen of wat de redenen zijn in het geval zij minder onderwijs volgen. In het voorgaande onderzoek 'Kansen op een goede start' is gesignaleerd dat een deel van de vierjarigen om uiteenlopende redenen onvolledig deelneemt aan het onderwijs, maar de precieze aard, ernst en omvang (schaal) hiervan ongewis is. Vandaar dat het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) het consortium van Sardes en SEO Economisch Onderzoek de vraag heeft voorgelegd hier diepergaand onderzoek naar te verrichten.

Gedurende de uitvoering van voorliggend vervolgonderzoek vonden verkiezingen plaats en heeft het nieuwe kabinet in het regeerakkoord het beleidsvoornemen opgenomen om een 'aanmeldplicht' voor de basisschool vanaf vier jaar in te voeren.³ In het regeerakkoord is nog niet uitgewerkt hoe die aanmeldplicht juridisch of praktisch moet worden ingericht. Het idee van de aanmeldplicht is dan ook niet meegenomen in voorliggend onderzoek: het was geen onderdeel van de vragenlijst en gesprekken die gevoerd zijn met ouders en professionals.

³ Ministerie van Algemene Zaken (2026, 30 januari). *Aan de slag: Bouwen aan een beter Nederland*. Rijksoverheid.

Vigerende wet- en regelgeving onderwijsdeelname vier- en vijfjarige leerlingen⁴

In Nederland mogen kinderen vanaf vier jaar worden toegelaten tot het basisonderwijs. Dit is vastgelegd in artikel 39 van de Wet op het primair onderwijs (WPO). Hoewel kinderen vanaf vier jaar naar school mogen, geldt de leerplicht pas vanaf vijfjarige leeftijd. Dit betekent dat vierjarige leerlingen wel als leerling kunnen worden ingeschreven en deelnemen aan het onderwijs, maar nog niet onder de wettelijke leerplicht vallen. Ouders zijn daarom niet verplicht hun vierjarige kind (dagelijks) naar school te laten gaan. In de praktijk maken scholen en ouders hierover vaak afspraken, bijvoorbeeld over een geleidelijke opbouw van de schoolweek in de eerste periode na instroom.

De wet biedt daarnaast de mogelijkheid dat kinderen voorafgaand aan hun vierde verjaardag kort kennismaken met de school. In de periode vanaf drie jaar en tien maanden tot het bereiken van de leeftijd van vier jaar kunnen scholen kinderen maximaal vijf dagen laten deelnemen om te wennen. Deze kinderen worden in die periode nog niet als leerling in de zin van de wet beschouwd.

Voor vijfjarige kinderen geldt dat zij leerplichtig zijn, ze zijn dan verplicht om onderwijs te volgen. Tegelijkertijd erkent de wet dat een volledige schoolweek voor sommige jonge leerlingen nog te belastend kan zijn. Daarom bestaat er een wettelijke mogelijkheid tot vermindering van de onderwijsdeelname voor vijfjarigen. Een kind mag dan maximaal vijf uur per week thuisblijven. Dit kan tot het moment dat het kind zes jaar wordt. Hiervoor is geen toestemming nodig van de school, maar ouders moeten dit wel melden bij de school. Wanneer een kind meer rust nodig heeft, kunnen ouders aanvullend verlof aanvragen voor nog eens maximaal vijf uur per week. Hiervoor is wel toestemming nodig van de school. Ook deze regeling geldt tot het moment dat het kind zes jaar wordt. In totaal mag de vermindering van de onderwijsdeelname niet meer dan tien uur per week bedragen.

Doelstelling

Het doel van het gevraagde onderzoek van OCW is een onderbouwd (cijfermatig en inhoudelijk) beeld te krijgen van de deelname van vierjarigen aan het basisonderwijs, wat hierin de bepalende factoren zijn en of er specifieke groepen kinderen zijn die minder onderwijs volgen. Voor de goede orde: dit onderzoek richt zich (overwegend) op de vierjarigen in het regulier basisonderwijs. De scholen voor gespecialiseerd onderwijs (het speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs cluster 1 t/m 4) blijven nagenoeg buiten beschouwing.

⁴ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2024). *Wet op het primair onderwijs. Artikel 39: Toelatingsleeftijd; duur onderwijs*. Overheid.nl. <https://wetten.overheid.nl/BWBR0003420>

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (1969). *Leerplichtwet 1969*. Overheid.nl. <https://wetten.overheid.nl/BWBR0002628>

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (z.d.). *Leerplicht en kwalificatieplicht*. Rijksoverheid. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/leerplicht/leerplicht-en-kwalificatieplicht>

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (z.d.). *Schooltijden en onderwijstijd in het basisonderwijs*. Rijksoverheid.

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/schooltijden-en-onderwijstijd>

Ministerie van Algemene Zaken (z.d.). *Wanneer hoeft mijn kind niet naar school?* Rijksoverheid.

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/leerplicht/vraag-en-antwoord/leerplicht-kind-niet-naar-school>

Regionaal Bureau Leerlingzaken (z.d.). *5-jarigen en leerplicht*.

<https://www.rblgv.nl/leerplicht/vrijstellingen/5-jarigen/>

Begrippenkader

Onderwijsdeelname: mate waarin leerlingen deelnemen aan het onderwijs, dat wil zeggen: op tijd starten en volledig aanwezig zijn.

Instroom: moment waarop de leerling staat ingeschreven in het onderwijs. We onderscheiden directe en late instroom. Directe instroom betreft kinderen van vier jaar en nul maanden bij inschrijving en kinderen van vier jaar en één of twee maanden die in de zomerperiode zijn geboren. Kinderen die op latere leeftijd instromen, zijn in dit onderzoek 'late' instromers.

- Indicator landelijke gegevens: leeftijd waarop kinderen zich voor het eerst inschrijven in het basisonderwijs.
- In de vragenlijst: moment waarop het kind start op school.

Aan- en afwezigheid: mate waarin een ingeschreven leerling gebruikmaakt van het onderwijs. Het onderscheid tussen geoorloofde en ongeoorloofde afwezigheid, zoals dat bij leerplichtige leerlingen vanaf vijf jaar wordt gemaakt, is bij vierjarigen niet van toepassing (of niet zo duidelijk), omdat alle afwezigheid wettelijk gezien toegestaan (ofwel geoorloofd) is.

Onze focus in dit onderzoek ligt op afwezigheid om andere redenen dan ziekte, doktersbezoek, medische behandeling, therapieën, huwelijk, begrafenis of religieuze feestdagen. In termen van leerplicht ligt onze focus dus op 'ongeoorloofde afwezigheid'. Complicerend hierin is dat een belangrijke reden voor afwezigheid van vierjarigen is dat een volledige schoolgang nog te vermoeiend of belastend is. Sommige scholen en ouders scharen dit onder 'ziekte'.

Ook thuiszitters zijn lastig te onderscheiden op vierjarige leeftijd. Hoewel scholen verplicht zijn ongeoorloofd verzuim bij DUO te melden van alle leerlingen (dus ook van vierjarigen) doen veel scholen dit niet, omdat zij (ten onrechte) denken dat dat niet hoeft.

Vanwege deze verschillen met oudere leerlingen maken we in het onderzoek op de volgende manieren onderscheid in vormen van afwezigheid:

- Afwezigheid in de eerste twee maanden versus in de maanden daarna, omdat we de eerste periode zien als een periode van wennen en aanpassen.
- Incidentele versus regelmatige afwezigheid: afwezigheid die slechts af en toe voorkomt vs. afwezigheid die vaker voorkomt. De meer regelmatige afwezigheid beschouwen we als zorgelijker, omdat deze de continuïteit in het onderwijsprogramma bedreigt en daardoor meer impact heeft op de ontwikkeling van het kind dan de incidentele afwezigheid.
- Afwezigheid met en zonder toestemming: afwezigheid waar toestemming voor is gevraagd of afspraken over zijn gemaakt met leerkracht en/of directie, versus afwezigheid zonder toestemming of afspraken.
- Langdurige afwezigheid, meer dan een week aaneengesloten, vanwege vakantie, familiebezoek, reis naar het buitenland. Ook dit is een vorm van afwezigheid die mogelijk meer impact heeft op continuïteit in het onderwijsprogramma, zeker wanneer dit geldt voor langere periodes of vaker voorkomt.

In dit onderzoek blijven vierjarige kinderen die niet staan ingeschreven op scholen cijfermatig buiten beschouwing, omdat zij niet in de landelijke cijfers van DUO voorkomen (daarin staan immers alleen de ingeschreven leerlingen) en (nog) niet in beeld zijn bij de scholen. Vanaf een leeftijd van vijf jaar zijn deze leerlingen terug te vinden in cijfers van de leerplichttelling van DUO.⁵ In de gesprekken is deze groep leerlingen wel aan bod gekomen.

⁵ Te raadplegen via https://duo.nl/open_onderwijsdata/onderwijs-algemeen/verzuim/

Vraagstelling

Dit onderzoek vertrekt vanuit de hoofdvraag: *Wat zijn de aard, omvang en bepalende factoren van onderwijsdeelname van vierjarigen in Nederland?*

De daaruit afgeleide deelvragen zijn thematisch onderverdeeld.

Thema 1: aanbod van onderwijs aan vierjarigen

- 1a) *Hoe wordt het onderwijs aan vierjarigen georganiseerd door de basisscholen, en in hoeverre speelt dit een rol bij de feitelijke onderwijsdeelname en aan- en afwezigheid?*

Het is voor dit onderzoek van belang in beeld te hebben hoe de onderwijstijd in de onderbouw van het basisonderwijs is georganiseerd, omdat dit mogelijk samenhangt met het gebruik van onderwijs op jonge leeftijd (de feitelijke deelname en aan- en afwezigheid). Zo is al bekend dat een deel van de basisscholen de verplichte onderwijstijd anders inricht voor de onderbouw, bijvoorbeeld met kortere dagen (vrije middagen) of een aantal extra vrije dagen per jaar. Er zijn ook basisscholen (met een hoge (verwachte) onderwijsachterstandsscore) die voor de kinderen onderwijstijdverlenging organiseren, bijvoorbeeld via een x aantal extra onderwijsuren in de week. Dit kan als een 'verzwaring' van het onderwijs worden beschouwd. Daarnaast zijn er mogelijk scholen die een vorm van 'speciaal verlof' hanteren voor vierjarigen, omdat de leerplicht voor hen nog niet van kracht is. Waar scholen ook in kunnen verschillen, is hoe ze de (continue) instroom van vierjarigen in goede banen willen leiden, met bijvoorbeeld 0-groepen (groepen 0), voetklassen of startklassen (voorlopers op groep 1) die in gevallen ook observatiemogelijkheden bieden; niet voor alle startende kinderen staat vast of ze wel kunnen deelnemen aan regulier basisonderwijs.

Thema 2: aard en omvang van deelname

- 2a) *Welk aandeel van de vierjarigen staat ingeschreven in regulier basisonderwijs, speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs?*
- 2b) *Hoe varieert de inschrijving naar (achtergrondkenmerken van) regio, gemeente en school?*
- 2c) *Hoe varieert de inschrijving naar achtergrondkenmerken van vierjarigen, zoals opleidingsniveau van ouders, land van herkomst, inkomenspositie en gebruik van voorschoolse educatie⁶?*
- 2d) *Hoe ziet de gemiddelde onderwijsdeelname van vierjarigen per week eruit? Hoeveel dagen gaan vierjarigen naar school en hoeveel uren onderwijs volgen ze deze dagen? Is er een toename te zien in onderwijsdeelname naarmate vierjarigen ouder worden, dus in de periode tussen vier jaar en nul maanden en vier jaar en 11 maanden⁷?*
- 2e) *Hoe vaak (en hoe lang) zijn vierjarigen in vergelijking tot vijf- en zesjarigen niet aanwezig (geoorloofd en ongeoorloofd) op school (bijv. vanwege vakantie)?*
- 2f) *Hoe varieert de aan- en afwezigheid naar (achtergrondkenmerken van) regio, gemeente en school?*
- 2g) *Hoe varieert de aan- en afwezigheid naar achtergrondkenmerken van vierjarigen, zoals opleidingsniveau van ouders, land van herkomst, inkomenspositie en gebruik van voorschoolse educatie?*

⁶ Uit landelijke data valt niet op te maken of ingeschreven vierjarige (doelgroep)kinderen hebben deelgenomen aan voorschoolse educatie.

⁷ We volgen hierbij de definities van DUO en zijn afhankelijk van de datamogelijkheden. Het lijkt logisch om onderscheid te maken naar 'vroege inschrijving' (4;0-4;2 jaar) en 'late inschrijving' (na 4;2 jaar).

Thema 3: motieven, kansen en belemmeringen

- 3a) *Wat zijn de motieven van ouders en scholen om vierjarigen wel of (nog) niet volledig aan het onderwijs te laten deelnemen?*
- 3b) *Welke kansen en belemmeringen ervaren ouders en scholen rondom de onderwijsdeelname van vierjarigen?*

Thema 4: beleid en praktijk

- 4a) *Wat doen scholen en gemeenten om (volledige) aanwezigheid van vierjarigen te stimuleren?*
- 4b) *Welke rol speelt het ontbreken van de leerplicht voor vierjarigen in de manier waarop scholen en gemeenten omgaan met aanwezigheid van hen?*

Aannames

Zoals in de aanleiding beschreven, wordt een verlaging van de leerplicht van vijf jaar naar vier jaar overwogen als een middel om de onderwijsdeelname van vierjarigen te vergroten. Dit zou vooral in het belang zijn van de ontwikkelingskansen van kinderen uit kwetsbare thuissituaties. Op basis van informatie uit bovenstaande thema's toetsen we in dit onderzoek een aantal aannames, die tezamen nut en noodzaak van het al dan niet verlagen van de leerplicht onderbouwen.

De aannames die we toetsen, zijn:

- Vierjarige kinderen nemen onvolledig deel aan het beschikbare onderwijsaanbod: er is bij vierjarige leerlingen sprake van later instromen en van regelmatige en langdurige afwezigheid. Dit komt vaker voor bij kinderen uit kwetsbare thuissituaties.
- De afwezigheid hangt samen met het ontbreken van leerplicht: het komt bijvoorbeeld vaker voor dan bij vijfjarige leerlingen, voor wie de leerplicht wel geldt.
- Scholen maken zich zorgen om de afwezigheid van vierjarigen. Bijvoorbeeld omdat het missen van onderwijsuren op vierjarige leeftijd invloed heeft op de ontwikkelingskansen van kinderen en het risico op onderwijsachterstanden bij kinderen vergroot. Dit geldt in het bijzonder voor kinderen uit kwetsbare thuissituaties.
- Er zijn grote verschillen tussen scholen in beleid en praktijk als het gaat om de aanwezigheid en afwezigheid van vierjarigen. De verschillen zijn zo groot dat dit leidt tot ongelijke kansen tussen kinderen in toegankelijkheid en kwaliteit van het onderwijs in groep 1.
- Er is bij scholen, ouders en leerplichtambtenaren behoefte aan een landelijk kader rond de onderwijsdeelname van vierjarigen.

Leeswijzer

Na deze inleiding gaat het thematisch opgebouwde rapport verder met de opzet van het onderzoek (Hoofdstuk 2). Hoofdstuk 3 bespreekt hoe het onderwijsaanbod voor jonge kinderen uit de groepen 1 en 2 van het basisonderwijs is georganiseerd. Tevens laat het zien of het basisonderwijs afwijkende voorzieningen en maatregelen treft voor pas beginnende leerlingen. Hoofdstuk 4 gaat dieper in op de onderwijsdeelname (inschrijving) van vierjarigen. Dit hoofdstuk bevat ook informatie over de factoren die bijdragen aan (ver)laat starten en de relatie tussen het aandeel late starters en relevante schoolkenmerken. Centraal in Hoofdstuk 5 staat het onderwijsgebruik, dus in hoeverre het voorkomt dat vierjarigen die wel staan ingeschreven, niet of niet volledig aanwezig zijn. Er worden gegevens gepresenteerd over hoe vaak afwezigheid voorkomt onder vierjarigen in groep 1, de redenen hiervoor, de verschillen tussen scholen, de verschillen met leerlingen uit groep 2 en de verschillen voor leerlingen uit kwetsbare gezinnen.

Het onderwerp van Hoofdstuk 6 is beleid en praktijk van de bevordering van volledige onderwijsdeelname vanaf vier jaar. Perspectieven van diverse respondentengroepen (onderwijsprofessionals, ouders en leerplichtambtenaren) komen aan bod. Slothoofdstuk 7 sluit dit

rapport af met de conclusies, discussie en aanbevelingen. In Bijlage 1 is de respons op de vragenlijst opgenomen, afgezet tegen het landelijke beeld. Bijlage 2 bevat een overzicht van de deelnemers aan de verschillende focusgroepen.

Dit rapport bevat zowel cijfermatige (kwantitatieve) als talige (kwalitatieve) gegevens, verkregen met verschillende onderzoeksmethoden (secundaire analyses, beknopte literatuurscan, vragenlijst en focusgroepen) en perspectieven van verschillende respondentgroepen (onderwijsprofessionals, ouders en leerplichtambtenaren). De verscheidenheid aan resultaten die dit heeft opgeleverd is zoveel mogelijk thematisch en integratief weergegeven. In de tekst is steeds aangegeven uit welke bron de informatie afkomstig is.

2. Onderzoeksopzet

In dit onderzoek is een combinatie van kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden toegepast, om zo alle onderzoeksvragen beantwoord te krijgen, zoals te zien in onderstaande tabel.

Tabel 2.1 *Schematisch overzicht van het gecombineerde kwantitatieve en kwalitatieve onderzoek naar onderwijsdeelname van vierjarigen*

Thema	Deelvraag	Type onderzoek	Methode
1. Aanbod van onderwijs aan vierjarigen	1a	Kwantitatief	Vragenlijst basisscholen
2. Aard en omvang van deelname	2a t/m 2c	Kwantitatief	Analyse onderwijsinschrijvingen met DUO-data
	2d t/m 2g	Kwantitatief	Vragenlijst basisscholen
3. Motieven, kansen en belemmeringen	3a	Kwalitatief	Literatuurstudie en panelgesprekken, vragenlijst basisscholen, focusgesprekken scholen, focusgesprekken ouders
	3b	Kwalitatief	Vragenlijst basisscholen, focusgesprekken scholen, focusgesprekken ouders
4. Beleid en praktijk	4a	Kwalitatief	Vragenlijst basisscholen, focusgesprekken scholen, focusgesprek gemeenten
	4b	Kwalitatief	Focusgesprekken scholen

Verkenning

Voorafgaand aan de dataverzameling is een verkenning uitgevoerd om het onderzoek goed te kunnen voorbereiden. Deze verkenning had tot doel inzicht te krijgen in de beschikbaarheid, kwaliteit en bruikbaarheid van gegevens over onderwijsdeelname van vierjarige kinderen. Daarbij is onderzocht welke data over onderwijsdeelname en aanverwante begrippen – zoals inschrijving, afwezigheid, verlof, verzuim en absentie – beschikbaar waren, bij welke partijen deze gegevens worden geregistreerd en onder welke voorwaarden zij gebruikt konden worden voor (gedeeltelijke) beantwoording van de onderzoeksvragen. Ook is gekeken naar de kwaliteit van de beschikbare data, onder meer met betrekking tot volledigheid, eenduidigheid, betrouwbaarheid en validiteit.

Op voorhand was bekend dat er landelijk alleen registratiegegevens worden bijgehouden over het moment van inschrijving en dat er geen landelijke gegevens beschikbaar zijn over de daadwerkelijke onderwijsdeelname (gebruik) van vierjarigen, aangezien voor deze leeftijdsgroep nog geen leerplicht geldt.⁸ We verkenden of deze gegevens over gebruik mogelijk wel op schoolniveau beschikbaar waren, bijvoorbeeld doordat basisscholen zelf de aan- en afwezigheid van vierjarige leerlingen registreren. Veel scholen maken hiervoor gebruik van een leerlingenadministratiesysteem, zoals ParnasSys, dat in het primair onderwijs een landelijke dekking heeft van ongeveer 80 procent. In dergelijke systemen kunnen scholen ook informatie registreren over deelname aan voorschoolse educatie van doelgroepkinderen, een overzicht dat eveneens ontbreekt in landelijke databronnen.⁹

In het kader van deze verkennende data-exercitie zijn zes gevarieerde basisscholen uit het netwerk van de onderzoekers geraadpleegd over de wijze waarop zij de onderwijsdeelname van vierjarige

⁸ Voor leerlingen vanaf vijf jaar zijn wel landelijke verzuimgegevens beschikbaar via DUO.

⁹ Scholen zijn in het kader van passend onderwijs wettelijk verplicht om extra ondersteuning, zoals een VVE-indicatie (voor- en voerschoolse educatie) of andere onderwijsarrangementen, te registreren en uit te wisselen in het Register Onderwijsdeelnemers (ROD), waar ParnasSys vaak als bronsysteem voor dient. Dit gebeurt nog niet op alle scholen.

leerlingen registreren. Daarbij is ook gekeken naar de registratie van vijf- en zesjarigen, omdat in het onderzoek een vergelijking tussen deze leeftijdsgroepen wordt gemaakt (Thema 2). Parallel hieraan is overleg gevoerd met experts van Dienst Uitvoering Onderwijs, ParnasSys en Ingrado over de mogelijkheden om gebruik te maken van al geregistreerde data en over de gehanteerde terminologie rond onderwijsdeelname, (ongeoorloofd) verzuim en aan- en afwezigheid. De bevindingen uit deze verkenning zijn gebruikt om te toetsen in hoeverre basisscholen de onderwijsdeelname van vierjarige kinderen op een eenduidige manier registreren. Op basis daarvan is bepaald of het mogelijk was data rechtstreeks uit registratiesystemen van scholen te verkrijgen, of dat een gestandaardiseerde vragenlijst nodig was om betrouwbare gegevens te verzamelen.

Tijdens het contact met de zes basisscholen is ook geïnventariseerd hoe het onderwijsaanbod en de onderwijstijd voor vierjarige leerlingen waren georganiseerd en hoe het schoolbeleid rondom vroege onderwijsdeelname was vormgegeven (relevant voor Thema 1 en Thema 4).

Uit de verkenning bleek dat het opvragen en analyseren van verzuimdata via DUO geen volledig of betrouwbaar beeld zou opleveren van de onderwijsdeelname van vierjarigen. Hoewel scholen verplicht zijn ongeoorloofd verzuim bij DUO te melden van alle leerlingen (dus ook van vierjarigen) doen veel scholen dit niet, omdat zij (ten onrechte) denken dat dat niet hoeft. Ook registraties in systemen zoals ParnasSys bleken hiervoor onvoldoende geschikt. De registratie van aanwezigheid en afwezigheid van vierjarige leerlingen verschilde namelijk sterk tussen scholen. Deze verschillen hingen samen met variatie in administratiesystemen en optionele modules, maar ook met verschillen in de praktische uitvoering en interpretatie van begrippen zoals verlof. Daarnaast verschilden scholen in de mate waarin zij over voldoende capaciteit, kennis en vaardigheden beschikten om onderwijsdeelname systematisch te registreren en bruikbare data uit hun systemen te genereren.

Op basis van deze bevindingen bleek dat het opvragen van bestaande registratiedata geen betrouwbare basis bood voor het onderzoek. Daarom is overwogen om een steekproef van basisscholen te vragen om de aanwezigheid van vierjarige leerlingen gedurende een afgebakende periode (6 tot 8 weken) systematisch bij te houden aan de hand van een door de onderzoekers ontwikkeld registratieformat. Na afweging van de voor- en nadelen is besloten dit voorstel niet uit te voeren. Een dergelijke aanpak zou namelijk een aanzienlijke administratieve belasting betekenen voor een grote groep scholen en onderwijsprofessionals. Voor een representatief beeld zouden gegevens nodig zijn van circa 400 basisscholen; bij een verwachte respons van ongeveer 20 procent zouden daarvoor circa 2.000 scholen moeten worden benaderd. Daarnaast bestond twijfel of de beoogde dataverzamelingsperiode (december 2025-januari 2026) representatief zou zijn voor het gehele schooljaar, aangezien afwezigheid mogelijk vaker voorkomt in perioden rondom vakantieperiodes in het voorjaar en de zomer.

De verkenning heeft uiteindelijk geholpen bij het bepalen van de meest geschikte aanpak om zicht te krijgen op de onderwijsdeelname van vierjarige leerlingen. Op basis van de bevindingen en in overleg met OCW is besloten een vragenlijst te ontwikkelen en uit te zetten onder onderwijsprofessionals in het primair onderwijs, met groepsleerkrachten van groep 1 en 2 als belangrijkste informatiebron. De inzichten uit de verkenning zijn gebruikt bij het ontwerpen van deze vragenlijst (relevant voor Thema 1 en 2) en vormden tevens input voor de latere focusgesprekken met basisscholen, ouders en gemeenten (Thema 3 en 4).

Hierna volgt nu een uitwerking per onderzoeksmethode.

Kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden

Literatuurscan en panelgesprekken

Ten behoeve van het verkrijgen van inzicht in motieven, kansen en belemmeringen (Thema 3) is voortgebouwd op eerdere inzichten uit het eerdergenoemde rapport 'Kansen op een goede start'. Hiervoor is gebruikgemaakt van bestaande literatuur en panelgesprekken uit dat onderzoek. Aanvullend is een gerichte literatuurscan uitgevoerd in relevante zoeksystemen om recente studies te identificeren.

Deze literatuur is gebruikt voor de inhoudelijke basis voor de verdere dataverzameling en had daarmee ook een belangrijke functie voor andere thema's:

- voor Thema 1 (aanbod) door begripsafbakening van deelname en aanwezigheid in groep 1 en 2,
- voor Thema 2 (aard en omvang) door operationalisatie van onderwijsdeelname, en
- voor Thema 4 (beleid en praktijk) door het structureren van factoren die samenhangen met beleid en uitvoering.

De uitkomsten van de literatuurscan en panelinzichten zijn bovendien gebruikt bij de ontwikkeling van de vragenlijst en de topiclijsten voor de focusgesprekken.

Online vragenlijst onder onderwijsprofessionals

Om inzicht te krijgen in het onderwijsaanbod aan vierjarigen (Thema 1) en in beleid en praktijk (Thema 4) is een online vragenlijst ontwikkeld. Ook vragen we naar feitelijke onderwijsdeelname en aanwezigheid (Thema 2). Daarnaast zijn via de vragenlijst ook aspecten van motieven, kansen en belemmeringen (Thema 3) in kaart gebracht vanuit het perspectief van onderwijsprofessionals.

De vragenlijst bestond uit 26 vragen (een combinatie van gesloten en open vragen) en behandelde onder meer:

- schooltijden in groep 1 en 2;
- het werken met aparte instroomgroepen;
- beleid rondom wennen op school;
- feitelijke onderwijsdeelname en aanwezigheid van vierjarigen;
- beleidsmaatregelen gericht op het bevorderen van deelname.

De inhoud van de vragenlijst is mede gebaseerd op het conceptueel kader uit de literatuurscan, waardoor er samenhang is tussen de onderzochte thema's. De conceptvragenlijst is voorgelegd aan vertegenwoordigers van OCW, de PO-Raad, de AOb, de LBBO en Hart voor de Kleuter. Op basis van hun feedback is de vragenlijst aangepast en getest.

De vragenlijst is uitgezet tussen 4 december 2025 en 27 januari 2026. Voor de werving is gebruikgemaakt van:

- communicatiekanalen van OCW en PO-Raad,
- netwerken van Sardes en SEO,
- online platforms zoals LinkedIn.

In totaal namen 259 onderwijsprofessionals deel aan de vragenlijst, van bijna 200 verschillende reguliere basisscholen.¹⁰ De respons laat een oververtegenwoordiging zien van scholen met hogere onderwijsachterstandsscores en scholen in stedelijke gebieden. Zie Bijlage 1 voor meer details over

¹⁰ 249 respondenten van 186 verschillende schoolvestigingen en 10 respondenten van wie niet duidelijk is op exact welke school (brin) hij/zij werkzaam is.

de respons. De resultaten leveren dus geen representatief landelijk beeld, maar geven vanuit het perspectief van scholen en leerkrachten uit het regulier basisonderwijs wel een breed beeld van en inzicht in variatie tussen scholen op alle vier de thema's: onderwijsaanbod (Thema 1), deelname en afwezigheid (Thema 2), motieven, kansen en belemmeringen (Thema 3) en schoolbeleid (Thema 4). De vragenlijst diende tevens als basis voor de selectie van deelnemers aan de focusgesprekken.

Focusgesprekken met professionals, ouders en leerplichtambtenaren

Ter verdieping van de bevindingen uit de vragenlijst en de literatuurscan zijn focusgesprekken georganiseerd. Deze methode richtte zich vooral op Thema 3 (motieven, kansen en belemmeringen) en Thema 4 (beleid en praktijk), maar leverde ook aanvullende inzichten op voor thema 1 (aanbod). In Bijlage 2 staat een overzicht van de deelnemers aan de focusgesprekken.

Focusgroepen met onderwijsprofessionals. Op basis van de vragenlijst zijn onderwijsprofessionals geselecteerd met spreiding naar regio, gemeentegrootte, schoolgrootte en onderwijsachterstandsscore. Van de 51 geïnteresseerden hebben uiteindelijk 12 professionals van evenzoveel basisscholen deelgenomen aan vier online focusgroepen (via MS Teams). Met behulp van een gestructureerde checklist is gesproken over:

- inrichting van het onderwijsaanbod;
- ervaringen met instroom en aanwezigheid van vierjarigen;
- knelpunten in de praktijk en
- beleidskeuzes op schoolniveau.

Focusgesprekken met ouders. Via deelnemende scholen zijn ouders geworven. Omdat er geen uniforme aanpak bestaat om ouders te betrekken, is een schoolspecifieke aanpak gehanteerd, bijvoorbeeld via informele momenten op school en de inzet van brugfunctionarissen. Aanvullend zijn ouders via bestaande netwerken benaderd. Dit resulteerde in een 'gemakssteekproef' van ouders, met wie gesprekken zijn gevoerd over:

- organisatie onderwijsaanbod in groepen 1 en 2;
- onderwijsdeelname en -gebruik;
- motieven voor (niet-)deelname, afwezigheid, verlof;
- ervaren drempels;
- afwegingen rondom schooldeelname van hun kind;
- stimulerende maatregelen en leerplichtverlaging.

Er is gesproken met 28 ouders (variatie naar sociaaleconomische status, migratieachtergrond en arbeidsparticipatie) van vijf verschillende basisscholen (variatie naar verstedelijkingsgraad en onderwijsachterstandsscores) in 12 aparte gesprekken. Niet meegenomen in dit onderzoek zijn ouders die geen of (zeer) laat gebruikmaken van onderwijs voor hun kinderen. Daarnaast is er bewust voor gekozen om het perspectief van ouders die knelpunten ervaren bij de aanname en plaatsing van hun kind op een reguliere basisschool vanwege ondersteuningsvragen en/of zorgbehoeften in het kader van passend onderwijs buiten beschouwing te laten. De complexiteit van deze thematiek rechtvaardigt een afzonderlijk onderzoek.

Focusgesprek met leerplichtambtenaren. Met ondersteuning van VNG en Ingrado zijn leerplichtambtenaren benaderd voor een gezamenlijk gesprek. Dit heeft geleid tot twee aparte gesprekken met leerplichtambtenaren van vier gemeenten en één beleidsmedewerker van Ingrado. Hierin stond de rol van gemeenten bij het voorkomen van afwezigheid van vierjarigen en de samenwerking tussen gemeenten en scholen centraal.

We claimen in dit onderzoek niet dat de deelnemers aan de focusgesprekken een goede afspiegeling vormen van hun respectievelijke doelpopulatie, zo ontbreekt het perspectief van ouders die voor hun kinderen die niet of (ver)laat instromen in het basisonderwijs volledig. Desondanks bieden de focusgesprekken waardevolle en verdiepende inzichten in ervaringen, afwegingen en knelpunten rondom de deelname van vierjarigen aan het basisonderwijs en dragen zij bij aan een beter begrip van de variatie in praktijkervaringen en lokale contexten.

Samenhang tussen onderzoeksmethoden en thema's

De vier methoden vullen elkaar aan:

- de literatuurscan biedt een conceptueel en theoretisch raamwerk;
- de vragenlijst geeft breed inzicht in aanbod, gebruik, beleid en praktijk van scholen;
- de secundaire analyses op registerdata kwantificeren inschrijving/instroomleeftijd en verschillen daarin tussen gemeenten en scholen en
- de focusgesprekken verdiepen de inzichten met ervaringen en perspectieven uit de praktijk.

Samen maken deze methoden het mogelijk om de vier thema's – aanbod, aard en omvang, motieven, kansen en belemmeringen en beleid en praktijk – in onderlinge samenhang te analyseren.

Hoofdstuk 3 laat zien hoe het onderwijsaanbod voor de allerjongste leerlingen eruitziet in het basisonderwijs. Hebben scholen afwijkende onderwijstijden en specifieke voorzieningen om de start te vergemakkelijken?

3. Onderwijsaanbod

Met een vragenlijst onder een – niet volledig representatieve – groep onderwijsprofessionals van basisscholen (voor een specificering, zie Bijlage 1) is uitgevraagd hoe het onderwijs voor vierjarigen wordt vormgegeven en in hoeverre dit verschilt van het onderwijs voor oudere leerlingen. In dit hoofdstuk zetten we de bevindingen uiteen. We gaan eerst in op de lesuren in groep 1 en 2 (paragraaf 3.1) en daarna op het aanbod aan specifieke voorzieningen, zoals wenmomenten en aparte groepen voor startende leerlingen (paragraaf 3.2).

3.1 Lesuren groep 1 en 2

Scholen verschillen in de wijze waarop zij de schooltijden voor groepen 1 en 2 vormgeven. Met de vragenlijst hebben we in kaart gebracht hoeveel uur kinderen in deze groepen doorgaans onderwijs volgen. Tabel 3.1 en Tabel 3.2 tonen het gemiddelde aantal lesuren, de mediaan, het 25e en 75e percentiel (p25 en p75) en de minimum- en maximumwaarden, uitgesplitst naar de verschillende dagen.

De tabellen tonen respectievelijk het aantal lesuren per week in groep 1 en 2 **inclusief** en **exclusief** pauze. Beide tabellen laten eenzelfde patroon zien: maandag, dinsdag en donderdag zijn de langste dagen (gemiddeld 6,0 uur inclusief en 5,4 uur exclusief pauze) en kennen relatief weinig spreiding. Woensdag is duidelijk korter (4,5 uur inclusief en 4,3 uur exclusief) en laat meer variatie zien; het minimum van 0 uur zegt dat er scholen zijn waar leerlingen op woensdag niet naar school gaan. Ook op vrijdag is er meer spreiding en komt het voor dat leerlingen vrij zijn.

Tabel 3.1 Lesuren per week, inclusief pauze (n=255)

Dag	Gemiddelde	p25	Mediaan	p75	Minimum	Maximum
Maandag	6,0	5,5	6,0	6,3	5,3	7,0
Dinsdag	6,0	5,5	6,0	6,3	5,3	7,0
Woensdag	4,5	3,8	4,0	5,5	0,0	7,0
Donderdag	6,0	5,5	6,0	6,3	3,6	7,0
Vrijdag	5,3	5,1	5,5	6,0	0,0	7,0
Totaal	27,7	27,0	27,5	28,8	22,0	31,4

Bron: Sardes/SEO (2026), op basis van een enquête onder 259 onderwijsprofessionals

Tabel 3.2 Lesuren per week, exclusief pauze (n=244)

Dag	Gemiddelde	p25	Mediaan	p75	Minimum	Maximum
Maandag	5,4	5,2	5,5	5,5	4,5	6,3
Dinsdag	5,4	5,2	5,5	5,5	4,5	6,3
Woensdag	4,3	3,8	4,0	5,0	0,0	6,3
Donderdag	5,4	5,1	5,5	5,5	3,6	6,3
Vrijdag	4,8	4,0	5,2	5,5	0,0	6,3
Totaal	25,2	24,5	25,0	26,1	20,0	30,0

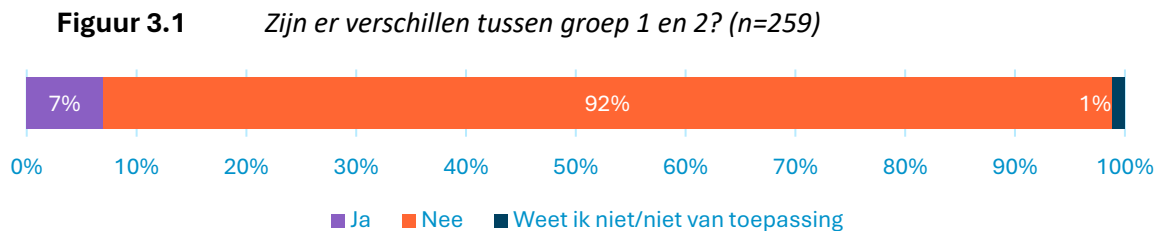
Bron: Sardes/SEO (2026), op basis van een enquête onder 259 onderwijsprofessionals

Op één op de drie scholen (34%) geldt een vijf gelijke dagen model, waarop kleuters vijf dagen in de week volle dagen maken. Bij vier op de tien scholen (40%) geldt een traditioneel rooster waarop leerlingen de woensdag middag vrij zijn. Bij twee op de tien scholen (19%) zijn kleuters van groep 1 en 2 zowel de woensdagmiddag als de vrijdagmiddag vrij. Bij de overige scholen (kleine 7%) hebben de leerlingen van groep 1 en 2 meerdere dag(delen) vrij.

Gemiddeld krijgen leerlingen 27,7 uur les per week inclusief pauze en 25,2 uur exclusief pauze. De meeste scholen zitten daarbij dicht bij elkaar: het verschil tussen het 25e en 75e percentiel is klein. Ook zijn er uitschieters: het minimum betreft 22 en het maximum 31,4 uur. Gemiddeld genomen is de pauzeduur 36 minuten, veelal 30, 45 of 60 minuten (voor respectievelijk 46%, 11% en 23% van de scholen).

3.1.1 Verschillen tussen groep 1 en 2

Het merendeel van de onderwijsprofessionals (92%) geeft aan dat er geen verschillen bestaan tussen groep 1 en groep 2 (zie Figuur 3.1). Zeven procent van de onderwijsprofessionals rapporteert wel verschillen tussen beide groepen.

Bron: Sardes/SEO (2026), op basis van een enquête onder 259 onderwijsprofessionals

Respondenten die hebben aangegeven dat er verschillen zijn tussen groep 1 en 2 konden dit nader toelichten. Gezien de relevantie voor dit onderzoek omschrijven we deze toelichtingen - ondanks het relatief kleine aantal respondenten dat dit aangeeft – hieronder in meer detail.

Allereerst wijst een deel van de respondenten op verschillen in het **aantal schooldagen of vrije dagen tussen groep 1 en 2**. In totaal noemen twaalf respondenten expliciet dat groep 1 vaker een (mid)dag vrij is dan groep 2, vaak op vrijdag of woensdag. In de toelichtingen worden verschillende situaties omschreven. Zo noemt een respondent bijvoorbeeld: *“Op woensdag komt alleen groep 2 naar school. We noemen dat de oudste kleuterochtend. We hebben de andere dagen groep 1 en groep 2 samen.”* Een andere respondent noemt dat *“groep 1 op vrijdag vrij [is], [en] groep 2 op woensdag”*, waarbij wordt opgemerkt dat *‘groep 2 hierdoor dus meer uren naar school gaat.’*

In sommige gevallen drukken respondenten de beschrijvingen wat algemener uit. Zo noemt één respondent dat *“groep 1 vier dagen naar school [gaat] en groep 2 vijf”*, zonder te specificeren welke dag groep 1 vrij heeft. In andere gevallen wordt juist heel concreet gemaakt hoe de verschillen eruitzien. Zo geeft een respondent aan dat er binnen één dag verschillen zijn in onderwijstijd: *“Vrijdag groep 1 tot 12.15, groep 2 tot 14.15. Rest is gelijk.”*

Ook beschrijven vijf respondenten specifieke regelingen die samenhangen met **de leeftijd van het kind**; Box 1 geeft hiervan een overzicht aan de hand van enkele illustratieve quotes. Uit deze toelichtingen blijkt dat jongere kinderen in sommige gevallen *minder* lessen volgen. Zo geven respondenten aan dat *“vierjarigen nog niet op woensdag naar school gaan”* of dat *“groep 0/1 op woensdag niet naar school gaat.”* Daarnaast wordt in een enkel geval rekening gehouden met het instroommoment van de leerling. Een respondent noemt dat *“kinderen die na januari instromen op woensdag niet naar school gaan omdat ze anders in hun gehele schoolcarrière teveel uren maken.”*

Tegelijkertijd beschrijven enkele respondenten dat oudere kleuters juist *meer* onderwijs volgen. Zo wordt aangegeven dat *“oudste kleuters op woensdag wel school hebben”* en dat dit soms ook geldt voor specifieke groepen, zoals vijfjarigen in een taalklas. Daarnaast laten sommige scholen ruimte voor maatwerk in de opbouw van onderwijstijd, bijvoorbeeld door kinderen in groep 1 te laten starten met halve dagen: *“we geven de kinderen in groep 1 wel de kans om te starten met halve dagen of af en toe een dag thuis te blijven.”*

Box 1 *Illustratief overzicht van uitspraken van respondenten die aangeven dat de leeftijd van de leerling van invloed is op de onderwijstijd*

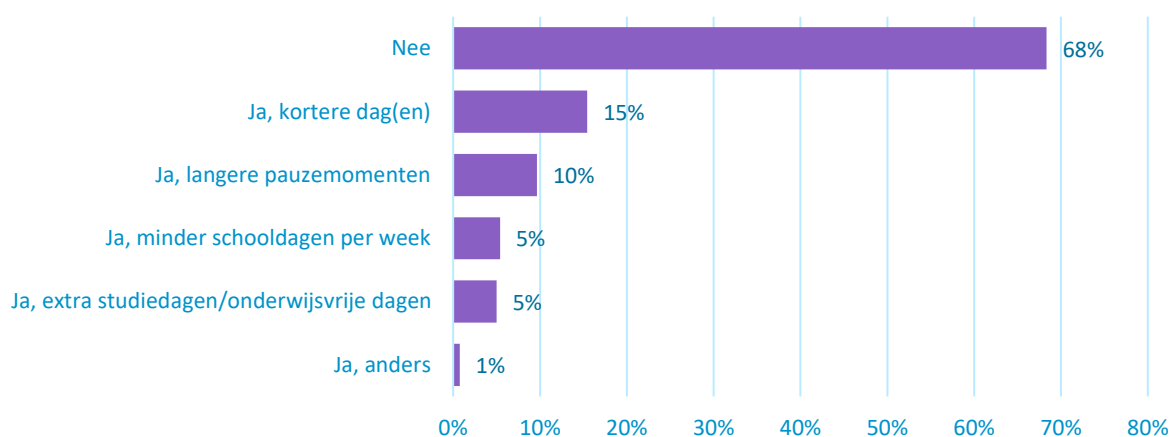
- "Vierjarigen gaan nog niet op woensdag naar school."
- "De kinderen die na januari instromen gaan op de woensdag niet naar school omdat ze anders in hun gehele schoolcarrière teveel uren maken."
- "We geven de kinderen in groep 1 wel de kans om te starten met halve dagen of af en toe een dag thuis te blijven."
- "Groep 0/1 gaat op woensdag niet naar school."
- "Oudste kleuters hebben op woensdag wel school. En sommige vijfjarigen ook als ze in de taalklas zitten."

Ten slotte geven vijf respondenten aan dat verschillen samenhangen met beleid om overbelasting te voorkomen of beter aan te sluiten bij de ontwikkeling van het kind. Zo wordt bijvoorbeeld genoemd: "omdat de kinderen in groep 1 en 2 teveel uren maken, compenseren we dat met onderbouwvrije dagen per schooljaar." Ook wordt benoemd dat afwijkingen van reguliere tijden "afgestemd zijn op de behoeften van het kind en in overleg met leerkracht, ib'er en ouders."

3.1.2 Verschillen met groep 3 t/m 8

Figuur 3.2 laat zien in hoeverre de schooltijden van groep 1 en 2 verschillen van die van groep 3 t/m 8. Het merendeel van de onderwijsprofessionals (68%) geeft aan dat er geen verschillen zijn tussen deze groepen. Een kleiner deel (10-15%) rapporteert dat er wel verschillen zijn, bijvoorbeeld in de vorm van kortere schooldag(en) (zoals een vrije woensdag- of vrijdagmiddag) of langere pauzemomenten. Ook zijn er enkele onderwijsprofessionals die aangeven dat leerlingen in groep 1 en 2 minder dagen per week naar school gaan of dat er sprake is van extra studiedagen/onderwijsvrije dagen (5%).

Figuur 3.2 *Wijken de schooltijden in groep 1 en 2 af van de schooltijden van groep 3 t/m 8? (n=259)*

Bron: Sardes/SEO (2026), op basis van een enquête onder 259 onderwijsprofessionals

In de ruimte voor toelichting geven onderwijsprofessionals met name aan dat eventuele verschillen betrekking hebben op (delen van) de woensdag- en vrijdagmiddag. Incidenteel wordt ook de maandag genoemd, zoals in de toelichting: "De kleuters hebben verspreid over het jaar vijf maandagen tot 12.00 uur."

In de open antwoorden geven daarnaast negen onderwijsprofessionals expliciet aan dat verschillen in pauzemomenten tussen groep 1/2 en groep 3 t/m 8 lastig te duiden zijn, omdat hun school werkt met een continuooster (of een vijf gelijke dagenmodel). Zij lichten toe dat de lunch is geïntegreerd in het dagprogramma en vaak wordt gezien als onderdeel van de onderwijstijd - bijvoorbeeld doordat tijdens het eten wordt voorgelezen of een educatief filmpje wordt getoond - en dat kinderen in de klas eten onder begeleiding van de leerkracht, gevolgd door buitenspelen. Door deze verwevenheid van eten, buitenspelen en lestijd is het volgens hen moeilijk om aan te geven of (en in welke mate) er op het gebied van pauzes verschillen in onderwijstijd bestaan tussen de onderbouw en de hogere groepen.

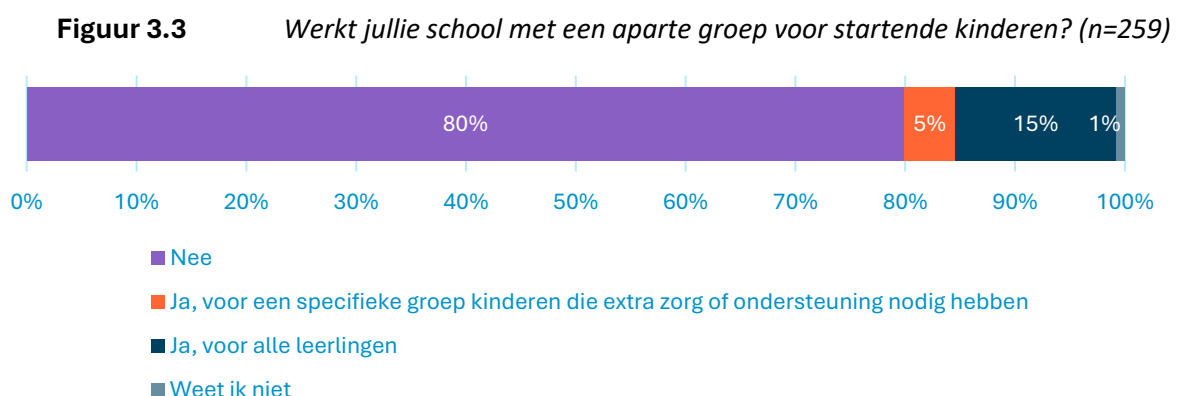
Eén onderwijsprofessional noemt ten slotte expliciet dat er in de onderbouw meer tijd wordt ingeruimd voor spel en eetmomenten dan in de hogere groepen: *“De kinderen spelen sowieso langer buiten dan de groepen 3 t/m 8 en voor het eten (tussendoortje en lunch) neem ik altijd wel ruim de tijd!”*

3.2 Aparte groepen voor starters en wenmomenten

3.2.1 Aparte groepen voor starters

We hebben de onderwijsprofessionals gevraagd of zij werken met aparte groepen voor startende kinderen, zoals instroomgroepen, nulgroepen of startgroepen. Dergelijke groepen kunnen verschillende doelen hebben. In sommige gevallen zijn ze bedoeld voor een specifieke doelgroep en wordt er gewerkt met een aangepast programma. In andere gevallen staan ze open voor alle startende kinderen. Het samen plaatsen van de jongste kinderen in één groep gebeurt dan bijvoorbeeld om praktische of onderwijskundige redenen, zoals bij een groep 0 of instroomgroep.

Figuur 3.3 laat zien dat het grootste deel van de onderwijsprofessionals (80%) aangeeft dat hun school niet met een aparte groep voor starters werkt. Daarnaast werkt 15 procent met een aparte groep voor alle startende kinderen en vijf procent met een specifieke groep voor kinderen die extra zorg of ondersteuning nodig hebben.

Bron: Sardes/SEO (2026), op basis van een enquête onder 259 onderwijsprofessionals

Binnen de groep die **geen** aparte groep voor startende kinderen heeft, geven tien onderwijsprofessionals aan dat in het verleden bij hoge instroom of volle groepen wel een aparte groep is ingericht, of dat dit in de toekomst alsnog kan gebeuren als de instroom daartoe aanleiding geeft. Een deel van deze onderwijsprofessionals benadrukt dat hierbij uitsluitend praktische overwegingen een rol spelen, zoals de omvang van de reguliere groepen. Anderen geven aan dat naast praktische redenen ook ontwikkelingsgerichte overwegingen meespelen in de afweging om een aparte instroomgroep te starten. Enkele illustratieve citaten zijn:

- *“Ieder schooljaar is dit anders, op dit moment start de instroomgroep vanaf januari 2026. De reden is niet vanuit visie maar vanwege de grootte van de reguliere groepen.”*
- *“Dit jaar nog niet, maar sommige jaren hebben we wel een instroomgroep gehad na de kerstvakantie. Daar werd om praktische redenen voor gekozen (te volle kleuterroepen), maar ook omdat het voordelen biedt aan jonge kinderen om in een kleinere setting te starten waar meer één-op-één aandacht mogelijk was.”*
- *“Instroomgroep wordt wel gestart als er te veel kinderen komen. Vorig jaar maximaal 28 kinderen en toen werd een instroomklas gestart.”*
- *“Alleen als de drie groepen te groot worden, start er halverwege het schooljaar een instroomgroep.”*

Ook geven enkele onderwijsprofessionals aan dat het wel of niet aanbieden van aparte groepen samenhangt met de beschikbare middelen (ruimte, leerkrachten, formatie-uren of financiële middelen). Dit illustreren zij onder meer als volgt:

- *“Daar is helaas geen ruimte voor.”*
- *“Door de bezuinigingen is het niet mogelijk om een startgroep van vierjarigen te hebben. Deze zitten verdeeld over twee combinatiegroepen 1/2.”*
- *“Sinds dit schooljaar hebben we geen instroomgroep voor kinderen die vier jaar worden. Dit heeft te maken met onvoldoende formatie-uren. Tot eind december hadden we een groep kinderen tussen 3,6 en 4,6 jaar die twee ochtenden per week extra ondersteuning kregen op het gebied van taal. De subsidie hiervoor is afgelopen en de groep is helaas opgeheven.”*
- *“Het is afhankelijk van de hoeveelheid geld per schooljaar (aantal instromende leerlingen) of er een zogeheten ‘startgroep’ wordt gevormd. Dit verschilt dus per schooljaar en is geen vast gegeven.”*

Binnen de groep onderwijsprofessionals die aangeeft dat er wel een aparte groep is, komen verschillende thema’s naar voren. Onderwijsprofessionals die noemen dat deze groep bedoeld is voor alle startende kinderen, beschrijven in de eerste plaats dat het doorgaans gaat om een extra groep voor vierjarigen, die vaak in januari van start gaat. Enkele illustratieve citaten zijn:

- *“Vanaf januari start er een 0-groep op drie locaties bij ons in het dorp, waaronder één bij ons op school. Deze groep is voor kinderen die tussen januari en de zomervakantie vier jaar worden.”*
- *“Voor kinderen die vanaf januari vier jaar worden.”*
- *“Vanaf januari start de instroomgroep.”*
- *“Dit verschilt per jaar. Zodra de reguliere groepen vol zijn, komt er een instroomgroep voor alle vierjarigen, soms per 1 november, soms per 1 januari of op een ander moment in het schooljaar. Dus niet voor extra zorg of ondersteuning.”*

Daarnaast geven verschillende onderwijsprofessionals aan dat de inrichting van een aparte groep samenhangt met de omvang van de reguliere groepen.

- *“Door de grootte van de groepen is het noodzakelijk dat er een instroomgroep komt.”*
- *“Wanneer er veel aanmeldingen zijn voor de groepen 1 en de reguliere groepen 1-2 vol zitten wordt er regelmatig na de voorjaarsvakantie een instroomgroep gestart (groep 0).”*
- *“Soms ontstaat halverwege het schooljaar een instroomgroep als de andere groepen 1/2 anders te groot worden qua aantal.”*
- *“Wij hebben nu een nieuwe groep 1 gestart, omdat de twee andere groepen 1/2 te groot werden.”*

Onder de groep onderwijsprofessionals die heeft genoemd dat er groepen worden samengesteld voor een specifieke groep kinderen die extra zorg of ondersteuning nodig hebben, wordt ook een

aantal toelichtingen gegeven. Het vaakst terugkerende thema is dat deze groepen bedoeld zijn voor kinderen die nog niet 'schoolrijp' worden geacht. Illustratieve citaten zijn:

- *“Er is één startgroep bedoeld voor kinderen die wel vier jaar zijn maar niet schoolrijp. Het uitgangspunt is om deze kinderen schoolse vaardigheden aan te leren en veiligheid te bieden zodat ze kunnen doorstromen naar een reguliere basisschool. Lukt dat niet dan doen wij in overleg met de school waar het kind vandaan komt een voorstel voor een vervolg.”*
- *“Op sommige scholen zijn Kentalisklassen¹¹ ingericht voor de buurt en omgeving. Kinderen zijn tussen de drie, vier, vijf, zes jaar oud. Deze groep krijgt een intensief traject aangeboden door een logopediste en orthopedagoog. Klasjes van ongeveer acht kinderen. Op mijn huidige school is dit het geval.”*
- *“Bij de peuters worden kinderen gesignaleerd die nog niet schoolrijp zijn. Deze kinderen starten in de groeigroep. Dit zijn vaak kinderen met een VVE-indicatie.”*

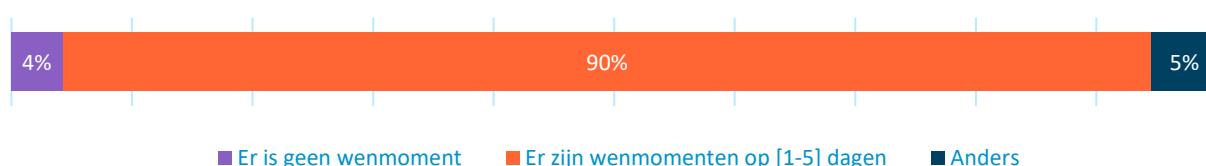
3.2.2 Wenmomenten

We hebben ook in kaart gebracht in hoeverre er sprake is van zogenoemde 'wenmomenten' op school. Wettelijk is vastgesteld dat een kind vanaf drie jaar en tien maanden maximaal vijf wendagen mag hebben.

Van de 259 onderwijsprofessionals geeft vier procent aan dat er op de betreffende school geen wenmomenten worden aangeboden. Het overgrote deel, 234 onderwijsprofessionals (90%), noemt dat er wel wenmomenten zijn, met het wettelijke maximum van vijf dagen. Binnen deze groep bestaan grote verschillen, zowel in frequentie als lengte van de wendagen. Sommige scholen laten kinderen direct hele dagen wennen, terwijl anderen starten met ochtenden. In dat laatste geval kan het aantal wenmomenten oplopen tot tien ochtenden, binnen de wettelijke kaders. Daarnaast kiezen sommige scholen ervoor om de wenmomenten in de eerste weken te plannen, terwijl andere scholen werken met een aantal vaste, vooraf bepaalde momenten.

Tot slot is door vijf procent de optie 'Anders' geselecteerd. In acht van deze gevallen is toegelicht dat de invulling van het wennen in overleg tussen ouders en school wordt bepaald. Bij de overige gevallen valt het minimum binnen de range van één tot vijf dagen, maar is er geen duidelijk maximum aangegeven.

Figuur 3.4 Wat is het beleid rondom het wennen op jouw school? (n=259)

Bron: Sardes/SEO (2026), op basis van een enquête onder 259 onderwijsprofessionals

¹¹ Een Kentalisklas is een speciale schoolklas voor kinderen met een taalontwikkelingsstoornis, gehoorprobleem of andere communicatiebeperking, waar zij extra ondersteuning krijgen bij taal, communicatie en leren.

3.3 Uit de groeps gesprekken met leerkrachten

Variatie in organisatie en instroom van kleutergroepen

Uit de groepsinterviews met onderwijsprofessionals komt een overeenkomstig beeld: de organisatie van de groepen 1 en 2 varieert per school. De organisatievormen verschillen van instroomgroepen tot gemengde groepen 1/2 en speciale NT2-kleuterklassen. Om de start te versoepelen, hanteren basisscholen verschillende wenperiodes, variërend van enkele dagdelen tot tien ochtenden. Meer ochtenden wennen wordt door sommige leerkrachten als voordelig genoemd, omdat kinderen dan vaker een halve dag komen, en er 's middags tijd overblijft voor de andere leerlingen. Een enkele leerkracht merkt op dat sommige kinderen door te late aanmelding bij instroom nog nooit op de school zijn geweest om te wennen, wat de noodzaak voor een goede warme overdracht vanaf de peuterleeftijd benadrukt. Een uitdaging voor alle geïnterviewde scholen is de instroom van vierjarigen gedurende het schooljaar, waardoor de groepen langzaam maar zeker groter worden.

Afstemming op doelgroep, ouders en onderwijsconcept

Opvallend uit de gesprekken met scholen is dat in het onderwijsaanbod ook – daar waar mogelijk – rekening wordt gehouden met de doelgroep van de school: *“Voor onze leerlingen is de regelmaat van vijf dagen naar school beter dan vier”* en met de situatie van ouders: *“Bij onze werkende ouders kunnen we niet aankomen met een vierdaagse schoolweek.”* Ook de pedagogische richting of het onderwijsconcept kunnen een rol spelen in hoe scholen het aanbod voor startende leerlingen inrichten, wat bijvoorbeeld zichtbaar is in de betrokkenheid van de ouders in de wenperiode of aanmoediging om al dan niet het eigen tempo te bepalen. Op twee van de scholen zijn leerlingen uit groep 1 (en 2) altijd op woensdag vrij. Dit geeft kinderen een rustpunt in de week en wordt als oplossing voor het lerarentekort gezien. Op een school waar alleen groep 1-leerlingen op woensdag vrij zijn, is het doel daarvan vooral om groep 2-leerlingen meer ruimte te geven om zich voor te bereiden op groep 3. Wel wordt genoemd dat het dan een uitdaging is om aan voldoende wettelijke onderwijsuren tot en met groep 8 te komen. Ook wordt genoemd dat sommige werkende ouders dan op woensdag een *“opvangprobleem”* hebben. Enkele scholen noemen dat initiatieven rond verlengde leertijd, brede school en school en omgeving hebben geleid tot lange dagen en tot wisselingen in personeel gedurende de dag, wat voor de kinderen extra vermoeiend is.

Totale belasting van de schoolweek

Leerkrachten noemen ook dat het niet alleen de onderwijsuren zijn die een schoolweek maken, maar dat veel kinderen ook na schooltijd naar de buitenschoolse opvang gaan, wat de dagen langer (en mogelijk zwaarder) maakt. In dezelfde lijn noemen leerkrachten dat leerlingen (te) drukke weekenden hebben, waardoor zij vermoeid aan de schoolweek beginnen.

Organisatievormen ter ondersteuning van kwaliteit en instroom

Sommige scholen kiezen bewust voor instroomgroepen of kleinere groepen om kwaliteit van het onderwijs te kunnen borgen. Instroomgroepen hebben volgens de gesproken leerkrachten voordelen voor de startende kinderen (en leerkrachten), die in alle rust de regels en routines van de school eigen kunnen maken, en voor de groep 1- en 2-leerlingen, omdat voor hen het onderwijsprogramma in de eigen groep ‘op niveau’ kan blijven.

Differentiatie in aanwezigheid en schooltijd

Sommige leerkrachten maken afspraken over minder uren per week voor de startende vierjarigen. *“Wij maken soms afspraken met ouders om de vierjarigen die na januari starten standaard één of twee dagen in de week eerder op te halen of een dag thuis te laten. Die nieuwe vierjarigen zijn de broekhangers en huilers, en dat gaat ten koste van de groep 2 leerlingen, die klaargestoomd moeten worden richting groep 3.”* Of een andere leerkracht: *“De jonge leerlingen staan soms aan het einde*

van de week op omvallen, dan is het voor de leerling zelf, maar ook voor mij en de klas beter als zij een dag thuisblijven. Dit stimuleer ik actief.”

Verschillen tussen instroommomenten (herfst- en overige leerlingen)

Het onderscheid tussen herfstleerlingen (startend in de maanden september t/m december en minder dan 2 jaar kleutertijd) en leerlingen die tussen januari en de zomervakantie starten (meer dan 2 jaar kleutertijd) wordt in de interviews door meerdere leerkrachten aangehaald, waarbij aanwezigheid in het eerste jaar voor de eerste groep belangrijker wordt gevonden dan voor de tweede groep, die volgens de leerkrachten ‘bonustijd’ in de periode tot de zomervakantie heeft.

Inrichting van het dagprogramma en pedagogische visie

Een andere vorm van aanpassing in het aanbod zit hem in de invulling van de dag: een programma met voldoende afwisseling tussen inspanning en ontspanning, ruimte voor pauze en buitenspelen zorgen volgens gesproken leerkrachten doorgaans voor betere concentratie en minder vermoeidheid bij leerlingen. Een leerkracht: *“Ik maak mij zorgen om de verschooling van het kleuteronderwijs. De eisen aan functioneren en gedrag nemen toe. Een te sturend en cognitief aanbod kan bijdragen aan vermoeidheid en uitval. Een kindvolgende aanpak met veel vrij spel en een ongedwongen sfeer maakt instromen op vierjarige leeftijd makkelijker.”* Ook continuïteitsroosters met een korte middagpauze worden in dit verband genoemd, waarbij sommige leerkrachten het als een voordeel zien (de dag duurt korter) en andere leerkrachten als een nadeel (te korte pauze om op te laden).

Behoeftte aan flexibiliteit en maatwerk

Er is bij alle gesproken leerkrachten een roep om flexibiliteit en maatwerk: terwijl sommige kinderen direct vijf dagen per week nodig hebben voor ritme en veiligheid, hebben anderen baat bij een rustiger opbouw. Om hieraan tegemoet te komen, wordt indien nodig gebruikgemaakt van maatwerk in de zogenaamde ‘gouden driehoek’ van ouders, intern begeleider en directie om de schoolgang langzaam op te bouwen. Concrete voorbeelden van individuele afspraken zijn een verlengde wenperiode na een trauma of het tijdelijk draaien van kortere dagen voor leerlingen die sneller overprikkeld zijn. Wat leerkrachten als lastig hieraan ervaren is de precedentwerking en de wens om niet te veel zichtbaar onderscheid te maken tussen leerlingen.

3.4 Samenvatting van dit hoofdstuk

Dit hoofdstuk laat zien dat er behoorlijke verschillen zijn tussen scholen in het onderwijsaanbod voor de groepen 1 en 2.

- **Verschillen in schooltijden tussen scholen.** De meeste scholen bieden voor de groepen 1 en 2 vijf dagen onderwijs per week, een enkele school vier. Gemiddeld duurt een schooldag inclusief pauze voor een kleuter zes uur, met een variatie tussen vijf en zeven uur. Een lesweek duurt gemiddeld bijna 28 uur, met een variatie tussen 22 en 31 uur. Woensdag en vrijdag zijn gemiddeld genomen kortere dagen. Slechts één op de 14 scholen heeft verschillende schooltijden voor groep 1 en 2. Voorbeelden zijn dat groep 1 vier dagen naar school gaat en groep 2 vijf dagen of dat groep 1 op vrijdag twee uur eerder naar huis gaat dan groep 2. Tweederde van de scholen maakt geen verschil in schooltijden tussen groep 1 en 2 en groep 3 tot en met 8. Een derde van de scholen maakt wel verschil, bijvoorbeeld door kortere dagen, langere pauze of meer studiedagen in de groepen 1 en 2.
- **Merendeel van de scholen heeft geen instroomgroep of startgroep.** Eén op de zeven scholen werkt met een instroomgroep voor startende leerlingen, die vaak de tweede helft van start gaat als de groepen voller lopen. Eén op de twintig scholen heeft een startgroep die speciaal is ingericht voor kinderen met extra zorg- of ondersteuningsvragen en/of kinderen

die nog niet schoolrijp zijn. 80 procent van de scholen werkt niet met een dergelijke instroom- of startgroep.

- **Wenmomenten gebruikelijk, maar wel heel verschillend ingericht.** Wettelijk is vastgesteld dat een kind vanaf drie jaar en 10 maanden maximaal vijf wendagen mag hebben. Meer dan negentig procent van de scholen werkt met wendagen, maar de precieze invulling daarvan verschilt. Bijvoorbeeld het aantal wendagen, of dit hele of halve dagen zijn, en of zij plaatsvinden voor of na de start op school.
- **Maatwerk in aanbod, aansluitend bij leerlingkenmerken en/of bij praktische omstandigheden in school.** De vragenlijsten en gesprekken laten zien dat leerkrachten grote verschillen zien tussen kinderen (en de gezinnen waarin zij opgroeien), en hier in hun onderwijsaanbod flexibel op inspelen. Zo wordt bijvoorbeeld het aantal wenmomenten in overleg met ouders bepaald. Ook praktische overwegingen, zoals grootte van de groepen en personeelsbezetting, spelen een rol in keuzes die gemaakt worden rond het onderwijsaanbod in groep 1 en 2. Dat kan ertoe leiden dat het onderwijsaanbod tussen schooljaren, maar ook gedurende het schooljaar kan veranderen.

De verschillen in onderwijsaanbod tussen scholen nemen we mee in de volgende hoofdstukken, waar het gaat om deelname aan en gebruik van het aanbod. Deelname en gebruik zijn immers een wisselwerking met het aanbod: op de ene school wordt meer van een vierjarige verwacht of gevraagd dan op een andere school, wat van invloed kan zijn op aanwezigheid.

4. Instroom in het onderwijs

In dit hoofdstuk gaan we in op de instroom van vierjarigen in het onderwijs (paragraaf 4.1). Hiervoor gebruiken we deels de landelijke DUO-data over onderwijsinschrijvingen. Daarnaast hebben we in de vragenlijst onder een niet-representatieve groep basisscholen uitgevraagd hoeveel van de leerlingen in de klas niet direct na hun vierde verjaardag is gestart op school. Vervolgens bespreken we in paragraaf 4.2 welke factoren door onderwijsprofessionals worden aangewezen voor het later starten van deze leerlingen. Tot slot bekijken we of er een relatie is tussen het aandeel late starters en andere schoolkenmerken (paragraaf 4.3).

4.1 Hoeveel vierjarigen staan ingeschreven in het basisonderwijs?

4.1.1 Landelijke DUO-data

In een eerder onderzoek¹² hebben we op basis van DUO-data in kaart gebracht op welke leeftijd kinderen voor het eerst instromen in het primair onderwijs. Daarbij hebben we onderscheid gemaakt tussen directe en late instromers. Als directe instromers zijn kinderen aangemerkt die op het eerst mogelijke moment starten: kinderen van vier jaar en nul maanden bij inschrijving en kinderen van vier jaar en één of twee maanden die in de zomerperiode zijn geboren. Kinderen die op latere leeftijd instromen, hebben we gedefinieerd als late instromers.¹³

Uit deze eerdere analyses blijkt dat het aandeel late inschrijvers landelijk gezien beperkt is. Gemiddeld schommelt dit aandeel rond de twee procent van het totaal aantal inschrijvers (directe + late instromers). In Tabel 4.1 is het gemiddelde aandeel late inschrijvers per gemeente weergegeven voor de periode 2016-2023.

Tabel 4.1 *Aandeel late inschrijvers van totaal aantal inschrijvers*
Jaar Aandeel late inschrijvers van het totale aantal inschrijvers

Jaar	Aandeel late inschrijvers van het totale aantal inschrijvers
2016	1,9%
2017	1,9%
2018	1,9%
2019	1,9%
2020	1,9%
2021	2,2%
2022	2,2%
2023	1,9%

Bron: Sardes/SEO (2024), op basis van DUO-data

Zoals te zien is in de tabel lag het aandeel late inschrijvers in de meeste jaren op 1,9 procent. In 2021 en 2022 was dit aandeel iets hoger (2,2%), mogelijk als gevolg van de coronapandemie.

Naast het landelijke beeld hebben we in het vorige onderzoek ook gekeken naar verschillen tussen gemeenten. In Tabel 4.2 staan de gemeenten waar in zowel 2022 als 2023 meer dan drie procent van de kinderen 'laat' werd ingeschreven. Wat opvalt is dat relatief veel van deze gemeenten tot de

¹² Jepma, IJ., Vander Heyden, K., Waaijer, C., Welles, C., Hoonhoud, E., Prevoo, T., Prins, H., & De Groot, J. (2024). *Kansen op een goede start. Onderzoek naar het vergroten van onderwijskansen bij de start in het basisonderwijs*. Sardes & SEO Economisch Onderzoek.

¹³ Hiernaast is er een groep leerlingen die niet staat ingeschreven in het onderwijs, hierover zijn geen cijfers beschikbaar.

Bijbelgordel kunnen worden gerekend. Dat sluit aan bij eerdere analyses van DUO naar verschillen tussen scholen naar denominatie. Voor gereformeerde scholen ligt het aandeel late inschrijvers bijvoorbeeld duidelijk hoger dan gemiddeld (5,3% in 2022 en 4,7% in 2023).

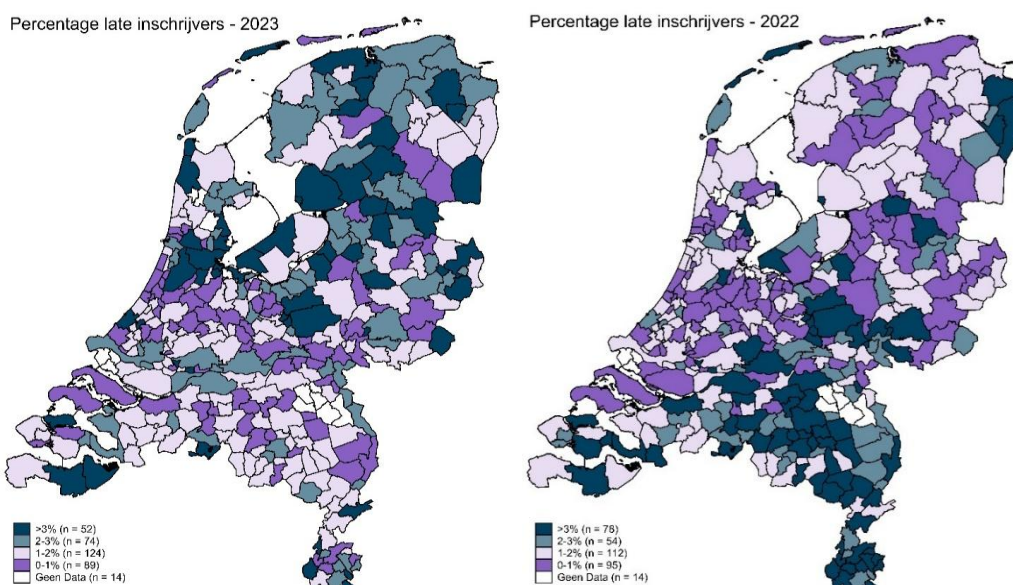
Tabel 4.2 Gemeenten met het hoogste percentage late inschrijvers¹⁴

Gemeente	2022	2023
Baarle-Nassau*	5,1%	5,0%
Noord-Beveland*	5,3%	5,2%
Urk	5,6%	10,3%
Maastricht	5,8%	4,8%
Sliedrecht	5,8%	4,1%
Alblasserdam	5,8%	3,8%
Barneveld	5,9%	5,8%
Renswoude	6,8%	7,4%
Scherpenzeel	12,1%	15,2%
Terschelling*	12,8%	7,9%

Bron: Sardes/SEO (2024), op basis van DUO-data

Tot slot lieten we in het vorige onderzoek (zie Figuur 4.1) zien dat de verschillen tussen gemeenten sterk kunnen wisselen van jaar tot jaar. Gemeenten die in het ene jaar in de hoogste categorie vallen (meer dan 3% late inschrijvers), kunnen een jaar later juist weer veel lager uitkomen. Dat betekent dat voorzichtigheid geboden is bij het trekken van conclusies op basis van één enkel jaar.

Figuur 4.1 Percentage late inschrijvers: 2023 (links), 2022 (rechts)

Bron: Sardes/SEO (2024), op basis van DUO-data

¹⁴ Bij drie gemeenten in deze lijst staat een *. Voor deze gemeenten is geen exact aantal late inschrijvers beschikbaar, omwille van de privacy. We weten voor deze gemeenten slechts dat de gemeenten in 2022 of 2023 '<5' late inschrijvers hadden. Om deze reden dienen de resultaten van deze gemeenten met voorzichtigheid te worden geïnterpreteerd.

4.1.2 Vragenlijstdata

In het huidige onderzoek hebben we via de vragenlijst onder een niet-representatieve groep basisscholen in kaart gebracht welk aandeel van de leerlingen direct na hun vierde verjaardag start in het basisonderwijs en welk aandeel op een later moment instroomt.

We hebben leerkrachten gevraagd om – voor de leerlingen die op het moment van invullen in hun klas zaten – aan te geven hoeveel kinderen niet gelijk op vierjarige leeftijd zijn gestart. Daarbij maken we onderscheid tussen drie groepen: kinderen die drie tot zes maanden na hun vierde verjaardag zijn begonnen, kinderen die zes tot twaalf maanden later instroomden, en kinderen die pas na hun vijfde verjaardag zijn gestart.

Tabel 4.3 presenteert het percentage late instromers van het totaal aantal leerlingen. De tabel wijst uit dat momenteel, op basis van de optelsom over alle respondenten, 7,2 procent van de leerlingen later dan twee maanden na hun vierde verjaardag met school start. Dit betekent dat bijna één op de veertien leerlingen niet op of vlak na de vierde verjaardag start in het basisonderwijs.

Het grootste deel van de late instroom betreft leerlingen die tussen de drie en zes maanden na hun vierde verjaardag starten (5,3%). Een kleiner aandeel stroomt zes tot twaalf maanden na hun vierde verjaardag in (0,8%). Tot slot start 1,1 procent van de leerlingen op of na hun vijfde verjaardag in het onderwijs.

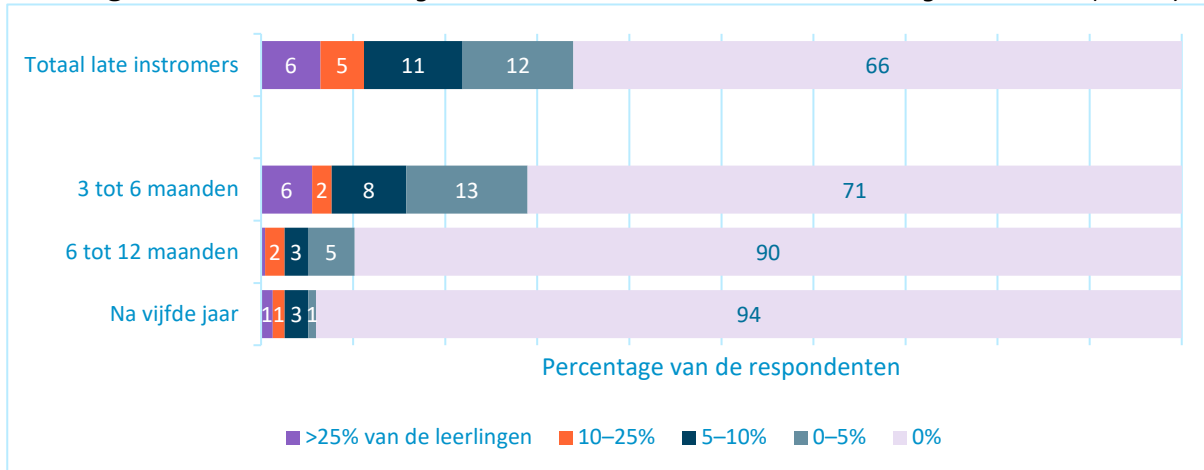
Tabel 4.3 <i>Percentage late instromers van het totaal aantal leerlingen (n=237)</i>			
Percentage late instromers totaal	Percentage 3 tot 6 maanden	Percentage 6 tot 12 maanden	Percentage op of na 5de verjaardag
7,2%	5,3%	0,8%	1,1%

Bron: Sardes/SEO (2026), op basis van een enquête onder 259 onderwijsprofessionals

De cijfers op basis van de vragenlijst vallen een stuk hoger uit dan de landelijke cijfers van DUO op basis van registratiedata (Tabellen 4.1 en 4.2). Waar het percentage late instromers volgens de DUO-analyses in 2024 rond de twee procent ligt, is het aandeel dat uit de resultaten van de vragenlijst naar voren komt aanzienlijk hoger, namelijk circa zeven procent. Waar dit grote verschil door komt, is niet met zekerheid te zeggen. Er kan sprake zijn van een meetfout of het verkeerd lezen en/of invullen van de vragenlijst over de leerlingaantallen. Daarnaast is de respons op de vragenlijst niet representatief. De onderwijsprofessionals werken verhoudingsgewijs vaak op reguliere basisscholen met hoge achterstandsscores en op scholen in de G4 en/of in (zeer) sterk stedelijke gebieden.

Figuur 4.2 laat zien dat er grote verschillen zijn tussen scholen in het aandeel late instromers. Tweederde van de onderwijsprofessionals (66%) geeft aan dat geen enkele leerling meer dan twee maanden na de vierde verjaardag start. Voor één op de acht (12%) geldt dat tussen de nul en vijf procent van de leerlingen in hun klas late instromers zijn. Voor nog eens ongeveer één op de tien (11%) ligt dit aandeel tussen de 5 en 10 procent. Voor 11 procent geldt dat meer dan 10 procent van hun leerlingen laat is ingestroomd – bij 6 procent zelfs meer dan een kwart van de leerlingen. In deze figuur zien we ook dat het grootste deel van de late instroom leerlingen betreft die maximaal 4,5 jaar oud zijn. Instroom zes maanden of meer na de vierde verjaardag komt veel minder vaak voor.

Figuur 4.2 Percentage late instromers van totaal aantal leerlingen in de klas (n=237)

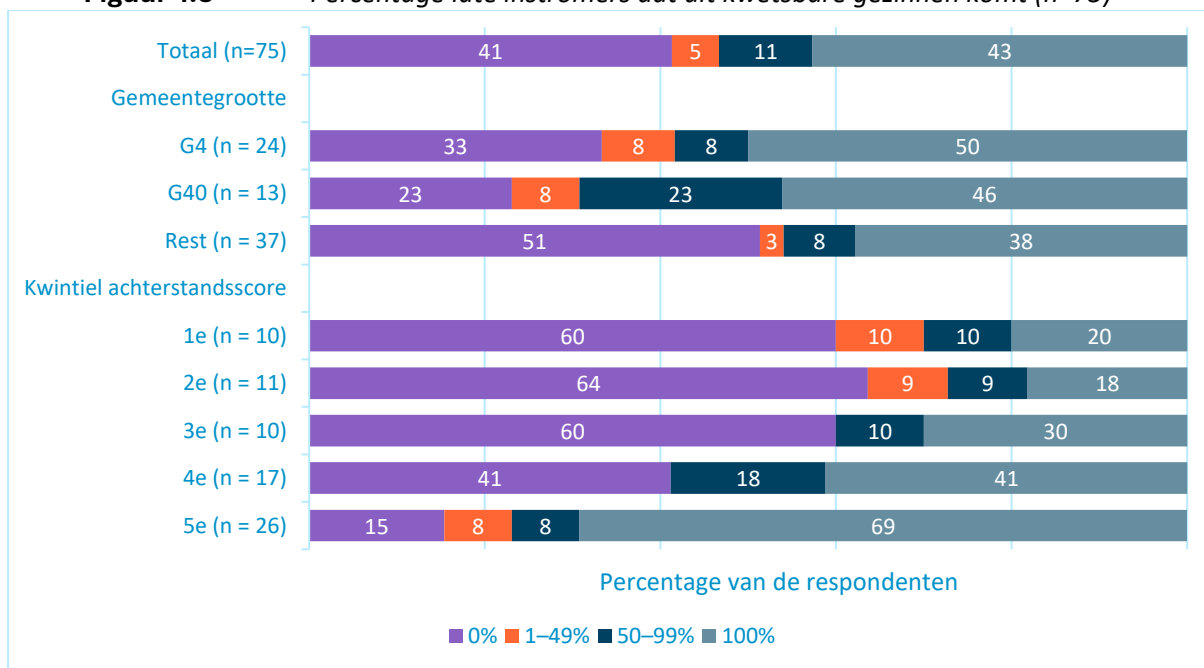

Bron: Sardes/SEO (2026), op basis van een enquête onder 259 onderwijsprofessionals

Figuur 4.3 laat zien dat de achtergrond van de late instromers ook sterk verschilt tussen scholen. We vroegen scholen om aan te geven hoeveel van alle late instromers een vve-indicatie heeft of uit een kwetsbaar gezin komt. Vier op de tien onderwijsprofessionals (41%) geven aan dat dit voor geen enkele van de late instromers geldt. Eveneens vier op de tien (43%) geven aan dat dit voor alle late instromers geldt. Bij scholen in grote gemeenten (G4 en G40) komen late instromers wel vaker uit kwetsbare gezinnen dan in kleinere gemeenten. Ook is het aandeel late instromers uit kwetsbare gezinnen veel hoger op scholen met hogere achterstandsscores dan op scholen met lage achterstandsscores.

Hoewel figuren 4.2 en 4.3 geen landelijk representatief beeld geven, bieden de antwoorden van de 237 respondenten wel een goed beeld van de algehele omvang van late instroom, de verschillen tussen scholen, en de mate waarin late instroom samenhangt met of kinderen in een kwetsbaar gezien opgroeien.

Figuur 4.3 Percentage late instromers dat uit kwetsbare gezinnen komt (n=75)

Bron: Sardes/SEO (2026), op basis van een enquête onder 259 onderwijsprofessionals, voor de subset van 75 respondenten die aangeven te maken te hebben met late instroom en aangeven hoeveel van deze leerlingen naar hun inschatting uit kwetsbare gezinnen komen.

Er is onder de twaalf onderwijsprofessionals waarmee is gesproken een breed gedragen consensus dat deelname aan voorschoolse voorzieningen de overgang naar de basisschool aanzienlijk vergemakkelijkt. Leerlingen die deze ervaring missen, zijn vaker niet schoolrijp en hebben meer tijd nodig om te wennen aan groepsgericht onderwijs. Het komt voor dat kinderen pas kort voor de vierde verjaardag of pas daarna bij school in beeld komen, omdat zij door ouders later worden aangemeld op school en geen gebruik hebben gemaakt van een voorschoolse voorziening.

4.2 Factoren die bijdragen aan late instroom

Op basis van een beknopte literatuurscan is in beeld gebracht welke factoren medeverantwoordelijk zijn aan een (ver)late start en/of onregelmatige deelname in het basisonderwijs.¹⁵ De resultaten hiervan staan in het kader hieronder.

Verklaringen voor (ver)late instroom en/of onvolledig gebruik

Er zijn op basis van de literatuur grofweg drie samenhangende verklaringsbronnen te onderscheiden: kenmerken van kinderen, ouders en basisscholen.

Kindfactoren

- Het kind is nog niet 'schoolrijp', bijvoorbeeld vanwege niet-leeftijdsadequate ontwikkeling, beperkte zelfredzaamheid, zindelijkheid, vermoeidheid of moeite met groepsprocessen.
- Het kind volgt verlengde (kortdurende) peuteropvang of voorschoolse educatie vanwege een (vermoeden van een) ontwikkelachterstand of functiebeperking.
- Volledige onderwijsdeelname wordt door ouders en/of professionals als (tijdelijk) te intensief ervaren.

Ouderfactoren

- De gezinssituatie maakt volledige onderwijsdeelname niet noodzakelijk (bijv. omdat ouders niet (volledig) werken).
- Gezin is rond/na vierde verjaardag kind in Nederland aangekomen (nieuwkomersgezin)
- Ouders zijn onvoldoende bekend met het Nederlandse onderwijssysteem en de (vrijwillige) toegankelijkheid vanaf vier jaar.
- Religieuze of cultureel bepaalde opvattingen over opvoeding en onderwijs (bijvoorbeeld een sterke nadruk op zorg binnen het gezin of negatieve eigen onderwijservaringen).
- Ouders kunnen voor een kind met extra ondersteuningsbehoeften geen passende onderwijsplek vinden.
- Ouders maken bewust gebruik van de ruimte voor de leerplichtige leeftijd.

¹⁵ Ansari, A., & Purtell, K. M. (2018). Absenteeism in Head Start and Children's Academic Learning, *Child Development*, 89(4), 1088-1098.

Jepma, IJ., Vander Heyden, K., Waaijer, C., Welles, C., Hoonhoud, E., Prevoo, T. Prins, H., & de Groot, J. (2024). *Kansen op een goede start. Onderzoek naar het vergroten van onderwijskansen bij de start in het basisonderwijs*. Sardes & SEO Economisch Onderzoek.

Ministerie van OCW (2024). *Referentieraming 2024. Leerlingen- en studentenraming ter onderbouwing van de begroting van OCW*. OCW.

OECD (2025). *Education at a Glance 2025: OECD Indicators*. OECD Publishing.

OECD (2025). *Education Policy Outlook 2025: Nurturing Engaged and Resilient Lifelong Learners in a World of Digital Transformation*. OECD Publishing.

Oosterbeek, H., ter Meulen, S., & van der Klaauw, B. (2021). Long-term effects of school-starting-age rules. *Economics of Education Review*, 84, 1-15.

Veen, A., & Veen, I. van der., m.m.v. Borggreve, S. (DUO) (2023). *Onderzoek vrijstellingen Leerplichtwet artikel 5 sub a. in vier gemeenten (G4)*. Kohnstamm Instituut.

<https://www.oecd.org/en/data/dashboards/compulsory-education.html>

https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/leerplicht/leerplicht-en-kwalificatieplicht?utm_source=chatgpt.com

- Vakanties buiten reguliere schoolvakanties.
- Praktische belemmeringen zoals vervoer of afstand tot school.
- Gebruik van vrijstellingen of voorkeur voor thuisonderwijs.

Schoolfactoren

- Capaciteitsproblemen (leerkrachtentekort), wachtlijsten of tijdelijke leerlingstops.
- Beleidskeuzes waarbij onregelmatige deelname van jongste kleuters wordt toegestaan of gestimuleerd.
- Onvoldoende mogelijkheden om passende ondersteuning en/of zorg te bieden aan kinderen met extra ondersteuningsbehoeften.
- Terughoudendheid bij het invullen van de zorgplicht, bijvoorbeeld vanwege lopende diagnostiek of betrokkenheid van het samenwerkingsverband passend onderwijs.

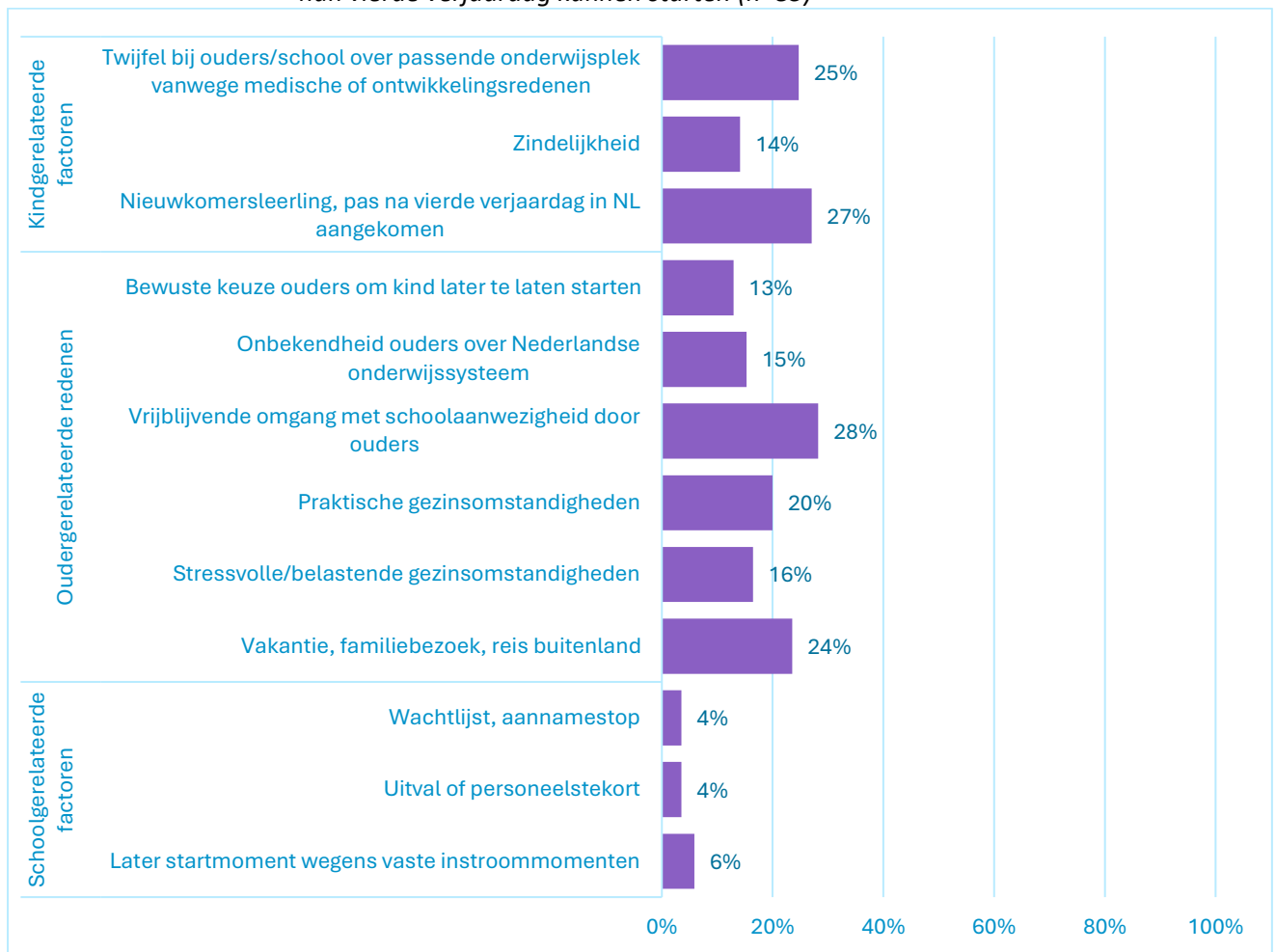
Ook via de vragenlijst onder onderwijsprofessionals is nagegaan welke redenen eraan ten grondslag liggen dat kinderen niet binnen twee maanden na hun vierde verjaardag instromen. De antwoorden geven geen inzicht in het aantal leerlingen waarop de verschillende redenen betrekking hebben, maar bieden op basis van het totaal aan antwoorden wel een indicatie van welke factoren relatief vaker of minder vaak bijdragen aan late instroom.

We vroegen respondenten naar twaalf factoren in drie verschillende categorieën: kind-, ouder- en schoolgerelateerd. Een aantal redenen komt duidelijk vaker naar voren. Een vrijblijvende omgang met schoolaanwezigheid door ouders wordt het meest genoemd (28%). Op de tweede plaats komen nieuwkomersleerlingen die pas na hun vierde jaar in Nederland zijn aangekomen (27%). Kort daarop volgen twijfel bij ouders en/of school over een passende onderwijsplek vanwege medische of ontwikkelingsredenen (25%) en vakantie, familiebezoek of reizen in het buitenland (24%). Ook wanneer we kijken naar scholen met verschillende kenmerken (gemeente, achterstandsscore, grootte) komen deze vier factoren als top vier naar boven. Nieuwkomersleerlingen worden in het bijzonder vaak genoemd door leraren in de G4 en op de scholen met de hoogste achterstandsscores.

De overige kind- en oudergerelateerde redenen worden elk door 13 tot 20 procent van de respondenten genoemd. In de G4, in zeer sterk stedelijke gebieden en op scholen met de hoogste achterstandsscores worden onbekendheid over het Nederlandse onderwijs, en stressvolle/belastende gezinsomstandigheden ook veelvuldig genoemd (meer dan 25%). Schoolgerelateerde factoren spelen volgens leerkrachten een beperktere rol; deze worden door vier tot zes procent genoemd.

Binnen de categorie 'overig' worden daarnaast nog enkele aanvullende redenen genoemd. Zo geven drie respondenten aan dat 'volle groepen' een rol spelen: ouders ervaren de groep als te groot, waarna in overleg is besloten de leerling later te laten starten (wanneer de groep kleiner is). Een enkele respondent geeft aan het niet te weten.

Figuur 4.4 Redenen die ertoe bijdragen dat kinderen niet binnen twee maanden na hun vierde verjaardag kunnen starten (n=85)

Bron: Sardes/SEO (2026), op basis van een enquête onder 259 onderwijsprofessionals

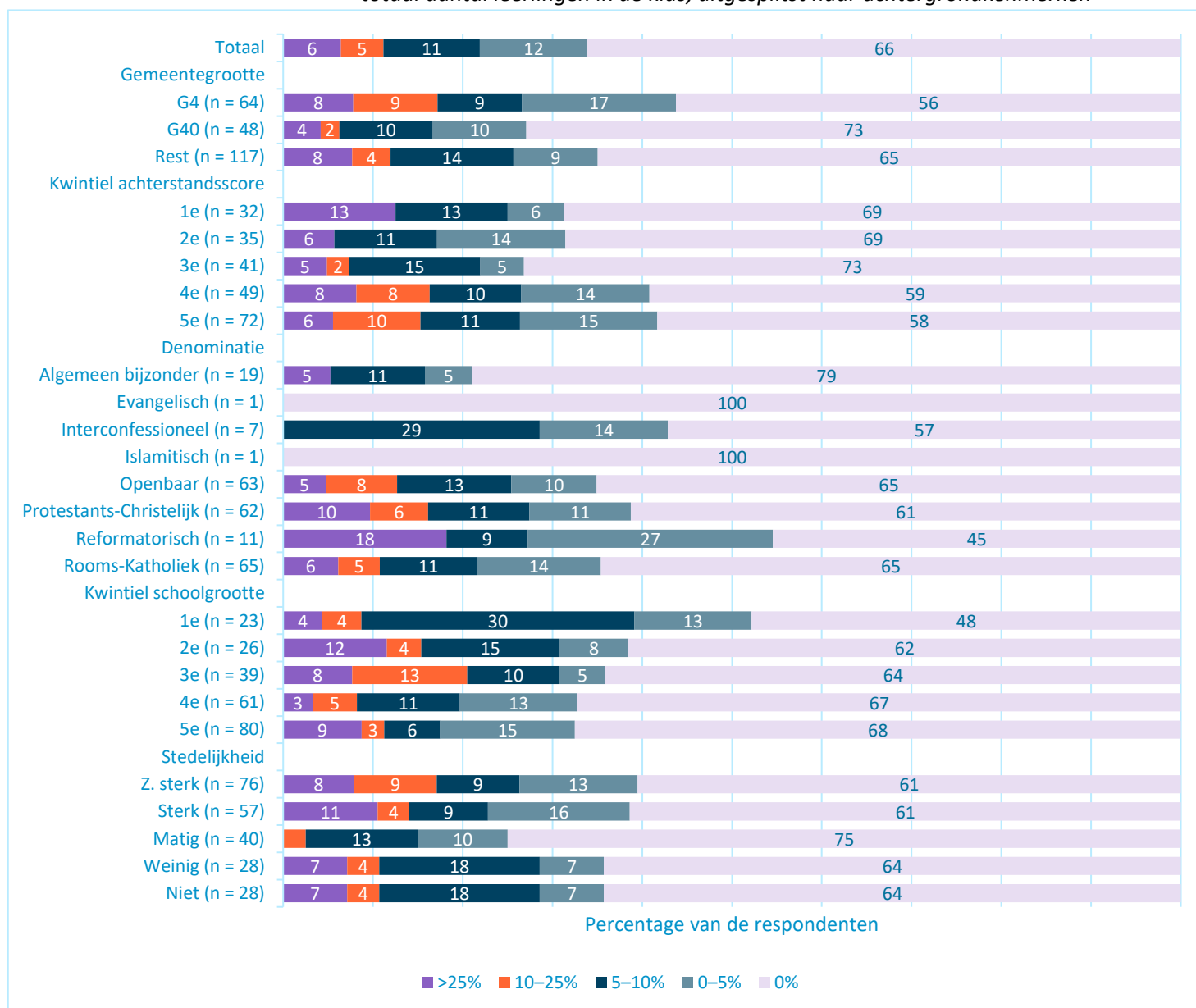
4.3 Relatie tussen instroom en schoolkenmerken

In deze paragraaf onderzoeken we of (late) instroom samenhangt met kenmerken van de school en de omgeving. Daarbij kijken we naar **het aandeel late starters in de klas**.

We maken hierbij onderscheid naar de gemeente waarin de school is gevestigd (G4, G40 of overige gemeenten), de achterstandsscore, de denominatie van de school, de schoolgrootte en de mate van stedelijkheid (Figuur 4.5). Visueel zijn er wel lichte verschillen te zien – zo lijkt late instroom vaker voor te komen in de G4 en op scholen met hogere achterstanden – maar al deze verschillen zijn **niet statistisch significant** en moeten daarom met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd. Ook wanneer we kijken naar de drie subgroepen late instromers¹⁶ zijn de verschillen tussen scholen naar achterstand, gemeente, grootte of stedelijkheid niet significant.

¹⁶ Tussen 3 en 6 maanden na de vierde verjaardag instroomt; tussen 6 en 12 maanden na de vierde verjaardag, of na de vijfde verjaardag.

Figuur 4.5 Percentage late instromers (**totaal late instromers per klas**) van het huidige totaal aantal leerlingen in de klas, uitgesplitst naar achtergrondkenmerken

Bron: Sardes/SEO (2026), op basis van een enquête onder 259 onderwijsprofessionals

4.4 Uit de groepsgesprekken met leerkrachten

(Ver)late instroom in het basisonderwijs: signalen uit de praktijk

In de gesprekken met leerkrachten noemen sommigen dat leerlingen soms later starten omdat ouders zich te laat melden bij de school. Dit zou vaker gelden voor leerlingen die niet aan voorschoolse voorzieningen hebben deelgenomen. Ook scholen met nieuwkomers hebben te maken met leerlingen die later dan de vierde verjaardag en soms ook pas na de vijfde verjaardag instromen.

Culturele opvattingen over de startleeftijd

Een van de scholen noemt dat het ook een cultureel bepaald fenomeen is. Sommige ouders zien groep 1 en 2 als een verlengde van de opvang, en menen dat school pas echt start in groep 3, op zes- à zevenjarige leeftijd, net als in veel andere landen.

Perspectief van leerplicht: motieven en barrières

Vanuit het focusgesprek met de leerplichtambtenaren stijgt het volgende beeld op van een (ver)late instroom in het basisonderwijs, er worden motieven van ouders en barrières vanuit basisscholen gerapporteerd.

Motieven van ouders om later te starten

Voor de kleine groep vierjarigen die nog niet naar school gaan, hebben ouders volgens leerplichtambtenaren uiteenlopende redenen om hun kind nog niet naar school te sturen. Een motief is een 'diepgewortelde scepsis' tegenover de overheid, wat leidt tot wantrouwen richting het onderwijssysteem in zijn geheel. Hierbij is een onderscheid te maken tussen hoogopgeleide ouders die handelen vanuit een sterke ideologische visie op onderwijs en ouders wiens kritiek meer voortkomt uit een 'onderbuikgevoel'. Daarnaast speelt de gezinsdynamiek een grote rol; in grote gezinnen waar al sprake is van meervoudige problematiek, zorgt de dagelijkse hectiek er soms voor dat de schoolgang van het jongste kind geen prioriteit krijgt. Deze ouders geven hierdoor geen signaal af aan hun kinderen dat zij school belangrijk vinden. In dergelijke complexe situaties tonen ouders bovendien soms een gebrek aan eigen reflectie, waardoor zij minder openstaan voor professionele adviezen, zoals een noodzakelijke verwijzing naar het gespecialiseerd onderwijs.

Rol van scholen en onderwijssysteem

Niet alleen de thuissituatie, maar ook de houding en het beleid van basisscholen beïnvloeden de onderwijsdeelname op jonge leeftijd. Bij sommige scholen is er sprake van handelingsverlegenheid bij het omgaan met complexe uitdagingen zoals taalachterstanden in het Nederlands. Scholen weten niet altijd hoe zij creatief en binnen de wettelijke kaders kunnen omgaan met de onderwijsplicht en de mogelijkheden voor maatwerk. Wanneer er uitdagingen ontstaan, maken scholen soms een terugtrekkende beweging, wat onnodig thuiszitten bij jonge kinderen in de hand kan werken.

4.5 Samenvatting van dit hoofdstuk

Dit hoofdstuk beschrijft in hoeverre leerlingen op of rond de vierde verjaardag zijn ingeschreven, dan wel starten op school.

- **Meeste kinderen worden rond vierde verjaardag ingeschreven.** Volgens DUO-gegevens (op basis van onze analyse uit 2024) start 98 procent van de leerlingen die zijn ingeschreven op een basisschool op het eerst mogelijke moment: bij vier jaar en nul maanden, of bij vier jaar en één of twee maanden voor kinderen die in de zomerperiode zijn geboren. In gemeenten in de Bijbelgordel en op scholen met een gereformeerde grondslag ligt het aandeel kinderen dat later instroomt relatief hoger.

De cijfers uit de vragenlijst onder leerkrachten laten een hoger percentage late instromers zien: gemiddeld start zo'n vijf procent van de leerlingen tussen drie en zes maanden na de vierde verjaardag, één procent tussen zes en 12 maanden na de vierde verjaardag en één procent na de vijfde verjaardag.

- **Tweederde van de leerkrachten heeft niet te maken met late instromers.** Opvallend zijn de verschillen tussen scholen: tweederde van de scholen heeft geen enkele late instromer, bij

een op de vijf scholen is maximaal 10 procent van de kinderen later gestart en voor 15 procent van de scholen meer dan 10 procent van de kinderen. Het vaakst gaat het om instroom tot zes maanden na de vierde verjaardag. 50 procent van de leerkrachten geeft aan dat dit alleen of voor het merendeel kinderen uit kwetsbare gezinnen (vve-doelgroep) betreft. De andere helft van de leerkrachten ziet geen verband tussen vve-doelgroep en late instroom. Leerkrachten van scholen binnen de G4 en scholen met hogere achterstandsscore geven vaker aan met late instroom te maken te hebben (hoewel dit verschil niet statistisch significant is).

- **Later starten hangt volgens leerkrachten het vaakst samen met leerling- of gezinsfactoren.** Er worden door leerkrachten verschillende factoren genoemd voor een latere start, waarbij de redenen nieuwkomersleerling, nog niet schoolrijp, vrijblijvende omgang met aanwezigheid door ouders, vakantie en praktische gezinsomstandigheden (verhuizing, vervoer) het vaakst worden genoemd. Factoren in de school (zoals personeelstekort) worden zelden als reden genoemd.
- **Leerplichtambtenaren benadrukken ook de rol van de school.** Leerplichtambtenaren van gemeenten benoemen in een groepsinterview ook de rol van de school bij het later starten in het onderwijs: scholen zijn soms handelingsverlegen in geval van complexe problematiek bij kind of gezin. Zij weten niet altijd hoe zij creatief en binnen de wettelijke kaders kunnen omgaan met de onderwijsplicht en de mogelijkheden voor maatwerk.

Vervolghoofdstuk 5 legt zich toe op het onderwijsgebruik, dat wil zeggen in hoeverre het voorkomt dat vierjarigen die wel staan ingeschreven, niet of niet volledig aanwezig zijn.

5. Aan- en afwezigheid

In de voorgaande hoofdstukken gingen we in op onderwijsdeelname van vierjarigen. In dit hoofdstuk gaat het over het onderwijsgebruik, dus in hoeverre het voorkomt dat vierjarigen die wel staan ingeschreven, niet of niet volledig aanwezig zijn. Ook dit hebben we uitgevraagd in een vragenlijst onder onderwijsprofessionals van een groep niet-representatieve basisscholen. In dit hoofdstuk bespreken we eerst hoe vaak (incidentele en regelmatige) afwezigheid voorkomt onder vierjarigen in groep 1 (paragraaf 5.1) en daarna welke redenen hiervoor zijn (paragraaf 5.2), of er verschillen zijn tussen scholen waar dit meer en minder voorkomt (paragraaf 5.3) en tot slot in hoeverre dit meer of minder voorkomt bij oudere leerlingen in groep 2 (paragraaf 5.4) en bij leerlingen uit kwetsbare gezinnen (slotparagraaf 5.5). Paragraaf 5.6 en paragraaf 5.7 doen verslag van de focusgesprekken die met ouders en onderwijsprofessionals zijn gevoerd. Slotparagraaf 5.8 bevat een korte samenvatting van dit hoofdstuk.

Noot vooraf: we verwachten dat regelmatige en langdurige afwezigheid een groter risico hebben voor de ontwikkeling van het kind dan de incidentele afwezigheid, omdat deze twee vormen zorgen voor meer onderbrekingen in het onderwijsaanbod.

5.1 Afwezigheid

Eerste twee maanden na start school

Een derde van de onderwijsprofessionals (32%) geeft aan dat bijna geen van de kinderen in de eerste twee maanden na de start op school *incidenteel* afwezig is (zie Figuur 5.1). Bij tweederde van de onderwijsprofessionals gebeurt dit wel, maar bij het merendeel geldt dit voor meer kinderen niet dan wel. Bij een klein deel van de onderwijsprofessionals (25%) is de helft of meer van de kinderen incidenteel afwezig in de eerste twee maanden.

Bij iets minder dan de helft van de onderwijsprofessionals (43%) is bijna geen van de kinderen *regelmatig* afwezig, bij eveneens iets minder dan de helft (44%) geldt dit voor meer kinderen niet dan wel. Bij 12 procent van de onderwijsprofessionals is de helft of meer van de kinderen regelmatig afwezig.

Na de eerste twee maanden

Afwezigheid komt na de eerste twee maanden iets minder vaak voor dan in de eerste twee maanden. Bij 37 procent van de onderwijsprofessionals is bijna geen van de kinderen na de eerste twee maanden incidenteel afwezig. Bij ongeveer de helft van de onderwijsprofessionals (49%) gebeurt dit wel, maar bij meer kinderen niet dan wel. Bij 13 procent van de onderwijsprofessionals is de helft of meer van de kinderen incidenteel afwezig.

Regelmatige afwezigheid komt bij de meeste onderwijsprofessionals (58%) vrijwel niet voor. Bij ongeveer een derde van de onderwijsprofessionals gebeurt dit wel, maar bij meer kinderen niet dan wel. Bij 10 procent van de onderwijsprofessionals is de helft of meer van de kinderen regelmatig afwezig.

Afwezigheid van kinderen in de eerste twee maanden na de start op school is meestal (58%) afgestemd met de ouders, door toestemming vanuit school of afspraken met de ouders. Bij 30 procent van de onderwijsprofessionals gebeurt dit meestal niet. Bij zes procent van de onderwijsprofessionals wordt dit niet afgestemd en bij zeven procent is afstemming niet van toepassing. In de toelichting noemen enkele onderwijsprofessionals, waar die afstemming meestal

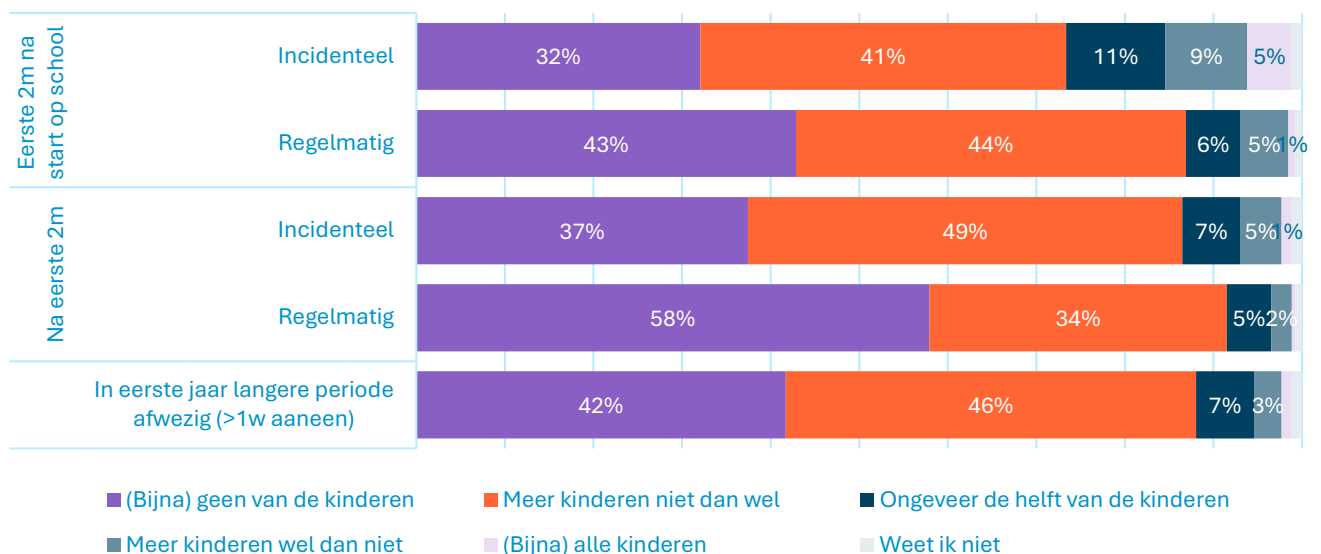
niet plaatsvindt, dat ze ouders die hun kind thuishouden wel wijzen op het belang van onderwijs of uitnodigen voor een gesprek, maar dat ze verder weinig kunnen doen omdat aanwezigheid niet verplicht is. Onderwijsprofessionals waar meestal wel wordt afgestemd benoemen bijvoorbeeld dat het gaat om redenen zoals vermoeidheid, zindelijkheid en vakanties.

Een deel van de kinderen heeft na de eerste twee maanden nog enkele uren rust nodig. Deze aandelen zijn weergegeven in Figuur 5.2. Bij de meeste onderwijsprofessionals komt dit voor. 61 procent van de onderwijsprofessionals geeft aan dat enkele leerlingen (één tot drie) maximaal vijf uur per week rust krijgen. Bij 10 procent van de onderwijsprofessionals geldt dit voor vier tot tien leerlingen. Meer dan tien leerlingen komt zelden voor. Meer dan vijf uur per week gebeurt een stuk minder. Bij 63 procent van de onderwijsprofessionals geldt dit voor geen van de kinderen, bij 31 procent voor één tot drie leerlingen.

Langdurige afwezigheid (meer dan een week aaneengesloten)

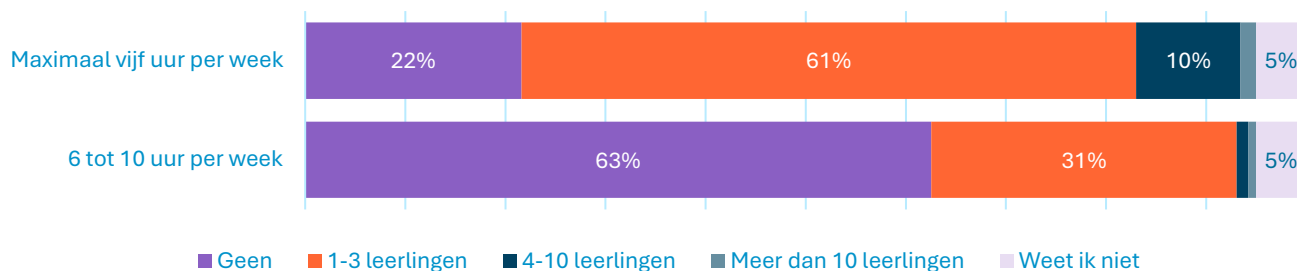
Langdurige afwezigheid komt bij veel onderwijsprofessionals wel eens voor, zoals te zien in Figuur 5.1. Bij een klein deel van de onderwijsprofessionals komt dit voor bij ongeveer de helft (7%) of meer (3%) van de kinderen. Bij ongeveer de helft van de onderwijsprofessionals (46%) komt dit wel voor, maar bij meer kinderen niet dan wel.

Figuur 5.1 *Hoe vaak komen onderstaande typen afwezigheid voor bij de vierjarige kinderen in jouw groep? (n=259)*

Bron: Sardes/SEO (2026), op basis van een enquête onder 259 onderwijsprofessionals

Figuur 5.2 *Bij hoeveel vierjarigen geldt dat zij na de eerste twee maanden een aantal uren per week rust nodig hebben en thuisblijven? (n=259)*

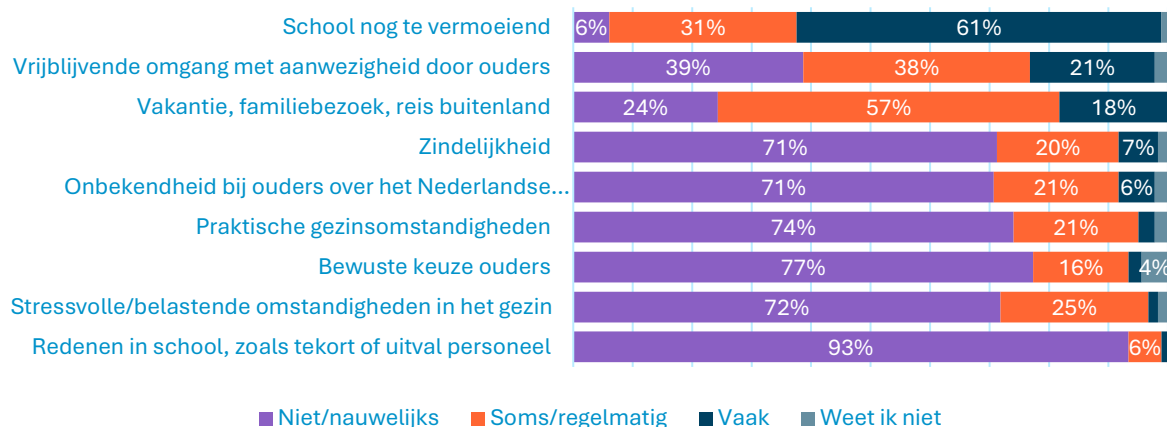
Bron: Sardes/SEO (2026), op basis van een enquête onder 259 onderwijsprofessionals

5.2 Redenen voor afwezigheid

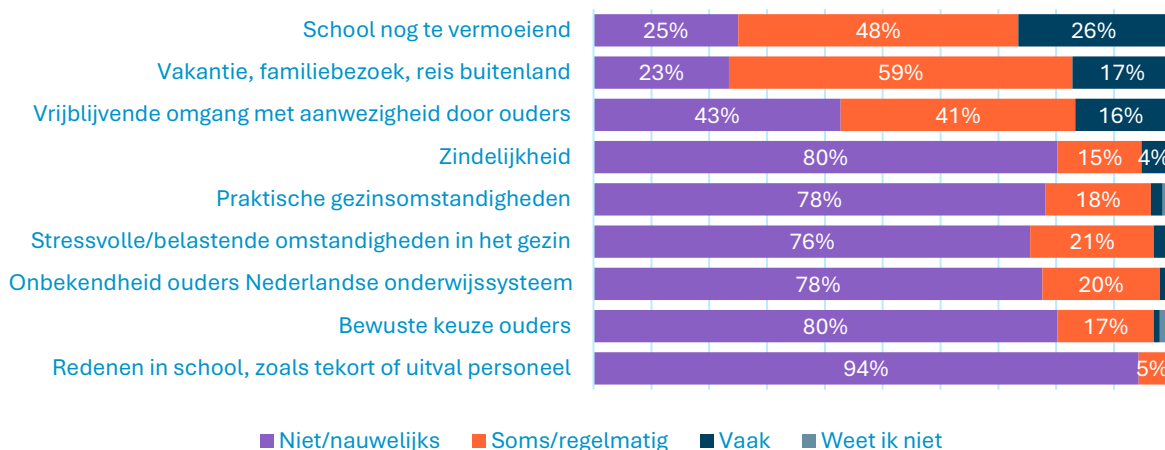
De redenen voor afwezigheid zijn weergegeven in Figuur 1.1. De belangrijkste redenen voor afwezigheid in de eerste twee maanden en na de eerste twee maanden lijken over het algemeen op elkaar. Alleen de reden dat school nog te vermoeiend is, komt aanzienlijk vaker voor bij kinderen in de eerste twee maanden (61% vaak, 31% soms/regelmatig) dan daarna (26% vaak, 48% soms/regelmatig). Bij beide groepen is het wel de meest voorkomende reden voor afwezigheid. Andere veelvoorkomende redenen zijn vakantie/familiebezoek/reis buitenland en vrijblijvende omgang met aanwezigheid door ouders. Andere redenen komen minder vaak voor. Vooral redenen binnen de school, zoals uitval van personeel, worden zelden genoemd.

Figuur 5.3 *Hoe vaak komen deze redenen voor afwezigheid voor bij kinderen in jouw groep?*

Eerste twee maanden na start op school (n=181)

Na de eerste twee maanden (n=192)

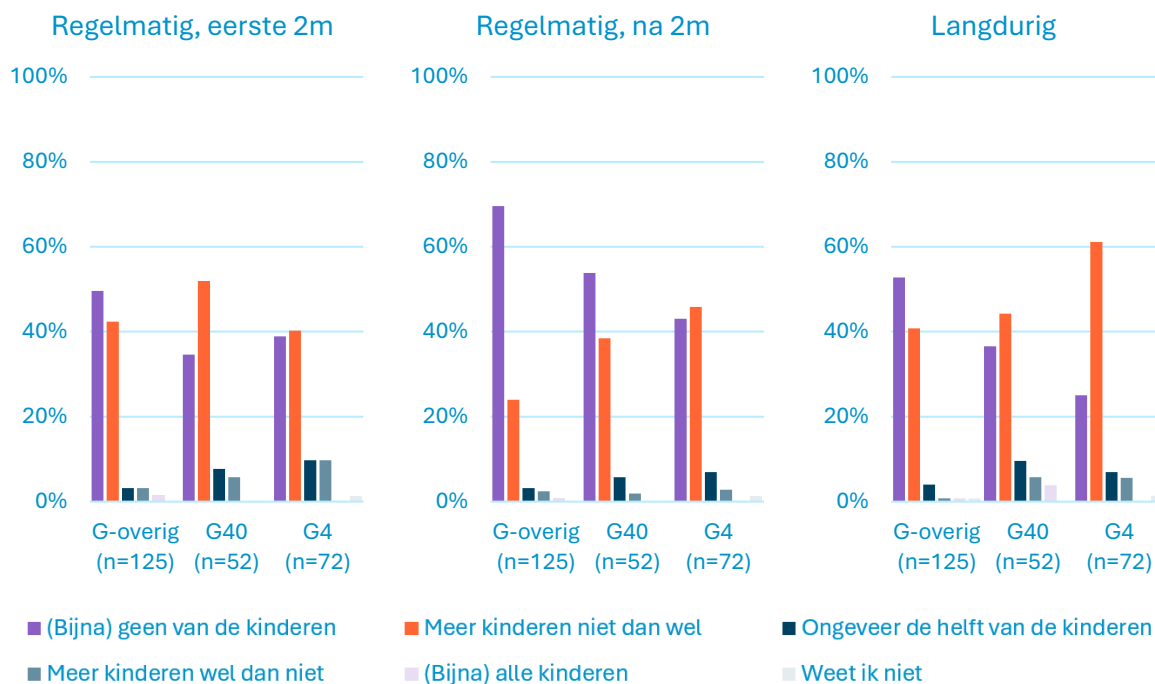

Bron: Sardes/SEO (2026), op basis van een enquête onder 259 onderwijsprofessionals

5.3 Relatie tussen afwezigheid en schoolkenmerken

We hebben onderzocht of er patronen zijn te herkennen in het type scholen dat relatief veel afwezigheid onder vierjarigen ziet. Tussen scholen met relatief veel en relatief weinig incidentele afwezigheid zijn geen verschillen zichtbaar naar schoolkenmerken. Bij regelmatige afwezigheid, zowel in de eerste twee maanden als daarna, en langdurige afwezigheid is hoofdzakelijk een verband zichtbaar met de gemeente. Scholen in G4- en G40-gemeenten hebben vaker een relatief grote afwezigheid dan scholen in de andere (kleinere) gemeenten. Deze verschillen zijn weergegeven in Figuur 5.4.

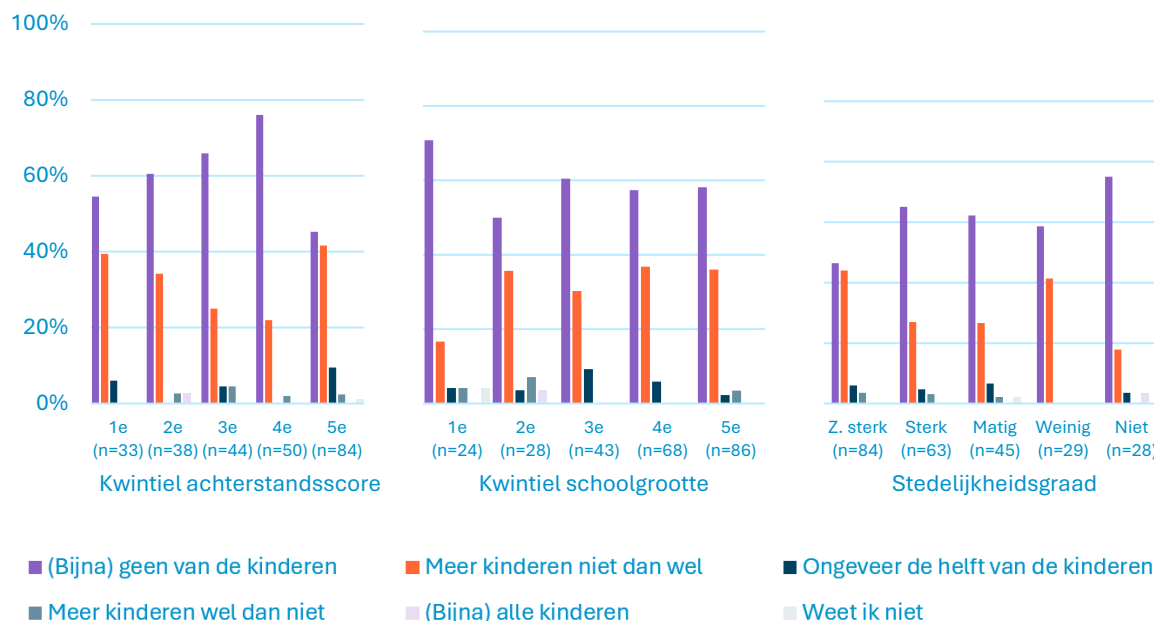
Figuur 5.4 Afwezigheid van vierjarigen, uitgesplitst naar gemeente

Bron: Sardes/SEO (2026), op basis van een enquête onder 259 onderwijsprofessionals

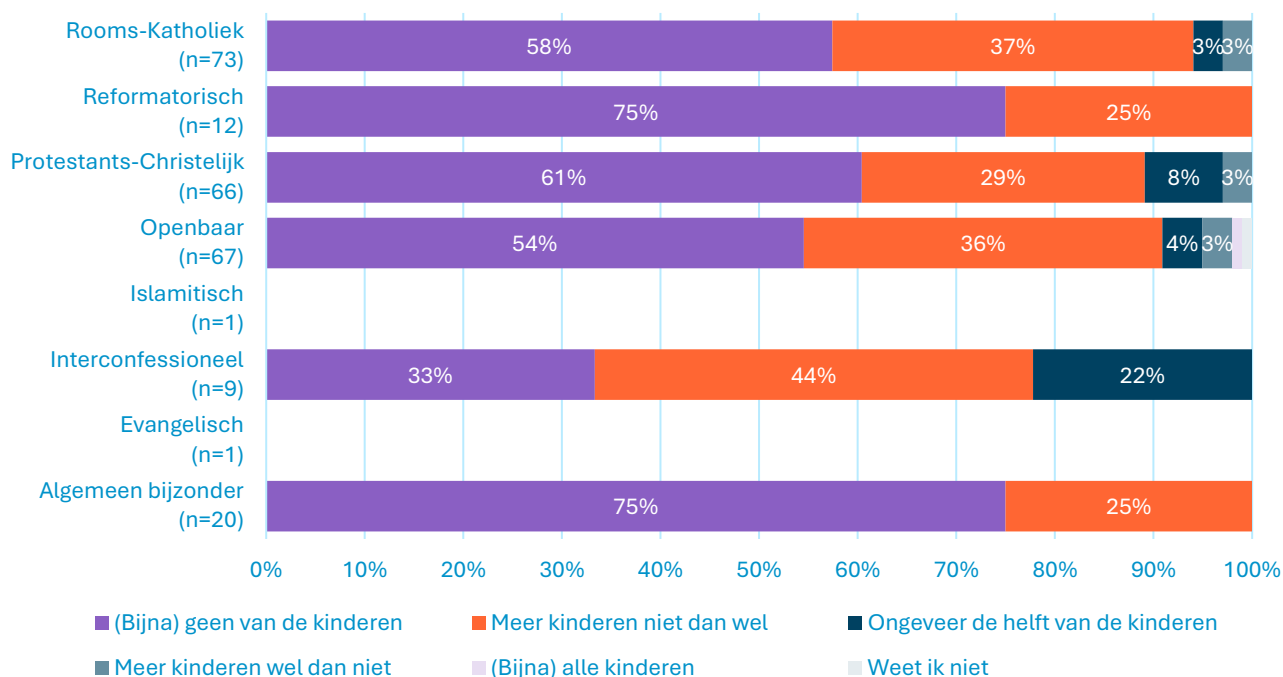
Op andere schoolkenmerken (achterstandscore, schoolgrootte en stedelijkheidsgraad), zijn geen consistente verschillen zichtbaar. Figuur 5.5 en 0 laten deze verdeling zien voor regelmatige afwezigheid meer dan twee maanden na de start op school. Ook een uitsplitsing naar denominatie laat geen significante verschillen zien, maar dit kan ook komen doordat er veel verschillende denominaties zijn en het aantal observaties per denominatie dus vaak laag is.

Figuur 5.5 *Regelmatige afwezigheid van vierjarigen, meer dan twee maanden na de start op school, uitgesplitst naar schoolkenmerken*

Bron: Sardes/SEO (2026), op basis van een enquête onder 259 onderwijsprofessionals

Figuur 5.6 *Regelmatige afwezigheid van vierjarigen, meer dan twee maanden na de start op school, uitgesplitst naar denominatie*

Bron: Sardes/SEO (2026), op basis van een enquête onder 259 onderwijsprofessionals

Noot: cijfers over denominaties met minder dan vijf observaties laten we om privacy-redenen niet zien.

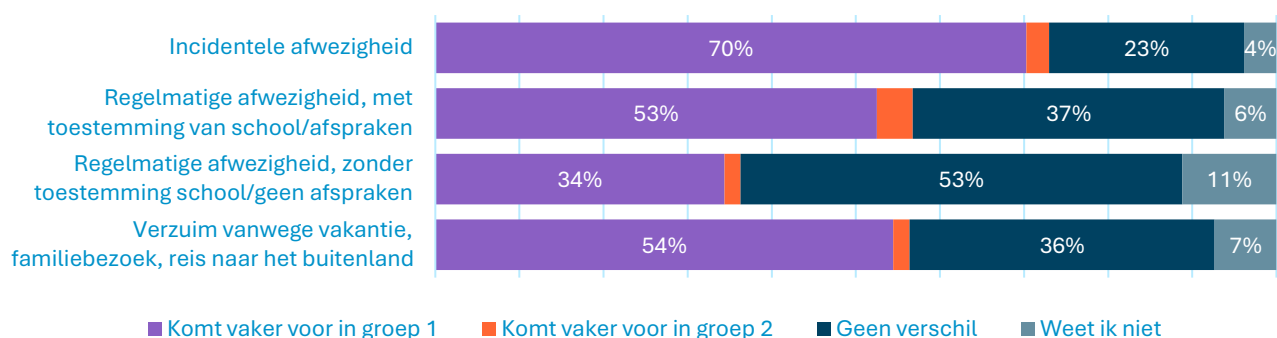
Relatie met onderwijsaanbod

Naast achtergrondkenmerken van de school hebben we ook gekeken naar de organisatie van het onderwijs voor vierjarigen op de school, op basis van hun antwoorden op de vragenlijst. Hieruit blijkt dat er geen significante verschillen in afwezigheid zijn tussen bijvoorbeeld schooltijden, aantal vrije middagen, het hebben van wenmomenten of het hebben van een aparte groep voor startende kinderen.

5.4 Verschil met groep 2

Figuur 5.7 laat zien in hoeverre aanwezigheid in groep 1 en groep 2 verschilt. Met name incidentele afwezigheid komt bij de meeste onderwijsprofessionals (70%) vaker voor in groep 1 dan in groep 2, bij 23 procent van de onderwijsprofessionals is geen verschil. Ook regelmatige afwezigheid met toestemming van school komt bij de meeste onderwijsprofessionals vaker voor in groep 1 (53%), net als verzuim (langdurige afwezigheid) (54%). Regelmatige afwezigheid zonder toestemming verschilt vaker niet tussen groep 1 en groep 2 (53% geen verschil).

Figuur 5.7 Als je de frequentie van aanwezigheid van groep 1-leerlingen vergelijkt met die van groep 2, wat valt dan op? (n=259)

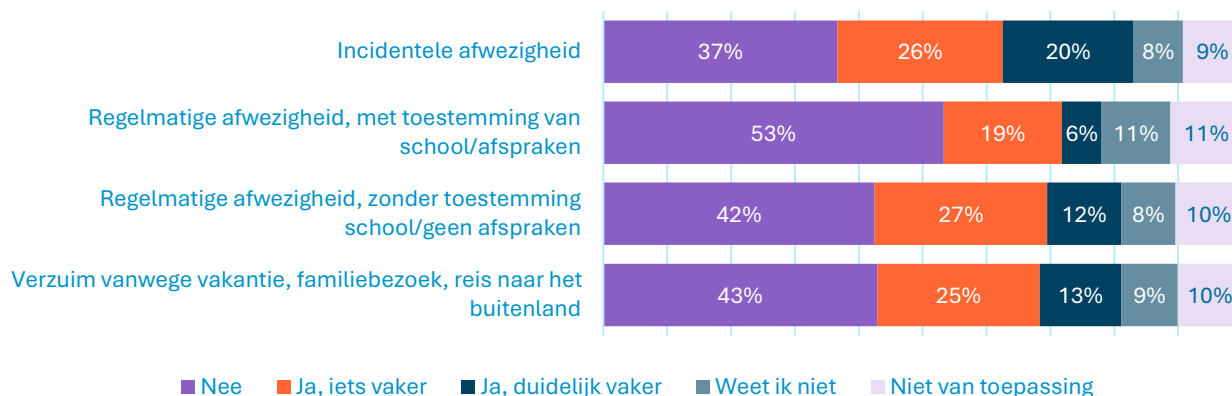

Bron: Sardes/SEO (2026), op basis van een enquête onder 259 onderwijsprofessionals

5.5 Kwetsbare gezinnen

Aan de onderwijsprofessionals is ook gevraagd of afwezigheid vaker voorkomt bij kinderen uit kwetsbare gezinnen, bijvoorbeeld gezinnen met stress, armoede of een korte verblijfsduur in Nederland. Figuur 5.8 laat zien in hoeverre dit het geval is. Incidentele afwezigheid komt bij veel onderwijsprofessionals vaker voor bij leerlingen uit kwetsbare gezinnen (bij 46% van de onderwijsprofessionals komt het iets vaker of duidelijk vaker voor, bij 37% niet). Regelmatige afwezigheid zonder toestemming en verzuim (langdurige afwezigheid) vanwege een reis naar het buitenland komt bij ongeveer evenveel onderwijsprofessionals vaker voor bij leerlingen uit kwetsbare gezinnen (respectievelijk 39% en 38%) als even vaak (respectievelijk 42% en 43%). Regelmatige afwezigheid met toestemming komt meestal even vaak voor bij leerlingen uit kwetsbare gezinnen als andere leerlingen (53%), bij 25 procent van de onderwijsprofessionals gebeurt dit vaker bij leerlingen uit kwetsbare gezinnen.

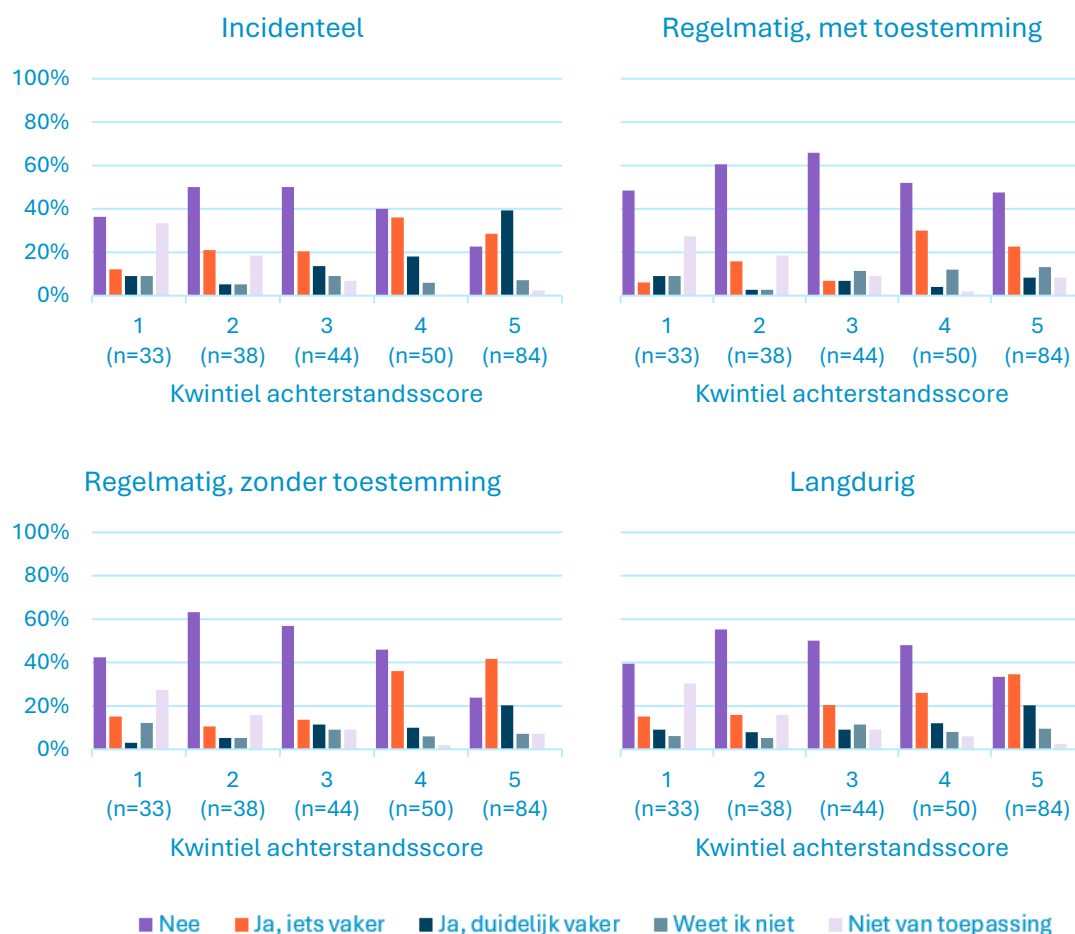
Figuur 5.8 Komen onderstaande typen afwezigheid vaker voor bij kinderen uit kwetsbare gezinnen? (n=259)

Bron: Sardes/SEO (2026), op basis van een enquête onder 259 onderwijsprofessionals

Wanneer we kijken naar de achtergrondkenmerken van de scholen, blijkt dat scholen met een hogere achterstandsscore relatief vaak aangeven dat bepaalde typen aanwezigheid duidelijk vaker voorkomen bij kinderen uit kwetsbare gezinnen (Figuur 5.9). Dit is zichtbaar bij incidentele afwezigheid, regelmatige afwezigheid zonder toestemming en langdurige afwezigheid. Scholen uit een G4-gemeente geven relatief vaak aan dat incidentele en regelmatige afwezigheid zonder toestemming duidelijk vaker voorkomt bij kinderen uit kwetsbare gezinnen.

Figuur 5.9 Komen onderstaande typen afwezigheid vaker voor bij kinderen uit kwetsbare gezinnen?

Bron: Sardes/SEO (2026), op basis van een enquête onder 259 onderwijsprofessionals

5.6 Uit de groepsgesprekken met ouders

Start op de basisschool: wennen, aanwezigheid en onderwijsdeelname

De start op de basisschool rond vierjarige leeftijd wordt door ouders breed ervaren als een grote en intensieve overgang. Veel kinderen moeten wennen aan het ritme, de groepsgrootte en de hoeveelheid prikkels. Zoals een ouder het verwoordt: *“De eerste weken zijn intensief en spannend... het is echt een grote stap.”*

Hoewel een deel van de kinderen direct volledig instroomt, geeft het merendeel van de ouders aan voor een geleidelijke opbouw in aanwezigheid gekozen te hebben. Dit varieert van starten met halve dagen of enkele dagen per week tot het tijdelijk thuisblijven op bijvoorbeeld woensdagen. Ouders geven aan dat deze opbouw vaak in afstemming met de school plaatsvindt en essentieel is voor een goede start: *“We zijn echt gaan opbouwen... na drie maanden ging hij pas vier dagen volledig.”* En: *“Gun ze een periode van wennen.”*

De organisatie van het onderwijsaanbod in groepen 1 en 2 speelt hierin een belangrijke rol. Grote klassen en lange schooldagen maken dat kinderen sneller vermoeid raken, wat leidt tot tijdelijke afwezigheid of verkorte dagen. Tegelijkertijd bieden scholen ruimte voor maatwerk, bijvoorbeeld via wenbeleid, 0-groepen of flexibele instroommomenten.

Motieven voor (niet-)deelname hangen samen met:

- Welzijn en belastbaarheid van het kind (vermoeidheid, overprikkeling);
- Praktische factoren (werk van ouders, wegvallen kinderopvang);
- Sociale aansluiting (bekende kinderen in de klas);
- Advies en communicatie vanuit de school, bijvoorbeeld om wel of niet rustig op te bouwen.

Voor veel werkende ouders geldt bovendien dat volledige deelname samenhangt met arbeidsparticipatie: *“Als de opvang stopt, moet je wel iets hebben.”*

Drempels en belemmeringen bij de start en volledige deelname

Opvallend is dat ouders relatief weinig structurele praktische belemmeringen ervaren (zoals vervoer of communicatie). De belangrijkste drempels liggen op andere niveaus:

Ontwikkelings- en kindfactoren. Kinderen verschillen sterk in hun ‘schoolrijpheid’. Sommige kinderen zijn direct – of soms al eerder dan vierjarige leeftijd – toe aan school. Een ouder van hoogbegaafde kinderen pleitte voor de mogelijkheid om vóór de vierde verjaardag te starten. Haar kinderen waren al vroeg aan school toe. Anderen kinderen hebben meer tijd nodig: *“Het is echt heel verschillend per kind... hiervoor is maatwerk nodig.”*

Vermoeidheid, overprikkeling en emotionele spanning (bijv. moeite met afscheid nemen) zijn veelgenoemde redenen om (tijdelijk) minder deel te nemen.

Overgang van opvang naar school. De overgang van een kleinschalige opvangsetting naar een grotere schoolomgeving wordt als groot ervaren. Deelname aan kinderopvang of voorschool helpt hierbij: *“Kinderen krijgen daar al structuur... dat maakt de start makkelijker.”*

Combinatie met werk en gezinsorganisatie. Werkende ouders ervaren minder ruimte voor een gefaseerde opbouw. Dit kan leiden tot spanning tussen wat het kind aankan en wat praktisch nodig is: *“Het was lastig om die intensieve start te combineren met werk.”*

Onderwijscontext. Grote groepen, beperkte individuele aandacht en de intensiteit van het programma worden genoemd als factoren die deelname bemoeilijken. Dit raakt ook bredere zorgen over passend onderwijs.

5.7 Uit de groeps gesprekken met leerkrachten

Onderscheid tussen incidentele en structurele afwezigheid

Leerkrachten en onderwijsprofessionals maken in de groepsinterviews duidelijk onderscheid tussen incidentele afwezigheid (rustdagen) en frequenter en langduriger afwezigheid (vakanties). Incidentele afwezigheid wordt vaak geaccepteerd als het in het belang van het welzijn van het kind is.

Belastbaarheid van vierjarigen en de noodzaak van rust

De intensiteit van de schoolweek is voor veel vierjarigen hoog. Leerkrachten zien symptomen zoals prikkelbaarheid, huilgedrag en vermoeidheid. De vrijdagmiddag wordt vaak genoemd als een moment *“waarop de rek er bij de jongste kinderen uit is.”* Een concreet voorbeeld is een leerling die *“tijdens het kleuren gewoon in slaap viel.”* Kinderen die moe zijn nemen volgens leerkrachten de leerstof niet meer goed op. Thuisblijven is dan een oplossing om weer op te laden en *“het koppie leeg te maken.”* Bij kinderen die geen voorschoolse voorzieningen hebben bezocht maar altijd thuis zijn geweest bij (groot)ouders zien leerkrachten dat het wennen meer tijd kost.

Maatwerk in de startfase

Op veel scholen is de eerste periode een periode van maatwerk. Het aantal uren onderwijs is afhankelijk van wat het kind aan kan. Soms is er sprake van een verlengde wenperiode. Veel scholen geven aan dat dit maatwerk in de meeste gevallen in goed overleg met ouders plaatsvindt. Naast dat kinderen in een ritme moeten, geeft een leerkracht aan dat dit soms ook voor ouders geldt.

Rol van ouders: inschatting en spanningsvelden

Dat ouders ‘misbruik’ maken van het nog niet leerplichtig zijn van hun kind, en het zonder goede reden thuishouden, wordt door de meeste leerkrachten niet herkend. De meeste leerkrachten geven aan dat ouders meestal goed kunnen inschatten of hun kind een dagje extra rust nodig heeft. Slechts enkele leerkrachten noemen dat zij vierjarige leerlingen in de klas hebben die ‘verdacht’ vaak ziek worden gemeld of niet komen ‘omdat het slecht weer is’.

Opvallend is dat een aantal leerkrachten ook het tegenovergestelde noemt: sommige ouders zouden er soms te gemakkelijk ervan uit gaan dat hun kind wel vijf dagen onderwijs aan kan, terwijl dit volgens school niet altijd in het belang van het kind is. *“Ze dumpen hun oververmoeide kind bij ons, ze zien niet dat hun kind rust nodig heeft.”* Andere leerkrachten, soms zelf ook ouder van een kleuter, geven aan dat zij hun eigen kinderen ook niet vijf dagen naar school lieten gaan in het eerste jaar en noemen daarbij het belang van *“moeders schoot”* en *“tijd om te spelen en tijd om op te laden.”*

Belang van structurele aanwezigheid voor kwetsbare kinderen

Toch noemen ook verschillende leerkrachten het belang van vijf dagen school per week, voor het ritme en veiligheid voor de kinderen, met name als zij uit ‘dysfunctionele’ gezinnen komen. In uitzonderlijke gevallen gaat het dan letterlijk om meer zicht op het kind: ouders kunnen hun kind niet zomaar weghouden van de ogen van professionals. Een van de leerkrachten noemt dat ook als voordeel van de leerplicht: *“Bij een kind van vijf heb ik heb samen met leerplicht meer mogelijkheden in handen om een kwetsbaar gezin in beeld te krijgen en te ondersteunen dan bij een kind van vier.”*

Ontwikkeling en kantelpunt rond vijf jaar

Over het moment dat de meeste leerlingen de dagen en weken beter volhouden zijn de leerkrachten eensgezind: rond vijfjarige leeftijd is een kantelpunt. Een leerkracht hierover: *“Leerlingen zitten dan letterlijk meer rechtop, ze staan aan en doen mee, terwijl ze op jongere leeftijd vaker uitschakelen.”*

Verschillende perspectieven op langdurige afwezigheid

Ook over langdurige afwezigheid verschillen de meningen. Waar de ene leerkracht het gezin een goedkope vakantie ‘gunt’ vanwege financiële beperkingen of het ontwikkelingsbelang inziet van tijd met de ouder (*“Ze leren ook veel van lekker spelen in het zand”*), ziet de ander het als een teken dat school niet serieus wordt genomen. Lange reizen naar het buitenland baren vooral bij kwetsbare kinderen zorgen vanwege de onderbreking van de ontwikkeling en het leerproces. In uitzonderlijke gevallen zijn er bij langdurige afwezigheid zorgen over de veiligheid van het kind. Daarnaast wordt het thuisblijven van vierjarigen bij kwetsbare gezinnen gezien als een signaal voor later langdurig verzuim.

5.8 Samenvatting van dit hoofdstuk

Dit hoofdstuk beschrijft het onderwijsgebruik van vierjarigen, dus in hoeverre het voorkomt dat vierjarigen die wel staan ingeschreven, niet of niet volledig aanwezig zijn. We onderscheiden incidentele en regelmatige afwezigheid, waarbij we regelmatige afwezigheid als meer zorgelijk voor de continuïteit in het onderwijsprogramma en ontwikkeling van het kind beschouwen. De bevindingen zijn als volgt:

- **Incidentele afwezigheid is beperkt tot een kleine groep scholen en kinderen.** Bij een kwart van de onderwijsprofessionals is de helft of meer van de kinderen incidenteel afwezig in de eerste twee maanden. Met incidenteel bedoelen we af en toe. Bij de overige drie kwart van de scholen komt deze vorm van afwezigheid niet of bij een veel kleinere groep kinderen voor. Na de eerste twee maanden neemt de incidentele afwezigheid af.
- **In de eerste twee maanden komt regelmatige afwezigheid minder vaak voor dan incidentele afwezigheid.** Bij een op de acht onderwijsprofessionals is de helft of meer van de kinderen frequent afwezig in de eerste twee maanden. De rest van de onderwijsprofessionals rapporteert dat deze vorm van afwezigheid niet of bij een kleinere groep kinderen voorkomt.
- **Na de eerste twee maanden neemt regelmatige afwezigheid af.** Regelmatige afwezigheid na de eerste twee maanden komt bij de meeste onderwijsprofessionals (58%) vrijwel niet voor. Bij ongeveer een derde van de onderwijsprofessionals gebeurt dit wel, maar bij meer kinderen niet dan wel. Bij 10 procent van de onderwijsprofessionals is de helft of meer van de kinderen na de eerste twee maanden regelmatig afwezig.
- **Langdurige afwezigheid komt bij 10 procent van de leerkrachten bij meer dan de helft van de kinderen voor.** De overige 90 procent rapporteert dat langdurige afwezigheid maar bij een beperkt deel van de leerlingen voorkomt.
- **Vermoeidheid belangrijkste reden voor afwezigheid.** Deze reden komt aanzienlijk vaker voor bij kinderen in de eerste twee maanden dan daarna. Andere veelvoorkomende redenen zijn vakantie/familiebezoek/reis buitenland en vrijblijvende omgang met aanwezigheid door ouders. Andere redenen komen minder vaak voor. Redenen binnen de school, zoals uitval van personeel, komen zelden voor.
- **Scholen in G4- en G40-gemeenten hebben vaker een relatief grotere afwezigheid dan scholen in de andere (kleinere) gemeenten.** Op andere kenmerken van de school

(achterstandsscore, schoolgrootte, stedelijkheidsgraad en onderwijsaanbod in groep 1 en 2), zijn geen duidelijke verschillen zichtbaar.

- **Incidentele afwezigheid komt volgens leerkrachten duidelijk vaker voor in groep 1 dan in groep 2.** Ook regelmatige afwezigheid met toestemming en langdurige afwezigheid komt volgens meer dan de helft van de leerkrachten vaker voor in groep 1 dan in groep 2.
- **Incidentele afwezigheid komt vaker voor bij leerlingen uit kwetsbare gezinnen.** Dit beeld is minder uitgesproken bij de andere vormen van afwezigheid.
- Uit de **gesprekken** met **ouders** komt een consistent beeld naar voren waarin de start op de basisschool op vierjarige leeftijd wordt ervaren als een intensieve overgang die vraagt om maatwerk en afstemming. Hoewel sommige kinderen direct volledig instromen, bouwen de meeste kinderen hun aanwezigheid geleidelijk op, vaak in overleg met de school en afgestemd op hun belastbaarheid. Vermoeidheid, overprikkeling en emotionele spanning spelen hierbij een belangrijke rol, evenals de overgang van opvang naar school en de organisatie van het onderwijs in groepen 1 en 2, zoals de groepsgrootte en lengte van schooldagen. Ouders ervaren weinig praktische belemmeringen, maar benadrukken vooral verschillen in 'schoolrijpheid' tussen kinderen en de noodzaak om hier flexibel mee om te gaan. Tegelijk zorgt de combinatie met werk ervoor dat niet alle ouders dezelfde ruimte hebben om deze opbouw te faciliteren. Deelname aan voorschoolse voorzieningen wordt gezien als een belangrijke voorbereidende factor, terwijl ook de onderwijscontext – zoals beperkte individuele aandacht – van invloed is op hoe soepel kinderen instromen en deelnemen.
- De **gesprekken** met **leerkrachten** laten zien dat leerkrachten de eerste periode op school zien als een wenperiode, waarin ruimte is om kinderen thuis te houden bij vermoeidheid. Dit is maatwerk en gebeurt op initiatief van ouders, maar ook op initiatief van school. Leerkrachten zien het soms ook in het belang van de andere kinderen in de klas dat de jongere leerlingen thuisblijven. Voor kinderen uit kwetsbare gezinnen zien leerkrachten voordelen van het ritme en regelmaat van vijf dagen school per week. Over langdurige afwezigheid verschillen leerkrachten van mening.

Slothoofdstuk 6 presenteert de bevindingen over beleid en praktijk van de bevordering van onderwijsdeelname en -gebruik van vierjarigen.

6. Beleid en praktijk

Er wordt op landelijk niveau nagedacht over mogelijke beleidsmaatregelen om de onderwijsdeelname en het onderwijsgebruik onder vierjarigen te vergroten. In dit hoofdstuk bespreken we welke maatregelen de basisscholen zelf al nemen, op welke wijze gemeenten beleid voeren op vroege onderwijsdeelname en hoe diverse respondentgroepen (onderwijsprofessionals, ouders én leerplichtambtenaren) staan tegenover de invoering van eventuele nieuwe landelijke maatregelen, zoals een leerplichtverlaging. Dit presenteren we in drie afzonderlijke paragrafen, te beginnen met perspectieven van het basisonderwijs (paragraaf 6.1), gevolgd door perspectieven van de ouders (paragraaf 6.2) en perspectieven van de leerplichtambtenaren (paragraaf 6.3).

6.1 Perspectief van basisonderwijs

Schoolbeleid

Uit de vragenlijst blijkt dat op 58% van de scholen een schoolbreed beleid is voor het omgaan met de aan- en afwezigheid van vierjarigen.¹⁷ Bij 31 procent is dit aan de leerkrachten zelf, 11 procent weet het niet.

Landelijke maatregelen

Eén van de manieren om de aanwezigheid van vierjarigen te vergroten is door de leerplicht te verlagen van vijf naar vier jaar. We hebben de onderwijsprofessionals in de vragenlijst enkele stellingen hierover voorgelegd. De resultaten worden getoond in Figuur 6.1.

Op de meeste scholen heeft de school voldoende middelen om vierjarigen regelmatig aan het onderwijs te laten deelnemen (66% helemaal eens) en wordt altijd toestemming gegeven voor afwezigheid van een vierjarige (51% helemaal eens). Hierin zijn ook geen significante verschillen naar gemeente, stedelijkheid, of kwintiel van schoolgrootte of achterstandsscore.

Over de leerplicht vinden scholen in grote mate dat een school niet afgerekend mag worden op de aan- en afwezigheid van vierjarige leerlingen (64% helemaal eens)¹⁸ en dat een verplichting voor vierjarigen meer flexibiliteit moet bieden dan voor vijfjarigen (48% helemaal eens).¹⁹

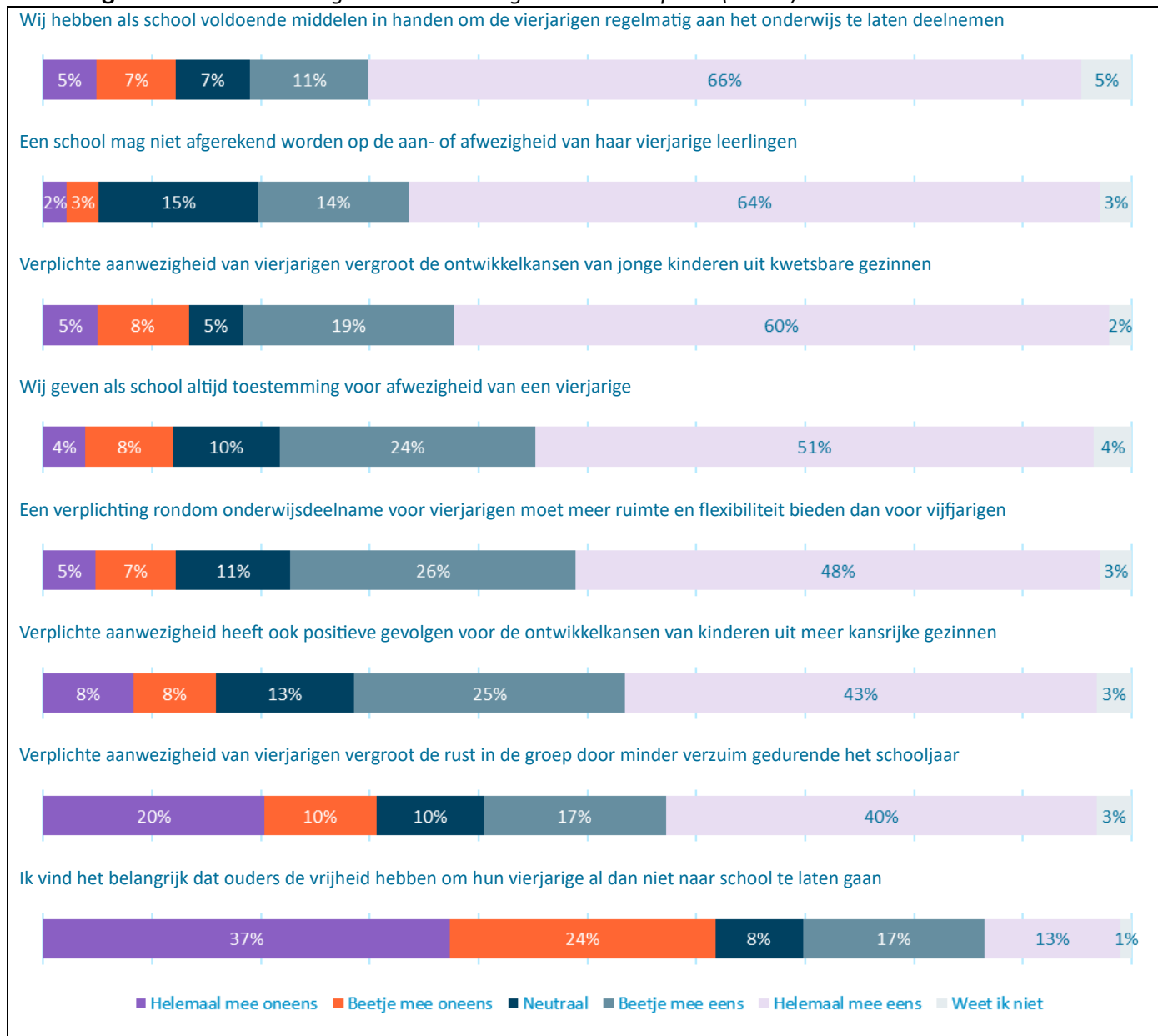
Wel denken veel scholen dat verplichte aanwezigheid (van vierjarigen) de ontwikkelkansen van kinderen uit kwetsbare gezinnen vergroot (60% helemaal eens en nog eens 19% eens), en dat het ook positief uitpakt voor kinderen uit meer kansrijke gezinnen (43% helemaal eens en 25% eens). Met name op scholen met hogere achterstandsscores is men hier (significant) vaker positief over.

¹⁷ Omdat deze vragen op schoolniveau zijn, hebben we de antwoorden in dit hoofdstuk gewogen, zodat een school met meerdere respondenten niet zwaarder meeweegt dan een school met één respondent. Analyse laat zien dat respondenten binnen dezelfde school wel veelal dezelfde antwoorden geven op de vraag over het schoolbeleid.

¹⁸ Hierin zijn geen significante verschillen naar gemeente, stedelijkheid, grootte of achterstandsscore.

¹⁹ Dit percentage is hoger bij scholen met lagere achterstandsscores en in minder stedelijke gebieden.

Figuur 6.1 Stellingen over het verlagen van de leerplicht (n=195)

Bron: Sardes/SEO (2026), op basis van een enquête onder 259 onderwijsprofessionals

Over de vraag of verplichte aanwezigheid de rust in de groep vergroot, zijn scholen duidelijk verdeeld (40% is het helemaal eens, maar tegelijkertijd is 20% het helemaal oneens). Op scholen met hogere achterstandsscores en in meer stedelijke gebieden denkt men (significant) vaker dat dit de rust in de groep zal vergroten.

Tot slot vindt het merendeel van de scholen het niet belangrijk dat ouders de vrijheid hebben om hun vierjarige al dan niet naar school te laten gaan: 37 procent is het daar helemaal mee oneens en 24 procent een beetje mee oneens.²⁰

²⁰ Dit beeld geldt voor zowel scholen in de G4, G40 en overige gemeenten, als voor scholen met lage en hoge achterstandsscores en voor zowel kleine als grote scholen. Wel zien we op scholen in niet-stedelijke gebieden een (significant) groter aandeel dat het (helemaal) eens is met deze stelling: 14 is het helemaal eens, 47 procent eens.

Uit de groepsgesprekken met leerkrachten

Schoolbeleid rondom aanwezigheid en registratie

Uit de gesprekken met leerkrachten blijkt dat het schoolbrede beleid vaak gaat over het melden en registreren van aan- en afwezigheid en dat scholen hierin vrij strikt opereren. Alle gesproken scholen geven aan dat ouders ook hun vierjarige kind *altijd* af moeten melden, zowel als het gaat om incidentele als langduriger afwezigheid. Langduriger afwezigheid moet vooraf worden aangevraagd bij de directeur, net zoals dit voor oudere leerlingen geldt. Dit doen scholen onder andere om ouders alvast te laten wennen aan het systeem van de leerplicht vanaf vijf jaar. *“We registreren te laat komen en afwezigheid en als we een patroon ontdekken, dan gaan we met ouders in gesprek.”* Of: *“Altijd als een kind afwezig is zonder melding wordt contact gezocht met ouders.”*

Afwezigheidsaanvragen voor langere periodes worden in alle gevallen goedgekeurd door de school, omdat afwezigheid wettelijk is toegestaan. Soms vindt wel een gesprek met ouders plaats over de wenselijkheid en risico's ervan.

Kritische reflectie op beleid en preventie

Een enkele leerkracht is ontevreden over het beleid van de school: *“We gaan er te laks mee om, als een kind nog vier is wordt er eigenlijk niks gedaan, we handelen niet preventief. Kinderen die op vierjarige leeftijd veel thuis worden gehouden kunnen een groep zijn die het risico loopt op latere leeftijd langduriger uit te vallen.”* Op sommige plekken wordt een brug- of aandachtfunctionaris ingezet om met deze gezinnen in gesprek te gaan.

Transparantie en afwegingen in communicatie naar ouders

Een van de leerkrachten geeft aan: *“We zijn in principe transparant naar ouders dat school voor vierjarigen nog niet verplicht is. Wanneer een kind of gezin al gesignaleerd is vanuit het wijkteam, dan kiezen ze ervoor om deze informatie niet vooraf te geven aan ouders, omdat het voor de kinderen fijn is als ze dagelijks naar school komen vanwege het ritme, veiligheid en de rust die het kan bieden. Wanneer ouders erom vragen, geven we de informatie uiteraard wel.”*

Verschillen in uitvoering tussen leerkrachten

Gesproken leerkrachten noemen dat ondanks schoolbeleid de persoonlijke opvattingen tussen leerkrachten soms verschillen en kunnen zorgen voor (soms onwenselijke) uitvoeringsverschillen tussen klassen. De ene collega stimuleert ouders bijvoorbeeld om kinderen zoveel naar school te laten komen, terwijl de collega in de klas ernaast ouders aanmoedigt om kinderen bij vermoeidheid thuis te houden.

Wenbeleid en ingroeimodellen

Naast het registreren van afwezigheid hebben veel scholen beleid en afspraken rondom wennen. Meerdere scholen geven aan dat vaker wennen het voordeel heeft van een ingroeimodel, waarin kinderen langzaam wennen aan het ritme van de school. Verschillende scholen hanteren dan ook tien ochtenden wennen. Met als bijkomend voordeel, dat in de middagen tijd en ruimte overblijft voor de andere leerlingen.

Kennis van regelgeving en benutting van ruimte

Bij wet mogen vijfjarigen vijf uur per week zonder toestemming afwezig zijn en met toestemming zelfs 10 uur. Geen van de gesproken leerkrachten was op de hoogte van deze regeling, maar zien hier wel mogelijkheden in, ook voor de vierjarigen, mits positief geformuleerd (bijvoorbeeld een minimale aanwezigheid van drie à vier dagen per week voor vierjarigen).

Communicatie en relatie met ouders als sleutel

Effectieve handhaving van de aanwezigheid van vierjarigen begint bij communicatie met ouders. Een goede vertrouwensband tussen leerkracht en ouder wordt gezien als de meest effectieve manier om

de aanwezigheid te bevorderen. Veel scholen benadrukken dat in eerste instantie de leerkracht het gesprek met ouders aangaat, maar dat vaak ook ib'er en directie betrokken zijn als kinderen vaker afwezig zijn.

Ook informatievoorziening wordt als belangrijk middel gezien. Een leerkracht beschrijft dat zij ieder jaar bij de start van het schooljaar een informatieavond voor ouders houden, waarin zij laten zien wat dagelijks in de kleuterklassen gebeurt en hoe belangrijk dit is voor de ontwikkeling van het kind. Door het 'waarom' en het belang van het kleuteronderwijs uit te leggen, groeit de betrokkenheid, zeker bij ouders die vanuit hun geboorteland gewend zijn dat school pas op een latere leeftijd begint.

Opvattingen over leerplichtverlaging

In de groeps gesprekken met leerkrachten en onderwijsprofessionals is eveneens de directe vraag gesteld: wel of geen leerplichtverlaging? De meeste leerkrachten zijn niet uitgesproken voor of tegen een leerplichtverlaging, maar neigen meer naar tégen dan vóór een leerplichtverlaging. Zij benadrukken ze dat het bij de jongste kinderen het belangrijkste is dat er flexibiliteit en maatwerk geboden kan worden, zodat kinderen in hun eigen tempo kunnen wennen aan het ritme van school. De toch al hoge druk op jonge kinderen moet volgens het merendeel niet verder verhoogd worden. Leerkrachten geven bovendien aan genoeg middelen in handen te hebben om aanwezigheid van vierjarigen te garanderen. Een persoonlijke relatie met ouders en duidelijke communicatie zijn daarin belangrijker zijn dan de formele verplichting.

Ze zien wel potentiële voordelen voor de echt kwetsbare groepen die baat hebben bij vijf dagen onderwijs vanwege ongunstige factoren in de thuissituatie, maar verwachten weerstand bij ouders. Ouders zouden de verplichte schoolgang als betuttelend kunnen beschouwen en als een verlies van vrijheden, met name als het gaat om langere periodes afwezigheid voor vakanties.

6.2 Perspectief van ouders

Stimulerende maatregelen voor soepele start en volledige aanwezigheid

Ouders noemen een breed scala aan factoren die een soepele start en structurele deelname bevorderen:

Flexibiliteit en maatwerk. De belangrijkste succesfactor is ruimte voor individuele afstemming: *"Niet naar de leeftijd kijken, maar naar het kind zelf."* Dit kan bestaan uit:

- Gefaseerde opbouw (minder dagen of kortere dagen);
- Incidenteel thuisblijven bij vermoeidheid;
- Flexibel wenbeleid.

Goede voorbereiding en doorgaande lijn. Voorbereiding via kinderopvang, voorschool of 'oudste peutergroepen' draagt sterk bij aan een soepele overgang. Ook integrale kindcentra (IKC's) met een doorlopende lijn worden positief beoordeeld.

Heldere communicatie en verwachtingen. Intakegesprekken en duidelijke afspraken over aanwezigheid helpen ouders: *"Bij de intake werd duidelijk gemaakt wat de verwachting was."*

Onderwijsorganisatie en ondersteuning. Effectieve maatregelen binnen scholen zijn onder meer:

- 0-groepen of kleinschalige startgroepen;
- Extra personeel in de klas;
- Rustmomenten en differentiatie;

- Aandacht voor spelenderwijs leren.

Ouderbetrokkenheid en dialoog. Het gesprek tussen school en ouders wordt gezien als cruciaal, vooral bij twijfel over belastbaarheid of aanwezigheid.

Opvattingen over leerplichtverlaging (van 5 naar 4 jaar)

Er is breed geen draagvlak onder ouders voor een generieke leerplichtverlaging naar vier jaar.

Argumenten tegen leerplichtverlaging

De belangrijkste overwegingen zijn:

- Grote ontwikkelingsverschillen tussen kinderen;
- Noodzaak van flexibiliteit en maatwerk;
- Belang van welzijn boven aanwezigheid: *“Een kind leert niks als het zo moe is.”*
- Ruimte voor ouders om eigen afwegingen te maken;
- Risico op overbelasting van jonge kinderen.

Daarnaast wordt genoemd dat kinderen in Nederland al relatief vroeg starten in vergelijking met andere landen. Een ouder uit Iran deelde haar verbazing over de vroege startleeftijd in Nederland. In Iran starten kinderen pas met zeven jaar en is kinderopvang minder gebruikelijk, wat leidde tot schuldgevoelens bij de moeder, ondanks de positieve effecten die zij nu ziet op de taalontwikkeling.

Argumenten vóór (of nuanceringen)

Een minderheid van ouders ziet voordelen, met name:

- Bevorderen van kansengelijkheid;
- Stimuleren van deelname bij kwetsbare groepen;
- Creëren van een duidelijke norm.

Conditie waaronder leerplichtverlaging denkbaar is

Als leerplicht toch zou worden verlaagd, noemen ouders belangrijke randvoorwaarden:

- Behoud van flexibiliteit en uitzonderingen (bijv. gefaseerde opbouw);
- Start met gedeeltelijke verplichting (bijv. 3 dagen);
- Ruimte voor maatwerk op basis van kindkenmerken;
- Goede ondersteuning en communicatie richting ouders;
- Verbetering toegankelijkheid van voorschoolse voorzieningen (bijv. *“Vanaf 3 jaar twee dagdelen ‘verplicht’ naar de voorschool, dat maakt de start bij 4 eenvoudiger”*).

6.3 Perspectief van leerplichtambtenaren

Preventieve inzet van gemeenten

Uit de focusgesprekken met leerplichtambtenaren volgt dat de preventieve inzet van gemeenten om onderwijsdeelname op jonge leeftijd te bevorderen, waarbij leerplichtambtenaren een actieve rol spelen, van elkaar verschilt. Sommige gemeenten investeren structureel extra middelen om preventief werk door leerplichtambtenaren of collega's van de afdeling leerling- en onderwijszaken mogelijk te maken. Deze inzet wordt vaak vastgelegd in gemeentelijke convenanten. Andere gemeenten laten juist een tegenovergestelde trend zien: door bezuinigingen ligt de nadruk meer op de curatieve taak van leerplichtambtenaren, waarbij zij pas ingrijpen wanneer kinderen al uitvallen. *“Wij hebben in de regio een stap teruggedaan in het preventief inzetten in de leerplicht”*, zo laat één van de leerplichtambtenaren weten.

Ondanks deze verschillen zijn er diverse initiatieven om schoolgang bij jonge kinderen te stimuleren. Voorbeelden zijn het versturen van felicitatiekaarten aan vierjarigen (*‘Hoera, je mag naar school’*), aanwezigheid van leerplichtambtenaren bij ouderavonden en koffieochtenden, en bijdragen aan schoolnieuwsbrieven. Hiermee wordt de leerplichtambtenaar gepositioneerd als een meedenkende partner, in plaats van enkel als handhaver. Essentieel is ook de samenwerking met kinderopvang en consultatiebureau om de doorstroom naar het basisonderwijs te monitoren en de schooldeelname in de beleving van ouders te vervroegen. Zoals een leerplichtambtenaar zegt: *“We benaderen actief ouders van vierjarigen die nog niet staan ingeschreven, we verstrekken informatie en wijzen hen op de schoolkeuzes die er zijn, om zo de schoolinschrijving voor de vijfde verjaardag rond te hebben.”*

Innovatieve samenwerkingsvormen

Om deelname van vierjarigen te stimuleren, worden landelijk verschillende innovatieve samenwerkingen opgezet. Een effectief voorbeeld is de nauwe samenwerking tussen peuter- en kleutergroepen, waardoor instromende kinderen niet uit beeld raken en de overgang van opvang naar onderwijs soepeler verloopt. Daarnaast worden sommige scholen getransformeerd tot multifunctionele centra, waar ouders zich welkom voelen en de drempel om de school te betreden laag is. Brugfunctionarissen spelen hierbij een cruciale rol door een directe verbinding tussen thuis en school te leggen. Ook samenwerking van leerplichtambtenaren of directe collega's met partners zoals kinderopvang, consultatiebureau, GGD, samenwerkingsverbanden passend onderwijs en ouder- jeugdsteunpunten draagt bij aan het stimuleren van schooldeelname vanaf vier jaar.

Ondersteuning van ouders

Leerplichtambtenaren bieden ook ondersteuning aan ouders van vierjarige kinderen. Concreet kan dit bijvoorbeeld door deel te nemen aan verzuimgesprekken op school, mits ouders daarvoor toestemming geven, en samen met de school naar passende oplossingen te zoeken. Ook kwetsbare gezinnen met meervoudige problematiek krijgen begeleiding, inclusief aandacht voor jongere, nog niet-leerplichtige kinderen in het gezin. Een leerplichtambtenaar zegt in dit verband: *“Soms is het voor ouders met kinderen met een ‘rugzakje’ moeilijker om bij een school binnen te komen.”* Een ander zegt: *“Scholen maken een terugtrekkende beweging wanneer er uitdagingen zijn, hierdoor komen jongeren ook onnodig thuiszitten. Scholen kunnen ook creatiever omgaan met de onderwijsdeelname: kan de jongere op een andere manier aan de onderwijsplicht voldoen? Scholen weten ook niet altijd wat er wettelijk wel en niet mag. Het komt ook neer op capaciteit.”* Nog weer een andere leerplichtambtenaar zegt: *“Er zijn ouders die geen geschikte school voor hun kind kunnen vinden, leerlingenvervoer nodig hebben of overwegen zelf thuisonderwijs te verzorgen voor hun jonge kind, een vrijstelling van onderwijs willen aanvragen, er speelt van alles. En dan is het goed dat er bemiddelingsactiviteiten zijn vanuit de gemeente.”*

Hoewel leerplichtambtenaren intensief betrokken kunnen zijn bij complexe casussen, blijft hun rol geen vervanging van professionele hulpverlening: specifieke hulpvragen worden altijd doorverwezen naar de juiste instanties. *“We zijn geen hulpverleners.”*

Mening over verlaging van de leerplichtleeftijd

Onder gesproken leerplichtambtenaren is de mening over een verlaging van de leerplichtleeftijd naar vier jaar overwegend kritisch. *“Het is als schieten met een kanon op een mug.”* Of: *“Wat is de meerwaarde?”* Vanuit pedagogisch oogpunt wordt betwijfeld of een verplichte schoolgang op deze leeftijd bijdraagt aan de deelname en ontwikkeling van kinderen. Ook wordt getwijfeld aan de

effectiviteit van een landelijke wetswijziging voor de relatief kleine groep kinderen die nu nog niet op vierjarige leeftijd naar school gaat, mede vanwege beperkte middelen en capaciteit. *“Voor de paar procent kinderen van vier jaar die niet naar school gaan, hoef je de wet niet aan te passen.”* En: *“Er is net als nu ruimte nodig voor gefaseerde instroom, er zijn peuters die beter langer kunnen peuter en kleuters die beter langer kunnen kleuteren, de ontwikkelingsverschillen op jonge leeftijd zijn groot en ontstaan vóór de schoolstart.”* In plaats van een algemene verplichting wordt gesuggereerd om de voorschool kosteloos te maken of extra inzet te richten op sociaal zwakkere wijken, waar de meeste winst valt te behalen.

Daarnaast zien leerplichtambtenaren meer potentie in het verbeteren van de overgang van kinderopvang naar basisonderwijs, bijvoorbeeld door meer ontwikkelingsgerichte activiteiten binnen de kinderopvang aan te bieden. Tot slot wordt geopperd dat de taak om schoolgang te stimuleren wellicht beter kan worden belegd bij instanties die al betrokken zijn bij vroegkinderlijke opvoedondersteuning, zoals de GGD of programma's zoals *Kansrijke Start*.

6.4 Samenvatting van dit hoofdstuk

Dit hoofdstuk beschrijft hoe leerkrachten, ouders en leerplichtambtenaren aankijken tegen beleid rondom de onderwijsdeelname van vierjarigen, waarbij de kern is gelegen in de vraag of landelijke maatregelen nodig zijn om de deelname te vergroten.

- Leerkrachten geven aan dat op de meeste scholen beleid rondom aan- en afwezigheid is, en zo'n driekwart van de scholen geeft aan hiermee voldoende in handen te hebben om de meeste vierjarigen regelmatig aan het onderwijs te laten deelnemen. Leerkrachten zien een goede relatie en samenwerking met ouders als belangrijkste middel om de deelname te vergroten. Daarvoor is volgens de meeste van hen geen landelijke leerplichtverlaging nodig.
- Acht op de tien ondervraagde leerkrachten verwacht wel positieve effecten van een leerplichtverlaging voor de ontwikkelkansen van kinderen uit kwetsbare gezinnen. Tweederde verwacht ook positieve effecten voor kinderen uit meer kansrijke gezinnen. Met name op scholen met hoge achterstanden verwacht men positieve effecten.
- Over de verlaging van de leerplicht geven veel scholen in de vragenlijst wel aan dat zij niet afgerekend willen worden op de aan- en afwezigheid van vierjarige leerlingen en dat een verplichting voor vierjarigen meer flexibiliteit moet bieden dan voor vijfjarigen. Dit beeld wordt bevestigd in de gesprekken met leerkrachten. Zij benadrukken dat het in geval van een verlaging van de leerplicht naar vier jaar belangrijk is om ruimte te houden voor maatwerk en een rustige opbouw, zodat kinderen in hun eigen tempo kunnen wennen aan het ritme van de school. Zoals er nu ruimte is voor de vijfjarigen om vijf uur zonder toestemming en 10 uur met toestemming afwezig te zijn, zou dit voor vierjarigen volgens leerkrachten ook voldoende kunnen zijn.
- Een ambivalentie zit hem bij leerkrachten erin dat volledige aanwezigheid van vierjarigen goed kan zijn voor het kind, omdat het voor hen continuïteit en ritme in het onderwijsprogramma biedt, maar tegelijkertijd deze instromende leerlingen een behoorlijke impact kunnen hebben op de kwaliteit van het onderwijs dat de leerkracht aan de andere leerlingen in de groep kan bieden. Sommige scholen hanteren daarom bewust een langere wienperiode, om dit probleem deels op te vangen.
- Ouders benadrukken dat een soepele start vraagt om maatwerk, flexibiliteit, goede voorbereiding en heldere communicatie. Belangrijke factoren zijn gefaseerde opbouw, rustmomenten, sterke voorschoolse voorzieningen en ouder-schooldialoog. Er is weinig draagvlak voor leerplichtverlaging naar vier jaar vanwege ontwikkelingsverschillen en het

belang van welzijn. Een minderheid ziet kansen voor kansengelijkheid. Eventuele verlaging is alleen wenselijk met behoud van flexibiliteit, gefaseerde invoering en goede ondersteuning.

- Leerplichtambtenaren zien preventie als waardevol, maar de inzet verschilt sterk per gemeente: sommige investeren hierin, andere focussen door bezuinigingen vooral op uitval achteraf. Zij benadrukken het belang van vroege samenwerking met ouders en relevante partners om schooldeelname te stimuleren. Ze merken op dat er scholen zijn die terughoudend zijn in de aanname van jonge leerlingen met een extra ondersteuningsbehoefte, wat de onderwijsdeelname kan vertragen en risico's op thuiszitten met zich meebrengt. De rol van leerplichtambtenaren is ondersteunend, niet hulpverlenend. Over verlaging van de leerplichtleeftijd naar vier jaar zijn zij meestal kritisch: gerichte lokale ondersteuning, 'gratis' voorschool en een betere overgang naar school achten zij effectiever.

In slothoofdstuk 7 kijken we naar de conclusies, discussie en aanbevelingen die we op basis van dit onderzoek naar de onderwijsdeelname van vierjarigen kunnen formuleren.

7. Conclusies en discussie

Dit laatste hoofdstuk geeft een overzicht van de belangrijkste bevindingen en trekt daaruit enkele conclusies (paragraaf 7.1). Vervolgens presenteren we discussiepunten en overwegingen die in het vraagstuk over het wel of niet invoeren van een leerplicht meegenomen dienen te worden (paragraaf 7.2). We benadrukken hier nogmaals dat dit onderzoek zich baseert op vragenlijstgegevens van een niet volledig representatieve groep reguliere basisscholen (grotere scholen, scholen met hogere onderwijsachterstandsscores en scholen in sterker verstedelijkt gebied zijn oververtegenwoordigd, het gespecialiseerd onderwijs blijft buiten beeld) en focusgesprekken met betrekkelijk kleine, maar wel gevarieerde groepen onderwijsprofessionals, ouders en leerplichtambtenaren. Niettemin leiden de resultaten tot een consistent beeld over de verschillende onderzoeksmethoden en bieden de bevindingen waardevolle inzichten in de ervaren keuzes, afwegingen en handelingspraktijken rondom de onderwijsdeelname van vierjarigen in het regulier basisonderwijs vanuit een meervoudig perspectief.

7.1 Conclusies

Aannames die we toetsen in dit onderzoek

In dit onderzoek toetsen we een aantal aannames rond de onderwijsdeelname van vierjarigen die tezamen inzicht geven in de wenselijkheid van een leerplichtverlaging van vijf naar vier jaar, en de eventuele randvoorwaarden die daarin een rol spelen.

- Vierjarige kinderen nemen onvolledig deel aan het beschikbare onderwijsaanbod – er is bij vierjarige leerlingen sprake van later instromen en van regelmatige en langdurige afwezigheid. Dit komt vaker voor bij kinderen uit kwetsbare thuissituaties.
- De afwezigheid hangt samen met het ontbreken van leerplicht: het komt bijvoorbeeld vaker voor dan bij vijfjarige leerlingen, voor wie de leerplicht wel geldt.
- Scholen maken zich zorgen om de afwezigheid van vierjarigen. Bijvoorbeeld omdat het missen van onderwijsuren op vierjarige leeftijd invloed heeft op de ontwikkelingskansen van kinderen/ het risico op onderwijsachterstanden bij kinderen vergroot. Dit geldt in het bijzonder voor kinderen uit kwetsbare thuissituaties.
- Er zijn grote verschillen tussen scholen in beleid en praktijk als het gaat om de aanwezigheid en afwezigheid van vierjarigen. De verschillen zijn zo groot dat dit leidt tot ongelijke kansen tussen kinderen in toegankelijkheid en kwaliteit van het onderwijs in groep 1.
- Er is bij scholen, ouders en leerplichtambtenaren behoefte aan een landelijk kader rond de onderwijsdeelname van vierjarigen.

Hieronder beschrijven we in hoeverre de resultaten van dit onderzoek de aannames bevestigen, en welke argumenten, nuanceringen, kanttekeningen en overwegingen daarbij spelen.

- **Vierjarige kinderen nemen onvolledig deel aan het beschikbare onderwijsaanbod – er is bij vierjarige leerlingen sprake van later instromen en van regelmatige en langdurige afwezigheid. Dit komt vaker voor bij kinderen uit kwetsbare thuissituaties.**

Late instroom in het basisonderwijs komt beperkt voor. Landelijke DUO-gegevens laten zien dat circa twee procent van de ingeschreven vierjarigen later start dan rond de vierde verjaardag. Leerkrachten rapporteren in de vragenlijst iets hogere percentages, waarbij de meeste scholen geen late instromers kennen en een kleinere groep scholen relatief meer. De verschillen met de landelijke

cijfers komen waarschijnlijk door de niet-representatieve onderzoeksgroep van reguliere basisscholen in ons onderzoek. Het verband met de vve-doelgroep is niet eenduidig. Late instroom hangt volgens leerkrachten vaak samen met nieuwkomerschap of twijfels over schoolrijpheid. Over vierjarigen die niet zijn ingeschreven zijn geen cijfers beschikbaar.

Incidentele afwezigheid komt vooral voor in de eerste twee maanden na de start op school en neemt daarna af. Het gaat na de eerste twee maanden meestal om enkele leerlingen per klas en om maximaal vijf uur per week. Deze afwezigheid hangt vaak samen met het wennen aan het schoolritme. Ongeveer de helft van de leerkrachten ziet incidentele afwezigheid vaker bij kinderen uit kwetsbare thuissituaties. In deze groep zal een deel van de kinderen niet hebben deelgenomen aan een voorschoolse voorziening.

Regelmatige afwezigheid komt minder vaak voor en neemt na de eerste maanden verder af. Wanneer dit voorkomt, betreft het doorgaans een kleine groep leerlingen. Genoemde redenen zijn vermoeidheid maar ook - meer dan in de eerste twee maanden - een vrijblijvende omgang van ouders met schoolaanwezigheid. De helft van de leerkrachten ziet de afwezigheid vaker bij kinderen uit kwetsbare gezinnen, de andere helft van de leerkrachten ziet dit niet.

Langdurige afwezigheid komt op de meeste scholen slechts bij een beperkt deel van de leerlingen voor. Slechts een kleine minderheid van de leerkrachten ziet dit bij een groter deel van de groep. Ook hierbij is geen uitgesproken relatie met de vve-doelgroep zichtbaar.

Samenvattend: Ja, alle vormen van afwezigheid – late instroom, incidentele, regelmatige en langdurige afwezigheid – komen voor bij vierjarigen. Het gaat echter om een beperkt deel van de vierjarigen, meestal niet meer dan enkele leerlingen per klas. Incidentele afwezigheid komt vaker voor, maar neemt af na de eerste twee maanden en heeft in de meeste gevallen te maken met het wennen aan het schoolse ritme. Na de eerste twee maanden is de reden van afwezigheid volgens leerkrachten minder vaak de vermoeidheid van het kind, maar de vrijheid die ouders voelen om het kind thuis te houden, bijvoorbeeld vanwege vakantie. Regelmatige en langdurige afwezigheid wordt vaker gezien door leerkrachten in de G44 dan door leerkrachten in kleinere gemeenten.

- **De afwezigheid hangt samen met het ontbreken van leerplicht: het komt bijvoorbeeld vaker voor dan bij vijfjarige leerlingen, voor wie de leerplicht wel geldt.**

Ja, incidentele afwezigheid komt volgens leerkrachten duidelijk vaker voor in groep 1 (geen leerplicht) dan in groep 2 (wel leerplicht). Ook regelmatige afwezigheid met toestemming en langdurige afwezigheid komt volgens meer dan de helft van de leerkrachten vaker voor in groep 1 dan in groep 2.

Aan leerkrachten is gevraagd welke redenen er zijn voor later starten en afwezigheid op vierjarige leeftijd. Zaken die te maken hebben met het ontbreken van leerplicht, zoals een vrijblijvende omgang met aanwezigheid door ouders en vakanties buiten de schoolweken worden genoemd als vaak/regelmatig voorkomende redenen. Echter: ook niet-leerplicht gebonden factoren spelen een grote rol, zoals vermoeidheid, schoolrijpheid en zindelijkheid bij leerlingen en gezinsomstandigheden.

Samenvattend: Het ontbreken van leerplicht lijkt dus een verklarende factor voor afwezigheid bij vierjarigen, maar niet de enige.

- **Scholen maken zich zorgen om de afwezigheid van vierjarigen. Bijvoorbeeld omdat het missen van onderwijsuren op vierjarige leeftijd invloed heeft op de ontwikkelingskansen van kinderen. Dit geldt in het bijzonder voor kinderen uit kwetsbare thuissituaties.**

Nee, zowel uit de vragenlijst als uit de gesprekken met leerkrachten blijkt dat de meeste leerkrachten geen groot problemen ervaren rond de afwezigheid van vierjarigen. Leerkrachten scheppen het beeld dat veruit de meeste vierjarige leerlingen voldoende naar school komen en daar waar dat niet het geval is, daar meestal legitieme redenen voor zijn en hier afstemming met ouders over plaatsvindt.

Bijna alle leerkrachten geven aan dat afwezigheid in de eerste periode erbij hoort: jonge kinderen hebben tijd nodig om te wennen aan het schoolritme. Het is dan goed voor het kind, maar soms ook goed voor de klas, als het kind thuisblijft om op te laden. Daarnaast spreken meerdere leerkrachten zich in de gesprekken uit dat jonge kinderen in hun ontwikkeling nog gebaat zijn bij de geborgenheid van ouders thuis.

Voor sommige kinderen weegt het belang van continuïteit in het schoolprogramma echter ook zwaar, of zelfs zwaarder: het kind is gebaat bij dagelijkse aanwezigheid, het ritme en de ontwikkelingsstimulering vanuit school, omdat deze thuis ontbreekt. Leerkrachten weten doorgaans goed welke kinderen dit betreft.

Echte zorgen over afwezigheid zijn er meestal alleen in uitzonderlijke gevallen, bijvoorbeeld als kinderen uit kwetsbare gezinnen voor langere tijd uit beeld raken en veel onderwijstijd missen.

Tegelijkertijd is zo'n 80 procent van de leerkrachten het (helemaal) eens met de stelling dat verplichte aanwezigheid de onderwijskansen van kinderen uit kwetsbare gezinnen vergroot. Tweederde is het (helemaal) eens met de stelling dat dit ook geldt voor kinderen uit meer kansrijke thuissituaties.

Samenvattend: Er is weinig probleemervaring onder leerkrachten, maar wel een normatieve overtuiging dat – na een periode van wennen - regelmatige aanwezigheid positief kan zijn voor de kinderen.

Zijdelings wordt in de gesprekken ook wordt er een systeemverschil opgemerkt tussen 'vroeg' en 'late' leerlingen. Dit zorgt ervoor dat de ene kleuter 1,5 jaar tijd heeft en de ander bijna 2,5 jaar voordat het formele onderwijsprogramma van de basisvakken in groep 3 start (lezen, schrijven en rekenen). Een kind dat tussen januari en zomer start op school heeft 'bonustijd' tot vakantie (meer dan twee 2 jaar 'kleuteren'), kinderen die in het najaar starten (dichtbij 1 jaarigrens) hebben minder dan twee jaar. Dit wordt in ogenschouw genomen bij het al dan niet problematiseren van een late start of onregelmatige beginperiode.

- **Er zijn grote verschillen tussen scholen in beleid en praktijk als het gaat om de aanwezigheid en afwezigheid van vierjarigen. De verschillen zijn zo groot dat dit leidt tot ongelijke kansen tussen kinderen in toegankelijkheid en kwaliteit van het onderwijs in groep 1.**

Er zijn verschillen tussen scholen, als het gaat om schooltijden, wendagen, instroomgroepen et cetera. Deze zijn deels ingegeven door onderwijsinhoudelijke argumenten (bijv. wat past bij onze populatie, deelname aan initiatieven als verlengde leertijd, school en omgeving) en deels door organisatorische argumenten (bijv. aantal leerlingen, personeelstekort). Dit zorgt voor verschillen tussen scholen in wat voor onderwijsaanbod leerlingen (en ouders) ontvangen, maar ook wat van hen gevraagd en verwacht wordt. Iedere school heeft een eigen aanpak voor vierjarigen. In die zin valt er voor ouders wat te kiezen, al is het de vraag hoe bewust ouders hierop handelen.

Bijna 60 procent van de leerkrachten geeft aan dat er schoolbrede afspraken zijn gemaakt over hoe om te gaan met de afwezigheid van vierjarigen.

Dat betekent ook dat op een flink deel van de scholen dit niet het geval is, en het maken van afspraken en het bepalen van regels aan de leerkrachten zelf is. Dit heeft het risico in zich dat persoonlijke opvattingen van leerkrachten een belangrijke rol spelen en dat er binnen een school verschillen in aanpak ontstaan. De ene leerkracht stimuleert bijvoorbeeld volledige aanwezigheid vanaf het begin, de ander stimuleert actief om kinderen in de eerste periode rustig op te bouwen. Dit kan voor ouders leiden tot onduidelijkheid of het gevoel ongelijk behandeld te worden.

Als het gaat om het de omgang met aanwezigheid, zien we dat regels en afspraken rond het melden en registreren van aan/afwezigheid grotendeels hetzelfde zijn op scholen: op bijna alle scholen moeten ouders afwezigheid melden en worden ouders aangesproken wanneer kinderen afwezig zijn.

Individueel maatwerk is een belangrijk onderdeel van de aanpak. Aansluiten bij wat het individuele kind nodig heeft vormt de kern van alle gesprekken met leerkrachten. De grote verschillen tussen kinderen maken het nodig om in de eerste periode afspraken over aanwezigheid te maken, meestal in goed overleg met ouders.

Opvallend is dat bijna alle leerkrachten in hun overwegingen ook de belangen van de groep (sterk) laten meewegen. Het wennen van startende leerlingen vraagt tijd en aandacht van de leerkracht, die ten koste kan gaan van de kwaliteit van onderwijs aan de andere leerlingen. Sommige scholen maken om die reden bewuste keuzes voor bijvoorbeeld langere wenperiodes (bijv. tien halve ochtenden), instroomgroepen (groepen 0) of stimuleren afwezigheid in de eerste periode actief.

Samenvattend: Verschillen dragen bij aan maatwerk, maar kunnen vergroten ook willekeur en ongelijkheid vergroten.

- **Er is bij scholen, ouders en leerplichtambtenaren behoefte aan een landelijk kader rond de onderwijsdeelname van vierjarigen.**

Driekwart van de leerkrachten geeft in de vragenlijst aan dat zij voldoende middelen in handen hebben om kinderen voldoende naar school te laten komen. Het belangrijkste middel hierin is volgens hen duidelijk schoolbeleid (dat momenteel niet op alle scholen aanwezig is) in combinatie met een persoonlijke relatie met ouders en een goede informatievoorziening.

Een landelijk kader kan bijdragen aan het verkrijgen van betrouwbare cijfers rond deelname en (ongeoorloofd) schoolverzuim vóór de leerplichtige leeftijd. Niet alle scholen registreren het verzuim even gedisciplineerd en weten ook niet dat ongeoorloofd verzuim van vierjarigen doorgegeven dient te worden.

Landelijke regels en informatievoorziening kunnen zorgen voor uniformiteit – de verschillen tussen scholen worden er kleiner door. Dit maakt de verwachtingen bij de start van school voor zowel de scholen als ouders eenduidiger. Wat mag van ouders redelijkerwijs worden verwacht in de eerste periode na instroom? Hoeveel ruimte is er voor een rustige opbouw? Wanneer is afwezigheid nog passend binnen een wenperiode en wanneer wordt deze zorgelijk? En welke rol hebben scholen en gemeenten wanneer de onderwijsdeelname structureel beperkt blijft op jonge leeftijd (nog vóór het ingaan van de leerplicht)? Landelijke informatievoorziening, bijvoorbeeld in de vorm van een routekaart die laat zien wat de spelregels zijn rond de start op school, kan hierbij ondersteunend, richtinggevend én inspirerend zijn voor scholen, ouders en gemeenten.

Gemeenten en leerplichtambtenaren opereren verschillend. Waar sommige gemeenten investeren in vroegsignalering, oudercontact, samenwerking met kinderopvang, consultatiebureau, GGD en scholen, ligt in andere gemeenten – mede door capaciteitsdruk of bezuinigingen – de nadruk vooral op curatief handelen nadat problemen al zijn ontstaan. Bij vierjarigen, voor wie het nog vaak gaat om overgangsproblematiek, onbekendheid met het systeem of kwetsbare gezinsomstandigheden, lijkt een pedagogische benadering met preventieve werking meer kansrijk dan een handhavende benadering.

Samenvatting: De bevindingen wijzen uit dat landelijke informatievoorziening rond de onderwijsdeelname van vierjarigen wenselijk kan zijn, vooral om betrouwbare populatiecijfers rond deelname en (ongeoorloofd) verzuim te krijgen, verschillen tussen scholen en gemeenten te verkleinen, verwachtingen te verduidelijken en preventieve samenwerking te versterken. Een dergelijke informatievoorziening zal moeten worden gecombineerd met ruimte voor flexibiliteit en maatwerk, zodat een gepersonaliseerde aanpak mogelijk is. Een sterke pedagogische relatie met ouders werkt waarschijnlijk beter dan een sanctionerende aanpak.

7.2 Discussie

Centrale onderzoeksvraag en kernbevindingen

De centrale onderzoeksvraag in dit onderzoek luidde wat de aard, omvang en bepalende factoren zijn van onderwijsdeelname van vierjarigen in Nederland. Op basis van de bevindingen – weliswaar niet volledig representatief voor de landelijke situatie – ontstaat een consistent en genuanceerd beeld. Enerzijds laat het onderzoek zien dat bijna alle vierjarigen rond hun vierde verjaardag instromen en dat veel kinderen in de praktijk in zeer behoorlijke mate deelnemen aan het onderwijs. Er is geen sprake van een groot en urgent probleem. Anderzijds is er een relevante minderheid: een weliswaar kleine, maar beleidsmatig belangrijke groep kinderen met latere instroom, onregelmatige aanwezigheid of langdurige afwezigheid. Die onvolledige deelname concentreert zich niet gelijkmatig over alle kinderen en scholen, maar lijkt zich sterker voor te doen in specifieke contexten, zoals bij nieuwkomers, kinderen uit meer kwetsbare thuissituaties, kinderen met extra ondersteuningsbehoeften in het kader van passend onderwijs en op scholen waar de overgang tussen voorschoolse voorziening en basisschool minder vanzelfsprekend verloopt. Dit roept vooral de vraag op hoe groot, voor wie, en met welk beleidsinstrumentarium dit het best kan worden aangepakt.

Samenvatting per thema

Ten aanzien van het onderwijsaanbod (Thema 1) laat dit onderzoek zien dat scholen hun aanbod voor vierjarigen verschillend organiseren, bijvoorbeeld in schooltijden, wenperiodes, instroomgroepen en de mate van flexibiliteit. Die variatie biedt ruimte om aan te sluiten bij de behoeften van jonge kinderen, maar brengt ook verschillen in toegankelijkheid en verwachtingen met zich mee. Ten aanzien van de aard en omvang van deelname (Thema 2) is het beeld dat de meeste vierjarigen ruim voldoende gebruikmaken van het vroegschoolse onderwijsaanbod, maar dat een zeer kleine groep na de wenperiode of na de eerste twee maanden niet of onvolledig bereikt wordt. Voor motieven, kansen en belemmeringen (Thema 3) geldt dat zowel ouders als scholen uiteenlopende, soms legitieme, soms zorgelijke redenen noemen voor beperkte deelname. Bij beleid en praktijk (Thema 4) blijkt dat scholen en gemeenten al grotendeels actief sturen op vroege deelname, maar dat dit beleid niet overal even expliciet, preventief of systematisch is ingericht.

Complexiteit van verklaringen en rol van leerplicht

De resultaten geven geen eenduidige onderbouwing voor een algemene verlaging van de leerplichtleeftijd naar vier jaar. De cijfermatige bevindingen laten weliswaar zien dat er sprake is van

enige latere instroom en van afwezigheid in groep 1, maar ook dat dit verschijnsel in absolute zin voornamelijk beperkt blijft tot de eerste maanden en varieert tussen scholen en groepen kinderen. Daarbij is van belang dat de verschillen tussen vier- en vijfjarigen niet uitsluitend kunnen worden toegeschreven aan het ontbreken van leerplicht, maar bovenal samenhangen met deelname aan een voorschoolse voorziening, ontwikkelingsverschillen, 'schoolrijpheid', opvattingen van ouders, schoolbeleid en de inrichting van het onderwijsaanbod. Anders gezegd: het onderzoek wijst op een complex samenspel van kind-, ouder-, school- en contextfactoren, en niet op één dominante verklaring. Dat sluit aan bij de perspectieven uit de gesprekken met leerkrachten uit de onderbouw, ouders en leerplichtambtenaren, waarin herhaaldelijk naar voren kwam dat de onderwijsdeelname van jonge kinderen sterk afhankelijk is van de deelname aan een voorschoolse voorziening, de kwaliteit van de overgang naar school, de relatie met ouders en de ruimte voor maatwerk en flexibiliteit bij de start.

Beleidsafweging: verplichting versus preventie

Voor de beleidsafweging lijkt daarom vooral de vraag relevant of een landelijke verplichting proportioneel en doelmatig is voor het probleem dat uit dit onderzoek naar voren komt. De gesprekken met leerplichtambtenaren zijn op dit punt veelzeggend: zij zien preventieve inzet, vroegsignalering en samenwerking met kinderopvang, consultatiebureau, GGD en ouders als kansrijker dan een algemene verplichting. Een algehele leerplichtverlaging wordt als disproportioneel en ondoelmatig gepercipieerd. Ook groepsleerkrachten 1 en 2 benadrukken dat juist in de eerste schoolperiode ruimte nodig is voor een rustige opbouw, spel, rust en afstemming op de behoeften van het jonge individuele kind ('een gepersonaliseerde aanpak').

Risico's van een generieke leerplichtverlaging

Een algemene leerplichtverlaging van vijf naar vier jaar zonder aanvullende randvoorwaarden brengt het risico met zich mee dat de formele aanwezigheid wel toeneemt, maar dat tegelijk de druk op jonge kinderen, ouders en scholen groter wordt, terwijl de onderliggende oorzaken van beperkte deelname – zoals non-deelname aan voorschoolse educatie, overbelasting van gezinnen, onbekendheid met het onderwijssysteem of problemen in de overgang vanuit de voorschoolse naar de vroegschoolse voorziening – daarmee niet automatisch worden opgelost. Soms weten scholen zich geen raad met aangemelde kinderen wegens risico's op een ontwikkelingsachterstand en/of vermoedens van een stoornis en onbekendheid met versoepelingen binnen het leerplichtkader, met als gevolg een vertraagde start in het basisonderwijs en risico's op thuiszitten. Ook dit probleem blijft bestaan bij het verlagen van de leerplicht.

Richting voor toekomstig beleid

Dat betekent niet dat landelijke actie overbodig is. Integendeel: het onderzoek biedt juist aanleiding om te bezien of meer landelijke duidelijkheid wenselijk is, zonder dat dit per se via een volledige leerplichtverlaging hoeft te verlopen. Een tussenvariant, zoals een steviger landelijk kader met informatievoorziening rond aanwezigheid, opbouw, (ongeoorloofd) verzuim, registratie en samenwerking of de pas aangekondigde aanmeldplicht door het nieuwe kabinet, lijkt op basis van deze studie beleidsmatig beter verdedigbaar dan een volledige verplichting. Hiermee kan ruimte worden behouden voor pedagogisch verantwoord maatwerk in specifieke contexten.

Landelijke informatievoorziening zou duidelijkheid kunnen verschaffen rondom de aanmelding, toelating, plaatsing, voorrang en zorgplicht, de overgang tussen thuis of kinderopvang en basisschool, de overdracht van informatie, de inhoudelijke vormgeving van het wenbeleid, de ruimte voor gefaseerde instroom, de informatievoorziening, communicatie, samenwerking en afstemming tussen school en ouders, de werking van de leerplicht en dergelijke, zodat scholen en ouders hier een overeenkomstig beeld bij hebben. Daarmee kan een positieve bijdrage worden geleverd aan een vroegtijdige en soepele start in het basisonderwijs.

Een dubbel voorbehoud ten aanzien van de aangekondigde aanmeldplicht is op z'n plaats: het idee van de aanmeldplicht is niet meegenomen in dit onderzoek en dus weten we niet hoe onderwijsprofessionals, ouders en leerplichtambtenaren hiernaar kijken. De aanmeldplicht gaat ook over kinderen die nu niet in beeld zijn bij vier jaar, omdat ouders ze niet kunnen of willen inschrijven. Die specifieke groep is geen onderdeel van onderhavig onderzoek, ze komen niet voor in de cijfers en zijn (gedeeltelijk) onbekend bij scholen en leerkrachten. Dit brengt onzekerheid met zich mee over de wenselijkheid, uitvoerbaarheid en effecten van de aanmeldplicht en vraagt om verdiepend vervolgonderzoek. Verwacht kan worden dat het onderwijsveld huiverig is voor het optuigen van een nieuwe bureaucratie.

Desondanks zouden met een vroege aanmeldplicht verschillen tussen scholen en gemeenten redelijkerwijs kunnen worden verkleind, doordat alle kinderen eerder in beeld komen en er meer eenduidigheid ontstaat in procedures en handelingswijzen. Een aanmeldplicht zou concreet kunnen betekenen dat ouders verplicht zijn hun kind rond de vierde verjaardag (bijv. uiterlijk 3 maanden voorafgaand) aan te melden bij een school. Daarbij zijn verschillende uitwerkingen denkbaar: *Moment van aanmelden*: bijvoorbeeld tussen 3;9 jaar en vier jaar, zodat basisscholen tijdig zicht krijgen op instroom.

Registratie en monitoring: landelijke of gemeentelijke registratie van vroege aanmeldingen, zodat zicht ontstaat op kinderen die (nog) niet zijn aangemeld en mogelijk buiten beeld blijven. Hierop kan vervolgens actie worden overwogen.

Geen automatische aanwezigheidsplicht: de aanmeldplicht hoeft niet gelijk te staan aan volledige en onmiddellijke schooldeelname vanaf vier jaar; er kan ruimte blijven voor een gefaseerde opbouw of maatwerk, zoals dat nu ook voor de leerplichtige vijfjarigen geldt.

Samenwerking met consultatiebureaus en voorschoolse voorzieningen: expliciete afspraken over informatievoorziening en communicatie vanuit consultatiebureaus en overdracht en eventuele tijdelijke combinatie-arrangementen (bijvoorbeeld deels voorschoolse voorziening, deels onderwijs) in de periode direct na de vierde verjaardag.

Een belangrijke vraag hierbij is hoe een eventuele aanmeldplicht zich verhoudt tot de zorgplicht van besturen en scholen in het kader van passend onderwijs. De zorgplicht houdt in dat er verantwoordelijkheid is voor het bieden van een passende onderwijsplek zodra een kind is aangemeld en de toelatingsprocedure is afgerond. Dit roept meerdere beleidsmatige en juridische vragen op, waarop dit onderzoek geen antwoord kan geven.

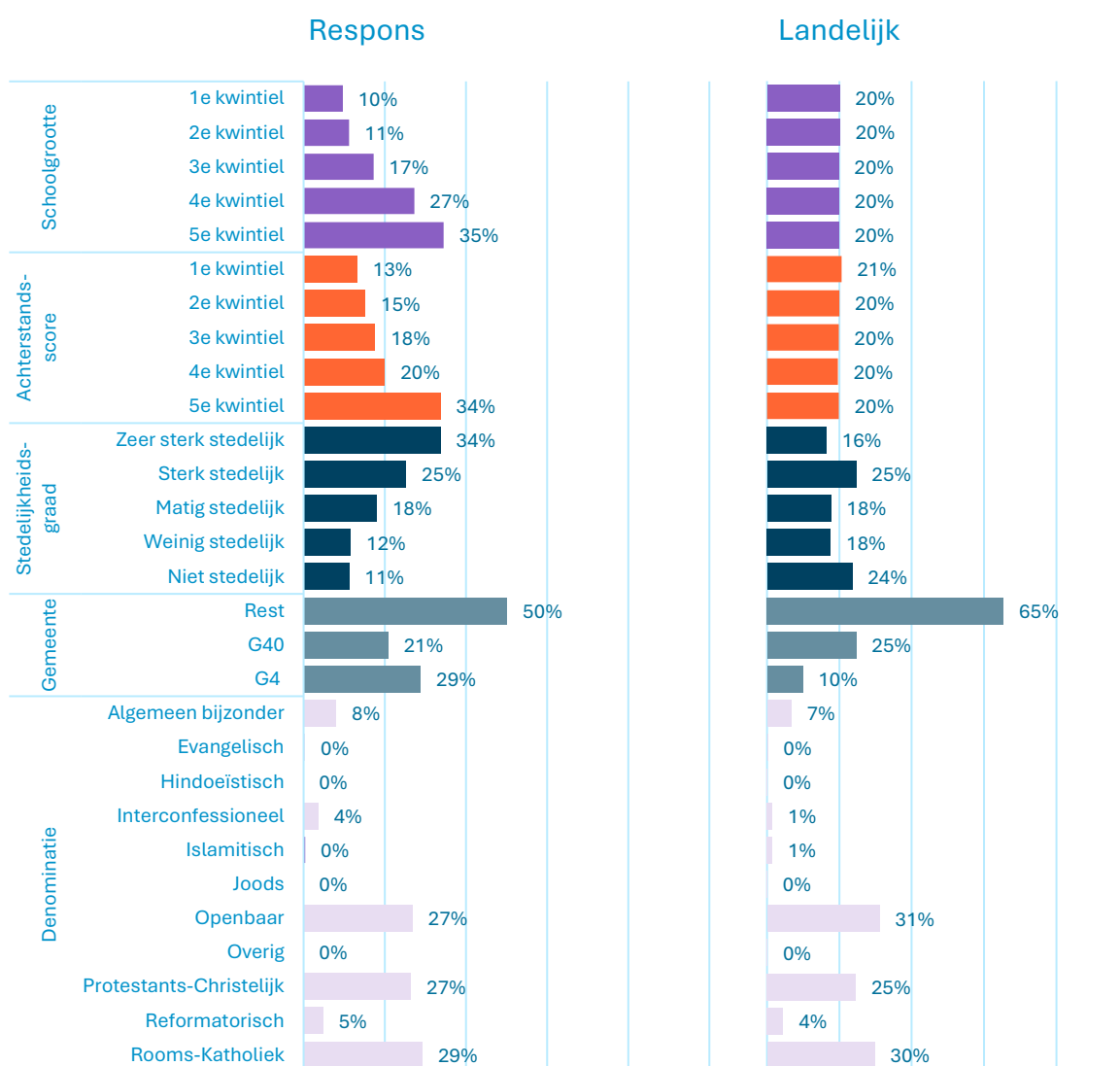
Alles overziend, lijkt vroege en goede informatievoorziening en communicatie met ouders (in meerdere talen, wegens de talige diversiteit onder ouders), met maatwerk en flexibiliteit in de uitvoering bij de start in het basisonderwijs – het best aan te sluiten bij wat dit onderzoek laat zien: onderwijsdeelname van vierjarigen is belangrijk, maar vraagt op deze leeftijd om fysieke nabijheid, sociale relaties en interacties, preventie en ruimte voor een gepersonaliseerde aanpak, eerder dan om uitsluitend juridische aanscherping van wet- en regelgeving. Beleidsontwikkeling zou daarom moeten balanceren tussen het vergroten van zicht en deelname en het behouden van professionele ruimte, zonder dat dit onbedoeld leidt tot een nieuwe bureaucratie en knelpunten binnen de vigerende wet- en regelgeving.

Bijlage 1. Respons vragenlijst

Figuur B.1 laat de kenmerken van de onderwijsprofessionals zien, vergeleken met de landelijke verdeling. De respons verschilt op enkele punten met het landelijke beeld:

- Ze werken relatief vaak op een grote school en minder vaak op een kleine school.
- Het aandeel dat op een school met een hoge achterstandsscore werkt, is relatief hoog en het aandeel op een school met een lage achterstandsscore is wat lager.
- Ze werken vaker op een school in een gemeente met een hoge stedelijkheidsgraad en relatief vaak in één van de G4-gemeenten.
- De verdeling naar denominatie lijkt op de landelijke verdeling.

Figuur B.1 *Representativiteit*

Bijlage 2. Overzicht deelnemers focusgroepen

Onderwijsprofessionals

Gesprek 1

Fleur Kat
Marian Roozenbeek
Rosanna van Delft

Basisschool De Keizerskroon – Pijnacker
Oecumenische BS Atlantis – Amsterdam
Koningin Wilhelminaschool voor Protestants
Christelijk Basisonderwijs – Rijnsburg

Gesprek 2

Clasien Bregman – Snaas
Leerkrachtondersteuner groep 1/2
Mendel Zaal

Basisschool Mr Spigt – Hoogkarspel
Basisschool in Zevenbergen
Kindcentrum De Haven - Loosdrecht

Gesprek 3

Béa Staffeleu
Clarina Steenaert
Ellen Thomas
Lois van Leeuwen
Nadia Kuipers – Ali

Basisschool De Zuidwester – Den Haag
Basisschool Meander – Gorinchem
OBS De Schatkaart – Delft
Basisschool De Jonge Wereld – Den Haag
Basisschool De Gouden Griffel – Rotterdam

Gesprek 4

Nicky van Bremen

Basisschool Prins Willem Alexander – Tiel

Leerplichtambtenaren

Gesprek 1

Roderick Esseboom

Gemeente Den Haag

Gesprek 2

Esther Hubbard
Henrie Mastwijk
Leerplichtambtenaar
Stephanie de Boer

Regio Zuid-Holland Zuid
Ingrado
Middelgrote gemeente
Gemeente Lelystad

Ouders

Gesprek 1

Ouder
Ouder
Ouder

Basisschool – Vught
Basisschool – Utrecht
Basisschool – Zoetermeer

Gesprek 2

Ouder

Basisschool – Utrecht

Gesprek 3 Ouder	Basisschool – Utrecht
Gesprek 4 Ouder	Basisschool – Utrecht
Gesprek 5 Ouder	Basisschool – Utrecht
Gesprek 6 Ouder	Basisschool – Zoetermeer
Gesprek 7 Ouder	Basisschool – Zoetermeer
Gesprek 8 Ouder	Basisschool – Utrecht
Gesprek 9 Ouder	Basisschool – Vught
Gesprek 10 Ouder	IKC De Vindplaats – Amsterdam
Gesprek 11 4 ouders	IKC De Vindplaats – Amsterdam
Gesprek 12 12 ouders Oudercontactfunctionaris	Anne Frank school – Gorinchem Anne Frank school – Gorinchem

Colofon

Titel	Onderwijsdeelname vierjarigen
Auteur	IJsbrand Jepma, Karin Vander Heyden, Carien Welles, Tyas Prevoo, Julia de Groot & Harriët Prins
Versie	Eindrapportage
Datum	29-5-2026
Project	Onderwijsdeelname vierjarigen (SAR5066)